नंबर

२२ ३

१२२

देसाई पुरुषोत्तमदास. गरबड़दास. मु. बहादरपुर

श्रीयमुनाष्टक की टीका

દેસાઈ પુરુષોત્તમદાસ ગરબડદાસ
બહાદરપુર (G. B. S. R.)

૧૨૨

દેસાઈ પુરુષોત્તમદાસ ગરબડદાસ
(કસારણીવાળા) મુ. બહાદરપુર
શ્રી યમુનાષ્ટક (ગુજરાતી ટીકા)

૧૨૨

श्रीकृष्णाय नमः

श्रीगोपीजनवल्लभाय नमः ।

श्रीमदाचार्यचरणकमलेभ्यो नमः ।

श्रीमदखण्डभूमण्डलाचार्यचरणश्रीवल्लभप्रभुविरचितम्

॥ श्रीयमुनाष्टकम् ॥

विश्वोद्धारार्थमेवाऽऽविर्भूतवृन्दावनप्रियाः ।
कृपयन्तु सदा तातचरणा मयि विठ्ठले ॥ १ ॥

(श्रीप्रभुचरणाः)

શ્રીમદાચાર્યસ્વરૂપ

આવિર્ભૂતવૃંદાવનપ્રિય શ્રીમદાચાર્યચરણ સર્વોદ્ધારાર્થ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રની વિવિધ લીલામાં ઉપયોગી એવાં શ્રીયમુનાજીની સ્તુતિ કરે છે. શ્રીયમુનાષ્ટક શરૂ કર્યા પહેલાં, આપણે શ્રીયમુનાષ્ટકના રચનાર શ્રીમદાચાર્યચરણનું સ્વરૂપ જાણવા પ્રથમ યત્ન કરીએ, શ્રીયમુનાષ્ટકની વિવૃતિમાં શ્રીવિઠ્ઠલેશજી ઉપર યોજેલા શ્લોકમાં **'सर्वोद्धारार्थम्'** 'आविर्भूत-वृन्दावनप्रियाः' એ બે શબ્દવડે શ્રીમદાચાર્યચરણના સ્વરૂપનું નિરૂપણ કરે છે.

શ્રીમદાચાર્યચરણના પ્રાદુર્ભાવનું મુખ્ય પ્રયોજન વિશ્વોદ્ધાર જ છે. વિશ્વશબ્દની અત્ર સંકુચિતવૃત્તિ છે, એટલે વિશ્વશબ્દનો અર્થ સામાન્ય રીતે સવ એવો થાય છે, પણ પુષ્ટિમાર્ગમાં અંગીકૃત સર્વ જીવો એવો અર્થ અત્રે થાય છે. શ્રીમદાચાર્યચરણનો પ્રાદુર્ભાવ પ્રાણિમાત્રનો ઉદ્ધાર કરવા માટે નથી, પણ માત્ર પુષ્ટિમાર્ગમાં અંગીકૃત જીવોનો જ ઉદ્ધાર કરવો છે. શ્રીમદ્‌ભગવદ્‌ગીતામાં વર્ણવેલા આસુરયોનિમાં ઉત્પન્ન થયેલા પ્રભુદ્રોહી મૂઢજનો જેમને નિરંતર અધમાધમ ગતિની જ પ્રાપ્તિ થાય એવી પ્રભુની ઇચ્છા છે તેમનો ઉદ્ધાર કરવા માટે શ્રીમદાચાર્યચરણનો પ્રાદુર્ભાવ છે જ નહિ, તેથી વિશ્વનો અર્થ અત્ર પ્રાણિમાત્ર અથવા સર્વ પ્રાણીઓ એવો થતો નથી, પણ માત્ર 'પુષ્ટિમાર્ગમાં અંગીકૃત સર્વ જીવો' એવો જ થાય છે. તેથી પુષ્ટિમાર્ગીય સર્વ જીવોનો ઉદ્ધાર કરવો એ શ્રીમદાચાર્યચરણના પ્રાદુર્ભાવનું પ્રયોજન છે.

ત્રણે એક સ્વરૂપ હોવાથી ઉદ્ધારની રીતિ સમાન છે.

પુષ્ટિમાર્ગીયજીવોનો ઉદ્ધાર કરવો એ પણ પુષ્ટિપ્રભુ પૂર્ણ પુરુષોત્તમ શ્રીકૃષ્ણ, શ્રીયમુનાજી તથા શ્રીમદાચાર્ય એ ત્રણેનો સમાન ધર્મ છે, એટલે આ ત્રણે પુષ્ટિમાર્ગીય જીવોનો ઉદ્ધાર કરે છે. શ્રીકૃષ્ણે વ્રજમાં પ્રકટ થઈ સાક્ષાત્ વ્રજજનોનો ઉદ્ધાર કર્યો. શ્રીયમુનાજીએ પણ વ્રજજનોને પ્રભુનો સંબંધ કરાવી; પ્રભુનું પ્રાકટ્ય કરાવી તેમનો ઉદ્ધાર કર્યો અને આચાર્યચરણે પણ આધુનિક પુષ્ટિમાર્ગીય ભક્તોને બ્રહ્મસમ્બન્ધ કરાવી તેમનો ઉદ્ધાર કર્યો. આ

પ્રમાણે પુષ્ટિમાર્ગીય જીવોનો ઉદ્ધાર કરવો એ ત્રણેનો સમાન ધર્મ છે. ભેદમાત્ર એટલો જ છે, કે શ્રીકૃષ્ણ તથા શ્રીયમુનાજીએ પ્રભુની પ્રાકટ્યાવસ્થામાં લીલાસ્થ વ્રજજનોનો ઉદ્ધાર કર્યો અને શ્રીમદાચાર્યચરણે આધુનિક જીવોનો પ્રભુપારોક્ષ્યમાં પણ ઉદ્ધાર કર્યો.

આ ત્રણે અંગીકૃતજીવોના પ્રભુપરના ભાવની વૃદ્ધિ પણ કરે છે. શ્રીકૃષ્ણ પોતે અંગીકૃતજીવોને વિરહ આપી, વિરહાવસ્થામાં નિરંતર પોતાનું સ્મરણ કરાવી તેમના ભાવની વૃદ્ધિ કરે છે, શ્રીયમુનાજી તેમને દર્શન આપી, દર્શનથી નિજ સ્વામિનું સ્મરણ કરાવી તેમના ભાવની વૃદ્ધિ કરે છે, અને શ્રીમદાચાર્યચરણ શરણમંત્રનું દાન કરતાં તેમને પ્રભુના વિરહનું ભાન કરાવે છે અને વિરહથી ઉત્પન્ન થતા તાપકલેશ આદિનું સ્મરણ કરાવી ભાવની વૃદ્ધિ કરે છે, આ પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણ, શ્રીયમુનાજી તથા શ્રીમદાચાર્યચરણ ત્રણે ભક્તોના ભાવની વૃદ્ધિ કરાવી તેમનો ઉદ્ધાર કરે છે.

ઉદ્ધારશબ્દનો અહીં ભક્તિના દાનપૂર્વક પ્રપંચથી પૃથક્કરણ એવો અર્થ થાય છે. એટલે વસ્તુતઃ સર્વાત્મભાવમાટે જ આ શબ્દ યોજવામાં આવ્યો છે. ભગવાન્ પ્રતિ નિરૂપધિસ્નેહયુક્ત ભક્તિ તે સર્વાત્મભાવ. તેથી આવી નિરુપધિસ્નેહયુક્ત ભક્તિનું પુષ્ટિમાર્ગીય જીવોને અંગીકાર કરી દાન કરવું એ શ્રીમદાચાર્યચરણના પ્રાદુર્ભાવનું મુખ્યપ્રયોજન સિદ્ધ થયું, સર્વાત્મભાવનું દાન કરવું તે મુખ્ય પ્રયોજન છે, તેથી પ્રાદુર્ભાવનાં અન્યપ્રયોજનો છે, તે ગૌણ પ્રયોજનો છે એમ સમજવું. કર્મમાર્ગપ્રવર્તન માયાવાદખંડન, બ્રહ્મવાદમંડન વગેરે, આચાર્યવર્યના પ્રાદુર્ભાવનાં ગૌણ પ્રયોજન છે. આ પ્રયોજનો ગૌણ છે અને પુષ્ટિમાર્ગીય જીવોનો ઉદ્ધાર કરવો એ મુખ્ય પ્રયોજન છે. કારણકે માયાવાદખંડનાદિ કરવાનું કારણ પણ ભક્તિ કરવા યોગ્ય શુદ્ધ અંતઃકરણવાળા દૈવીજીવોને માયાવાદની દુષ્ટ યુક્તિઓથી ભ્રમ ન થાય અને તેઓ નિરંતર પ્રભુની શુદ્ધ પ્રેમભક્તિ કરવામાં તત્પર રહે તે જ આશય છે. આ પ્રમાણે મુખ્ય પ્રયોજન સિદ્ધ કરવામાં જ માયાવાદખંડનાદિ આવશ્યક હોવાથી, શ્રીવિઠ્ઠલપ્રભુ તેને માત્ર સૂચવી પ્રાદુર્ભાવમાંમુખ્ય પ્રયોજન પુષ્ટિમાર્ગીય જીવોના ઉદ્ધારનું જ નિરૂપણ કરે છે.

શ્રીમદાચાર્યચરણના પ્રાદુર્ભાવનાં પ્રયોજનનું એક શબ્દથી નિરૂપણ કરી **आविर्भूतवृन्दावनप्रियाः** એ શબ્દથી તેમના સ્વરૂપનું પ્રતિપાદન કરે છે.

શ્રીમદાચાર્યનું ભગવદ્રૂપત્વ અને શ્રીસ્વામિનીભાવવત્ત્વ.

૧. આ શબ્દથી વ્રજજનોના હૃદયોમાંથી લીલા કરવા આવિર્ભૂત થએલા અખિલ વૃંદાવનના પ્રિય, સદાનંદ શ્રીકૃષ્ણરૂપ જ આચાર્યચરણ છે એમ ફલિત થાય છે. અત્ર પ્રભુમાં તથા આચાર્યચરણમાં પ્રભુની લીલા પ્રકટ કરવી એ સામાન્ય ધર્મ પ્રતીત થાય છે. ભગવાન પોતે રસાત્મકલીલા પ્રકટ કરવા પ્રાદુર્ભૂત થયા, તેમ જ શ્રીમદાચાર્યચરણ પણ શ્રીમદ્ભાગવત પર શ્રીસુબોધિનીજી નામની વિવૃતિ રચી, ભગવાનની લીલા

પ્રસિદ્ધ કરવા આવિર્ભૂત થયા, તેથી આચાર્યચરણ શ્રીકૃષ્ણરૂપ જ છે અને તે બેમાં તારતમ્ય નથી.

૨. અથવા વૃંદાવન જેને અતિપ્રિય છે તેવી આવિર્ભાવ પામેલી ગોપિકાઓ સમાન શ્રીમદાચાર્યચરણ છે. ગોપિકાઓને વૃંદાવન અતિપ્રિય હતું, કારણ કે વૃન્દાવનમાં રહેવાથી પ્રભુનો વિરહ થયો તોપણ તેમણે તે તજ્યું નહિ. પ્રાકટ્યદશામાં સ્વામિનીભાવથી સેવા કરવાથી અને સ્વામિનીભાવનું ભાવન વારંવાર આચાર્યચરણ કરતા હોવાથી સ્વામિનીરૂપ શ્રીમહાપ્રભુજીને વર્ણવે છે. અત્ર શ્રીમદાચાર્યચરણને ગોપિકાઓ સમાન કહ્યા છે. કારણ કે ગોપિકાઓમાં તથા આચાર્યવર્યમાં પ્રભુપર અતિશયભાવ એ સમાનધર્મ છે. પ્રભુપ્રાકટ્ય સમયે ગોપિકાઓ જેવો જ તેમનો ભાવ હતો. આ સામાન્યધર્મ હોવાથી તેમને અત્ર ગોપિકાસમાન ગણ્યા છે, તેથી પ્રથમ અવલોકન કર્યા પ્રમાણે શ્રીમદાચાર્યચરણ વસ્તુતસ્તુ શ્રીકૃષ્ણરૂપ જ છે તેઓ ગોપિકારૂપ નથી. પણ આ ભાવરૂપી સમાનધર્મવડે અત્ર ગોપિકાસમાન ગણ્યા છે આ જ આશયથી સર્વોત્તમસ્તોત્રમાં પણ આચાર્યવર્યનું **तत्सारभूतरासस्त्रीभावपूरितविग्रहः** એવું નામ છે. વસ્તુતઃ ભગવાન રસરૂપ છે.*

એ શ્રુતિપ્રમાણે શ્રીમદાચાર્યચરણ આ ભાવરૂપ રસાત્મક ભગવાન પોતે જ છે. સર્વોત્તમસ્તોત્રમાં વર્ણવ્યા પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણના આસ્ય અથવા મુખારવિન્દરૂપ હોવાથી શ્રીકૃષ્ણરૂપ જ છે. શ્રીયમુનાજીનું સ્વરૂપ પણ રસાત્મક જ છે, અને તેથી ભગવદ્રૂપ જ છે.

પદ્મપુરાણમાં શ્રીયમુનાજીના માહાત્મ્યમાં* પરમાધાર સચ્ચિદાનંદલક્ષણ રસ જેનું ઉપનિષદ્ બ્રહ્મ કહી ગાન કરે છે, તે શ્રીયમુનાજી પોતે જ છે, એમ સ્પષ્ટ છે. આવી રીતે શ્રીકૃષ્ણ, શ્રીયમુનાજી અને શ્રીમદાચાર્યચરણ એ ત્રણે એક જ સ્વરૂપ છે એમ સિદ્ધ થાય છે. શ્રીયમુનાજી પ્રભુસ્વરૂપ છે, તો પણ પ્રભુની પ્રાકટ્યાવસ્થામાં સ્વામિનીભાવવડે સ્ત્રીરૂપ હોય છે, અને ભગવાનની સર્વલીલાનો અનુભવ કરે છે. શ્રીમદાચાર્યચરણ પણ પ્રભુસ્વરૂપ હોવા છતાં પ્રાકટ્યાવસ્થામાં સ્વામિનીભાવથી સેવાદિ કરે છે, અને તેથી જ સ્વામિનીસ્વરૂપ કોઈવાર કહેવાય છે. વિરહાવસ્થામાં જેમ શ્રીયમુનાજી શ્રીવ્રજસિમન્તિનીજીઓને પોતાના દર્શનથી સુખ આપવા ભગવત્સ્વરૂપ થાય છે, તેમ જ શ્રીમદાચાર્યચરણ પણ નિજસેવકોને સ્વરૂપસંબંધી સુખનું દાન કરવા ભગવદ્રૂપ થાય છે

અથવા પોતપોતાના હૃદયમાં બહાર આવિર્ભાવ પામેલું વૃંદાવન જેને પ્રિય છે તેવી ગોપિકાઓ સમાન શ્રીમદાચાર્યચરણ છે. અત્ર શ્રીમદાચાર્યચરણ છે, અને ત્યાં શ્રીમ-

---

***रसो वै सः** શુદ્ધ પુષ્ટિભક્તિ અત્રે રસ છે.

***रसोऽयं परमाधारः सच्चिदानन्दलक्षणः।**
ब्रह्मेत्युपनिषद्गीतस्तदेव यमुना स्वयम् ॥

વિઠ્ઠલ શબ્દની વ્યાખ્યા—विदा ज्ञानेनः ठाः शून्यान् लाति अनुगृह्णातीति विठ्ठलः। જ્ઞાનરહિત જીવોને અનુગ્રહ કરી સ્વીકાર કરે તેવિઠ્ઠલ.

દાચાર્યચરણ અને ગોપિકાનો અન્તઃસ્થલીલા કરતાં બહિરાવિર્ભૂતલીલાનું અધિક પ્રિયત્વ એ સમાનધર્મ છે. અન્તઃસ્થલીલા કરતાં બહિરાવિર્ભૂત લીલાના અનુભવથી અધિકાધિક આનંદની પ્રાપ્તિ થાય એ નિઃસન્દિગ્ધ છે. તેથી જ અન્તઃસ્થ વૃંદાવનને શ્રીસુબોધિનીજી આદિ ગ્રંથોવડે આપણામાં લીલાનું આવિષ્કરણ જ કરવું પ્રિય છે. આ સમાનધર્મવડે અત્ર શ્રીમદાચાર્યચરણને પ્રભુસ્વરૂપ હોવા છતાં વ્રજાંગનાસમાન ગણવામાં આવે છે.

આ પ્રમાણે શ્રીમદ્વિઠ્ઠલેશજીએ આપેલા શ્રીમદાચાર્યચરણના સ્વરૂપના સંક્ષિપ્ત વર્ણનનું અવલોકન કરી, પ્રભુસ્વરૂપ શ્રીમદાચાર્યચરણવિરચિત ગ્રન્થરત્ન શ્રીયમુનાષ્ટકનો આપણે પ્રારંભ કરીશું.

नमामि यमुनामहं सकलसिद्धिहेतुं मुदा
मुरारिपदपङ्कजस्फुरदमन्दरेणूत्कटाम् ।
तटस्थनवकाननप्रकटमोदपुष्पाम्बुना
सुरासुरसुपूजितस्मरपितुः श्रियं बिभ्रतीम् ॥ १ ॥

અર્થ—સકલસિદ્ધિ આપનાર મુરારિના ચરણકમલથી સ્ફુરતી અસંખ્ય રેણુઓથી છવાએલાં, અને કીનારાપરનાં નવિન વનનાં પ્રકટસુગંધિવાળા પુષ્પયુક્તજલવડે, સુર અસુરોથી સમ્યક્ પૂજાએલા સ્મરપિતાની (શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર) કાંતિને ધારણ કરનારાં શ્રીયમુનાજીને હું આનંદથી નમન કરૂ છું.

વિવેચન—લીલા સૃષ્ટિમાં જેમનો પ્રવેશ થયો નથી તેવા જીવોને પ્રભુનો સાક્ષાત્કાર ન થવાથી સ્વીય દૈન્યપ્રકટકરણાર્થ માત્ર નમન જ ઉચિત છે શ્રીગોકુલેશ પૂર્ણ પુરુષોત્તમને કોઇ પણ વસ્તુની અપેક્ષા ન હોવાથી તત્પ્રતિ નમન સિવાય અન્ય કૃતિ ઉચિત નથી, તે દર્શાવવા ગ્રન્થના પ્રારંભમાં જ શ્રીમદાચાર્યચરણ શ્રીયમુનાજીને નમન કરે છે.

શ્રીયમુનાજી અષ્ટસિદ્ધિ આપે છે.

ભૂતલપર પવિત્ર તીર્થાદિ હોવા છતાં શ્રીમદાચાર્યચરણ માત્ર શ્રીયમુનાજીને જ પ્રથમ કેમ નમન કરે છે ? શ્રીયમુનાજી પ્રતિ નમન વિના અન્ય કૃતિ કેમ ઉચિત નથી ? એ શંકાઓનું સમાધાન કરવા શ્રીમદાચાર્યચરણ અત્ર **सकलसिद्धिहेतुम्** પદ યોજે છે. શ્રીયમુનાજી સકલ સિદ્ધિનું દાન કરવા સમર્થ છે, સકલસિદ્ધિની પ્રાપ્તિ શ્રીયમુનાજીથી જ થાય છે. તીર્થોમાં આ અષ્ટ પુષ્ટિમાર્ગીય સિદ્ધિમાંથી એક પણ સિદ્ધિનું દાન કરવાનું સામર્થ્ય નથી, શ્રીયમુનાજીમાં નિચે લખેલું પુષ્ટિમાર્ગીય અષ્ટસિદ્ધિનું દાન કરવાનું સામર્થ્ય છે.

૧. સાક્ષાત્ ભગવત્સેવોપયોગી દેહની પ્રાપ્તિ. પરંપરાથી અત્ર સ્વરૂપાદિકની સેવા કરવામાં આવા અલૌકિક દેહની આવશ્યક્તા નથી પણ માત્ર નિવેદનસંસ્કારથી સંસ્કૃત થએલા દેહની જ અપેક્ષા છે, પરન્તુ સાક્ષાત્ લીલામાં પ્રભુના સાક્ષાત્ સ્પર્શાદિ માટે ભકતોને અલૌકિક દેહની આવશ્યકતા છે. આ અલૌકિક દેહની પ્રાપ્તિ કરાવવી એ શ્રીયમુનાજીનું સામર્થ્ય છે.

૨. ભગવલ્લીલાનું અવલોકન. આ અવલોકન પણ એક સિદ્ધિ છે. જેમ યોગીઓ સ્વકીય યોગપ્રાપ્તસામર્થ્યથી અતિ દૂરસ્થિત અતીન્દ્રિય પદાર્થનું દર્શન કરે છે તેમ શ્રીયમુનાજીના સેવક શ્રીયમુનાજીની કૃપાથી ગુણાતીત શ્રીપુરુષોત્તમની લીલાનું દર્શન કરે છે.

૩. ભગવલ્લીલારસનો અનુભવ. આ લીલારસાનુભવનું દાન પણ લીલોપયોગી પ્રભુ અને ભક્ત ઉભયનો સંબંધ ધરાવનારાં, મધ્યસ્થ શ્રીયમુનાજી જ કરે છે, તેથી તેની પ્રાપ્તિ પણ શ્રીયમુનાજીની સેવાથી જ થાય છે.

૪. સર્વાત્મભાવસિદ્ધિ. શ્રીયમુનાજી પ્રભુસ્વરૂપ હોવાથી ભગવદ્દત્ ભક્તહૃદય ગ્રહણ કરી સર્વાત્મભાવસિદ્ધિનું દાન કરે છે, તેથી જ શ્રીયમુનાષ્ટપદીમાં **श्रीकृष्णयुतभक्तहृदये** એ અભિધાન સ્પષ્ટ છે. આ પ્રમાણે શ્રીયમુનાજીની સેવાથી સર્વાત્મભાવસિદ્ધિ પણ પ્રાપ્ત થાય છે.

૫. વિરહાવસ્થામાં પણ હૃદયમાં પ્રભુપ્રાકટ્ય થવાથી કોશપ્રતીમાન્યાયવડે ભગવદાવિષ્ટદેહની પ્રાપ્તિ.

૬. પરાવૃત્તચક્ષુઓને હૃદયમાં આવિર્ભૂત થતી પ્રભુલીલાનું અવલોકન.

૭. પ્રભુના ભાવાત્મકસ્વરૂપવડે ભાવાત્મક રસનો અનુભવ.

૮. વિરહાવસ્થામાં પણ સર્વાત્મભાવની પ્રાપ્તિ. આ સર્વાત્મભાવસિદ્ધિ ભગવાનના બહિઃપ્રાકટ્યની અપેક્ષા રાખ્યા વિના હૃદયમાં પ્રભુભાવનાથી જ થાય છે. શ્રીયમુનાજી આ અષ્ટ પુષ્ટિમાર્ગીય સિદ્ધિનું દાન કરનાર છે, તેથી શ્રીયમુનાજીને જ નમન કરવામાં આવે છે.

ભગવાને પોતાનું ઐશ્વર્ય શ્રીયમુનાજીમાં કેમ મુક્યું ?

શ્રીયમુનાજીપ્રતિ નમનાતિરિક્ત કાંઇ ઉચિત નથી, કારણકે શ્રીયમુનાજી અષ્ટવિધૈશ્વર્યયુત છે. શ્રીયમુનાજીને આ અષ્ટવિધ ઐશ્વર્ય ભગવદ્દત્ત છે. ભગવાન નિજ રસાત્મકસ્વરૂપ અને રસાત્મકલીલા પ્રકટ કરવા પ્રાદુર્ભૂત થયા. નિજ રસાત્મકસ્વરૂપ પ્રાકટ્યથી પ્રભુએ સર્વાત્મભાવયુક્ત વ્રજસિમન્તિનીજી સાથે રસાત્મક લીલા કરી. રસાત્મક લીલામાં ભગવાન ભક્તાધીન થાયછે. અને ભક્તાધીન રહીને જ યાવન્માત્ર ક્રિયા કરે છે. જો ભગવાન આ પ્રમાણે ભક્તાધીન રહ્યા વિના જ ક્રિયા કરે, તો તે લીલા રસાત્મક જ ન થાય અને પ્રભુના રસાત્મક સ્વરૂપ અને રસાત્મક લીલાનું ભક્તોને ભાન થાય નહિ. પરન્તુ ભગવાન જો ભક્તાધીન રહી ક્રિયા કરે, તો ભગવદૈશ્વર્યમાં વિરોધ આવે, તેથી લીલાસૃષ્ટિમાં નિજ રસાત્મક સ્વરૂપ પ્રકટ કરવા ભગવાને અષ્ટવિધૈશ્વર્ય શ્રીયમુનાજીને આપ્યું, અને રસાત્મક ભગવાન ભક્તાધીન થયા, અને ભક્તાધીન રહી સર્વ ક્રિયાદિ કરવા લાગ્યા.

આઠ ઐશ્વર્ય.

શ્રીયમુનાજીનામાં ભગવદ્દત્ત ઐશ્વર્ય અષ્ટવિધ છે, તેથી શ્રીમદાચાર્યચરણ શ્રીયમુનાજીની અષ્ટ શ્લોકથી જ સ્તુતિ કરેછે. આ અષ્ટવિધ ઐશ્વર્ય નીચે પ્રમાણે.

૧. સકલસિદ્ધિદાન કરવું.

૨. ભગવદ્ભાવની વૃદ્ધિ કરાવવી.

૩. ભગવત્સંબંધમાં વિઘ્નરૂપ પ્રતિબંધ દૂર કરી ભગવદનુભવયોગ્યતા અને તદનુભવાનુકૂલ શુદ્ધિ દાન કરી ભુવનને પાવન કરવાં.

૪. ભગવત્સમાનધર્મવાળા હોવાથી અનાયાસે ભગવત્સંબંધનું દાન કરવું.

૫. ભગવત્પ્રિય ભક્તના દોષનું નિવારણ કરવું.

૬. નિજસેવકોને ગોપિકા પેઠે ભગવત્પ્રિય કરાવવા.

૭. લીલોપયોગી તનુદાનઆદિથી ભગવદીયોનો ઉત્કર્ષ કરવો.

૮. લીલાસામયિક પ્રભુશ્રમજલકણ સાથે સંબંધ કરાવવો. આવા અષ્ટવિધ ઐશ્વર્યયુક્ત શ્રીયમુનાજી પ્રતિ નમનવિના અન્ય કૃતિ ઉચિત નથી, એ સુસ્પષ્ટ જ છે.

નમનકર્તાનો અપકર્ષ દર્શાવે છે તેથી સામાન્યતઃ નમનકૃતિમાં કોઈ પ્રકારનો આનંદ સંભવતો નથી, પરન્તુ અત્ર નમનકૃતિ પણ સાનંદ જ છે, કારણ કે શ્રીયમુનાજી શ્રીકૃષ્ણચંદ્રના ચરણકમલથી સ્ફુરતી અસંખ્ય રેણુથી છવાએલાં છે, અને વળી શ્રીકૃષ્ણની કાન્તિ ધારણ કરે છે, શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર સાથે આવો નિકટ સમ્બન્ધ ધરાવનાર શ્રીયમુનાજીને નમન કરવામાં દુઃખની ગંધ પણ ન આવે અને કેવલ આનંદની જ પ્રાપ્તિ થાય તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી.

ભગવાનને મુરારિ કેમ કહેવાય ?

ભગવત્પ્રાપ્તિપ્રતિબંધક જલનો દોષ મુરરૂપ છે ભક્તને ભગવત્સંબંધ થવામાં, અને ભગવાનને ભક્તસંબંધ થવામાં જલ પ્રતિબંધક છે. આ જલનો નૈસર્ગિક દોષ નથી, પણ અસુરસંબંધથી આગન્તુક દોષ છે, આ દોષ મુરરૂપ છે. તેના અરિ, અર્થાત્ તે દોષ દૂર કરનાર શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર છે. તેમના ચરણકમલમાંથી સ્ફુર્તિ આ સેવોપયોગી દેહાદિ સંપાદન કરાવનારી અનંત રેણુથી શ્રીયમુનાજી છવાઇ રહેલાં છે. અર્થાત્ આવી રેણુ ત્યાં જલ કરતાં પણ અધિક છે. ભગવત્સેવામાં તત્પર કરે એવી રેણુ શ્રીયમુનાજીમાં બહુ હોવાથી શ્રીયમુનાજીને આનંદથી નમન કરવામાં આવેછે. શ્રીયમુનાજીના સંબંધથી આ રેણુ સાથે સંબંધ થાયછે, અને તેથી ભગવત્સેવાની અવશ્ય પ્રાપ્તિ થાયછે, **मुरारि** પદથી ભગવત્પ્રાપ્તિપ્રતિબંધક જલદોષના નિવારક એમ અત્ર સિદ્ધ થાયછે. ભગવત્પ્રાપ્તિપ્રતિબંધક દોષ ન હોય તોપણ ભગવત્પ્રાપ્તિ થવામાં જલને લીધે વિલંબ થાય એ ભીતિ '**मुरारिपदपङ्कजस्फुरदमन्दरेणूत्कटाम्**' પદ વડે નિર્મૂલ થઇ જાય છે, તેથી શ્રીયમુનાજીની સેવાથી સદ્ય શ્રીભગવત્સેવાદિ પ્રાપ્ત થાય છે એમ સિદ્ધ થાય છે.

આનંદથી નમન કરવાનું દ્વિતીય કારણ અન્ત્ય બે પાદથી કહેલું છે. શ્રીયમુનાજી સુરાસુરોથી સમ્યક્ પૂજાએલા શ્રીકૃષ્ણચંદ્રની કાન્તિ સુગન્ધિપુષ્પયુત જલવડે ધારણ

[illegible]
બહાદરપુર (G. B. S. R.)

કરેછે. શ્રીયમુનાજીનાં જલ અને શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર ઉભય ઘનશ્યામ છે, ઉભય ઘનશ્યામ હોવાથી શ્રીયમુનાજી શ્રીકૃષ્ણચંદ્રની કાન્તિ ધારણ કરે છે એ ઉપયુક્ત જ છે; વળી શ્રીકૃષ્ણ શ્રીઅંગપર વનમાલા ધારણ કરે છે, તેમ જ શ્રીયમુનાજીમાં પણ તટસ્થ નવિન વનોનાં સુગંધિ પુષ્પો આવી રહ્યાં છે,

શ્રીયમુનાજી ભગવાનનું સ્મરણ કરાવે છે.

અત્ર '**सुरासुरसुपूजितस्मरपितुः**' પદ યોજેલું છે, તેમાં '**सुर**' શબ્દનો અર્થ સર્વાત્મભાવયુત અથવા દૈન્યયુત સ્વામિનીઓ, અને '**असुर**' શબ્દનો અર્થ માનભાવયુત સ્વામિનીઓ થાય છે. દૈન્યયુત સ્વામિનીઓ પ્રભુપ્રાકટ્યાર્થ અને માનભાવયુત સ્વામિનીઓ અનુનયાર્થ પ્રભુપૂજન કરે છે. વળી શ્રીકૃષ્ણ પદ ન યોજતાં '**स्मरपितुः**' પદ યોજેલું છે, તેથી શ્રીયમુનાજીના જલદર્શનથી પ્રભુની સ્મૃતિ થાય છે, અને ભગવદ્‌ભાવની વૃદ્ધિ થાય છે એવા અર્થની સ્મૃતિ થાય છે. '**स्मर**' શબ્દનો યૌગિક અર્થ સ્મરણ જ છે, છાંદોગ્યોપનિષદ્‌માં '**स्मरो वा आकाशाद्भूयः**' શ્રુતિમાં '**स्मर**' શબ્દનો અર્થ 'સ્મરણ' જ થાય છે, 'કામ' થતો નથી, કારણ કે ત્યાં સર્વવિજ્ઞનાર્થે ઉત્તરોત્તર ઉત્કર્ષનું જ નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. '**स्मर**' શબ્દનો 'કામ' અર્થ થતો હોય તો ઉત્કર્ષ નિરૂપણમાં તે યોજાય જ નહિ, દોષનિરૂપણમાં જ તેની યોજના થાય, તેથી શ્રીયમુનાજી પ્રભુનું સ્મરણ કરાવે તેવી કાન્તિ ધારણ કરનારાં છે એમ ફલિત થાય છે, શ્રીયમુનાજી પ્રભુની કાન્તિ ધારણ કરે છે તેથી ભગવદ્‌ભાવ પણ ઉત્પન્ન કરે છે, અને તેથી આચાર્યચરણ આનંદથી તેમને નમન કરે છે. ૧.

પ્રથમ શ્લોક વડે શ્રીયમુનાજીને નમન કરી, દ્વિતીય શ્લોકમાં શ્રીમદાચાર્યચરણ શ્રીયમુનાજીના આવિર્ભાવ પ્રકારનું વર્ણન કરે છે.

कलिन्दगिरिमस्तके पतदमन्दपूरोज्ज्वला
विलासगमनोल्लसत्प्रकटगण्डशैलोन्नता ।
सघोषगतिदन्तुरा समधिरूढदोलोत्तमा
मुकुन्दरतिवर्द्धिनी जयति पद्मबन्धोः सुता ॥ २ ॥

श्लोकार्थ—કલિંદગિરિના શિખરપર પડતા વેગયુક્ત પૂરથી ઉજ્જ્વલ, વિલાસગતિથી શોભા પામતા અને દૃશ્યમાન થતા પર્વતપરથી પડેલા પથ્થરથી ઉન્નત, સઘોષગતિથી દન્તુર (વિવિધ વિકારવાળાં), ઉત્તમ દોલપર અધિરૂઢ હોય તેવાં અને મુકુન્દની રતિની વૃદ્ધિ કરનાર પદ્મબન્ધુની (સૂર્યની) સુતાનો જય થાય છે. ૨.

ભગવાન્ અને શ્રીયમુનાજીનો પ્રાદુર્ભાવ સમાન છે.

विवेचन—ભગવાનના આવિર્ભાવપ્રકાર પ્રમાણે શ્રીયમુનાજીના આવિર્ભાવનો પ્રકાર પણ અલૌકિક જ છે. ભગવાન્ રસાત્મક છે તેમ શ્રીયમુનાજી પણ રવિમંડલ મધ્યે વસતા નારાયણના આનન્દમય હૃદયમાંથી આવિર્ભાવ પામેલાં હોવાથી

રસાત્મક જ છે. ભગવાન્ જેમ વરદાન કરવા પ્રથમ વસુદેવ અને દેવકીજીની સમક્ષ આવિર્ભાવ પામ્યા, તેમ શ્રીયમુનાજી પણ નારાયણના આનન્દમય હૃદયમાંથી પ્રથમ આવિર્ભાવ પામ્યાં. ભગવાન્ જેમ વસુદેવ અને દેવકીજીનાં તાપાત્મક હૃદયમાંથી આવિર્ભાવ પામ્યા તેમ જ શ્રીયમુનાજી તાપાત્મક રવિમંડલમાંથી આવિર્ભાવ પામ્યાં. રવિમંડલ તાપાત્મક છે તે અનુભવ સિદ્ધ જ છે. વસુદેવ અને દેવકીજીનાં હૃદય પણ પ્રશ્નીગર્ભ સમયે તેમણે અનુભવેલા ભગવાનના વિરહથી તાપાત્મક જ છે. તેથી ભગવાન્ અને શ્રીયમુનાજી ઉભયનો આવિર્ભાવ તાપાત્મક પદાર્થમાંથી છે. ભગવાન્ જેમ તાપાત્મક હૃદયમાંથી આવિર્ભાવ પામી અન્યત્ર થઇ કેવલ લીલાસ્થાન શ્રીગોકુલ પધાર્યા તેમજ શ્રીયમુનાજી પણ તાપાત્મક રવિમંડલમાંથી આવિર્ભાવ પામી કલિંદગિરિપર થઇ ભૂમિપર થઇ લીલાસ્થાન શ્રીગોકુલમાં પધાર્યાં. ભગવાન્ જેમ શ્રીગોકુલ પધારી લીલાસ્થાનમાં સર્વાત્મભાવયુકત ભકતોથી વીંટાયા તેમ જ શ્રીયમુનાજી પણ લીલાસ્થાનમાં પધારી સર્વાત્મભાવયુકત ભકતોથી વીંટાયાં. ભગવાન્ જેમ વસુદેવજીનાં ગૃહમાં કેવલ ધર્માત્મા જ હતા, પરન્તુ ઘનીભૂત રસાત્મક ન હતા તેમ જ શ્રીયમુનાજી પણ પ્રથમ મુકુંદ અર્થાત્ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રની રતિની વૃદ્ધિ કરતાં ન હતાં. ભગવાન્ જેમ નન્દજીના ઘેર પધારી ઘનીભૂત રસાત્મક થઇ સર્વાત્મભાવયુકત ભકતની રતિની વૃદ્ધિ કરવા મંડયા, તેમ જ શ્રીયમુનાજી પણ પ્રથમ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રની રતિની વૃદ્ધિ ન કરતાં, લીલાસ્થાનમાં પધારી લીલાસૃષ્ટિમાં આવેલા જીવપર ભગવાન્‌ની રતિની વૃદ્ધિ કરવા માંડ્યાં. આવી રીતે શ્રીયમુનાજીના આવિર્ભાવનો પ્રકાર ભગવાનના આવિર્ભાવનો પ્રકાર પ્રમાણે અલૌકિક જ છે.

શ્રીયમુનાજી કયા સૂર્યથી પ્રકટ્યાં ?

શ્રીયમુનાજી પદ્મબન્ધુ અર્થાત્ સૂર્યની સુતા છે, કારણ કે શ્રીયમુનાજીની સૂર્યમાંથી ઉત્પત્તિ છે. વર્ષાની પેઠે શ્રીયમુનાજીની સૂર્યના કિરણદ્વારા ઉત્પત્તિ નથી, પરન્તુ સૂર્યના મંડલમાંથી અથવા સૂર્યના સ્વરૂપમાંથી ઉત્પત્તિ છે. સૂર્યનું વૈદિકત્વ બૃહન્નારાયણ ઉપનિષત્‌માં **'आदित्यो वा एष एतन्मण्डलं तपति'** ઇત્યાદિ સ્થલે સુસ્પષ્ટ જ છે. રવિમંડલમાં વસનાર પુરુષ પણ પરબ્રહ્મ જ છે તે પણ **'अन्तस्तद्धर्मोपदेशात्'** ઇત્યાદિ સૂત્રથી તદ્ધર્માધિકરણમાં વ્યાસજીએ સિદ્ધ કર્યું છે. શ્રીયમુનાજીની ઉત્પત્તિ વર્ષાની પેઠે રવિના રશ્મિથી થઇ નથી, પરન્તુ રવિમંડલમાંથી જ થઈ છે. ભૌતિક રવિમાંથી શ્રીયમુનાજીની ઉત્પત્તિ નથી, પરન્તુ રવિમંડલ મધ્યવર્તી નારાયણમાંથી જ થઇ છે, તેથી ઉપરનો વૈદિક આધાર શ્રીયમુનાજીનું આધિદૈવિકત્વ દૃઢ કરે છે.

શ્રીયમુનાજી ઉજ્જ્વલ કેમ દેખાય છે ?

શ્રીયમુનાજી રવિમંડલમાંથી કલિંદગિરિના શિખર પર પડે છે ત્યારે તેમનાં વેગયુક્ત પડતાં પૂરથી તે ઉજ્જ્વલ દેખાય છે. શ્રીયમુનાજી શ્યામ છે તથાપિ પોતાનાં વેગયુકત

પૂરથી જ અત્ર ઉજ્જ્વલ દેખાય છે એમ પ્રતિપાદન કર્યું છે. ઉજ્જ્વલતા અત્ર શ્રીયમુનાજીનો આગન્તુક નવો આવેલો ધર્મ છે. શ્યામત્વ નૈસર્ગિક ગુણ છે, પરન્તુ ઉજ્જ્વલતા આવેલો ધર્મ છે, આ ઉજ્જ્વલતાનો આગન્તુક ધર્મ વેગયુકત પડતા પૂરને લીધે છે. ઉજ્જ્વલતાનો ધર્મ આગન્તુક હોવાથી, શ્રીયમુનાજીનાં શ્યામદર્શન થાય છે તે યુકત જ છે, અર્થાત્ અત્ર પ્રતિપાદન કરેલા ઉજ્જ્વલતાના ધર્મથી દર્શનનો વિરોધ થતો નથી, કારણ કે ઉજ્જ્વલતા પૂરને લીધે છે તેથી આગન્તુક છે.

શ્રીયમુનાજીની અવતરણશોભા.

શ્રીયમુનાજીની વિલાસગતિથી શોભા પામતી અને દૃશ્યમાન થતી પર્વત પરથી પડેલી મોટી શિલાઓથી શ્રીયમુનાજીની ગતિ ઉન્નત લાગે છે. શ્રીયમુનાજીના કલિંદગિરિના શિખરપર પધાર્યા પછી વિલાસગતિ થાય છે. શ્રીયમુનાજી નીચી શિલાપર ચઢે છે, અને ઉંચી શિલાપરથી ઉતરે છે. તેથી ચઢઉતર કરવાથી તેમની વિલાસગતિ છે એમ વર્ણવેલું છે. શ્રીયમુનાજી વિલાસગતિથી શિલાઓ ઉપર નીચે ઉતરે છે અને તેથી સર્વને દૃશ્યમાન થાય છે. આ શિલાઓ તેમના પર શ્રીયમુનાજી હોવાથી પ્રથમ દૃશ્યમાન ન હતી, પરન્તુ પ્રવાહવેગથી નીચે પડતી દૃશ્યમાન થાય છે. નીચે પડયા પછી તે જ શિલાપરથી શ્રીયમુનાજી વહે છે, તેથી તે શીલાવડે શ્રીયમુનાજી ઉન્નત અર્થાત્ ઉંચાં દેખાય છે એમ વર્ણન કરેલું છે. આ પ્રમાણે શ્રીયમુનાજીની ગતિથી સર્વ શોભાયમાન થાય છે, તેથી શ્રીયમુનાજીનો પ્રવાહ અવિચ્છિન્ન છે, અને તેથી તેમનું પૂર પણ અમન્દ અર્થાત્ પુષ્કળ વેગયુક્ત છે, એ દૃઢતર થાય છે.

આવી રીતે શ્લોકાર્ધથી શ્રીયમુનાજી ઉચ્ચ પ્રદેશથી નીચે અવતરે તે સમયની શોભાનું વર્ણન કરી, હવે ભૂમિપર વહેતાં જે શોભા થાય છે તેનું વર્ણન કરે છે.

શ્રીયમુનાજીની વહનશોભા.

આગળ વહેતાં શ્રીયમુનાજી ઘોષયુક્ત શબ્દવાળી ગતિથી દન્તુર છે. શ્રીયમુનાજી વહેતાં ઘોષ અર્થાત્ શબ્દ કરે છે, તેથી શ્રીયમુનાજીની ગતિ સઘોષ શબ્દયુક્ત અથવા ઘોષયુક્ત છે. આ ઘોષયુક્ત ગતિથી શ્રીયમુનાજી દન્તુર અર્થાત્ વિવિધ વિકારવાળાં દેખાય છે. વિકાર એટલે રસાનુકૂળ બાહ્યાભ્યંતર ધર્મ. આ ધર્મને રસશાસ્ત્રમાં 'ભાવ' કહે છે, તેથી શ્રીયમુનાજી ઘોષયુક્ત ગતિથી વિવિધભાવયુકત છે, એવો અર્થ સિદ્ધ થાય છે. જેમ પ્રિય સમીપ જતાં પ્રિયા આંતરથી ઉદ્‌ભવતા રજોગુણથી ઉત્પન્ન થતા કામના આવેશથી ગાયન કરે છે, તેમ શ્રીયમુનાજી ઘોષ-શબ્દગાન કરે છે, તેથી શ્રીયમુનાજી પ્રિય સમીપ જતી પ્રિયાની પેઠે વિવિધ ભાવયુકત છે.

ઘોષ શબ્દનો દ્વિતીય અર્થ વ્રજ થાય છે. કોષમાં પણ **'घोष आभिरपल्ली स्यात्'** ઇત્યાદિ સ્થલે 'ઘોષ' શબ્દનો 'ગોપનું ગામ' એ અર્થ પ્રસિદ્ધ જ છે. ઘોષ અથવા વ્રજની સાથે જ હમેશાં વસનાર, અર્થાત્ વ્રજનો કદાપિ ત્યાગ નહિ કરનાર તે સઘોષ. આવી રીતે 'સઘોષ' શબ્દનો અર્થ વ્રજનો કદાપિ ત્યાગ નહિ કરનાર વ્રજજન થાય

છે. આવા સઘોષ અર્થાત્ વ્રજજનની શ્રીયમુનાજીના તીર પર ગતિ છે, તેથી શ્રીયમુનાજી દન્તુર એટલે વિવિધ વિકારવાળાં છે.

વલી શ્રીયમુનાજી સમધિરૂઢદોલોત્તમા છે. **'सघोषगतिदन्तुरा'** અને **समधिरूढदोलोत्तमा'** શબ્દ વચ્ચે પદચ્છેદ કરતાં 'अ' પણ પ્રતીયમાન થાય છે, તેથી શ્રીયમુનાજી અસમધિરૂઢદોલોત્તમા પણ છે. સમધિરૂઢદોલોત્તમા એટલે ઉત્તમ દોલ પર અધિરૂઢ, અસમધિરૂઢદોલોત્તમા એટલે ઉત્તમ દોલ પર આરૂઢ નહિ તેવાં. ગતિની શોભા વડે શ્રીયમુનાજી નાની નાની શિલા પર આરૂઢ હોવાથી સમધિરૂઢદોલોત્તમા છે, પરન્તુ તે ઉત્તમ દોલપર આરૂઢ ન હોય તેવાં છે. શ્રીયમુનાજી ઉત્તમ દોલપર આરૂઢ છે. તથાપિ ઉત્તમ દોલપર આરૂઢ ન હોય તેવાં દેખાય છે, કારણ કે શ્રીયમુનાજીને પોતે દોલપર આરૂઢ છે તેવી પ્રતીતિ થતી નથી. શ્રીયમુનાજીને વ્રજ પ્રતિ ગમન એ જ મુખ્ય છે. શ્રીયમુનાજી વ્રજ પ્રતિ ગમનમાં જ તલ્લીન છે, એટલે તેમને માત્ર ગમનની જ પ્રતીતિ થાય છે, અને પોતે ઉત્તમ દોલપર આરૂઢ છે એવી પ્રતીતિ થતી નથી, તેથી શ્રીયમુનાજી ઉત્તમ દોલપર આરૂઢ છે તોપણ ઉત્તમ દોલપર આરૂઢ ન હોય તેવાં છે.

અથવા આધિદૈવિક શ્રીયમુનાજી આધિભૌતિક જલરૂપ ઉત્તમ દોલપર આધરૂઢ છે, તોપણ સમાનસૌભાગ્યયુકત વ્રજસીમન્તિનીજી પોતાની સાથે હોવાથી પોતે પણ પાદચારિણી હોય તેમ તેમની પ્રતીતિ થાય છે. એટલે આધિદૈવિક શ્રીયમુનાજી આધિભૌતિક જલરૂપ ઉત્તમ દોલ પર અધિરૂઢ છે તો પણ દોલ પર આધરૂઢ ન હોય તેવાં છે.

'सघोषगतिदन्तुराऽसमधिरूढदोलोत्तमा' ચરણનો પદચ્છેદ કરતાં **'सघोषगतिदन्तुरा** અને **'समधिरुढदोलोत्तमा'** પદ વચ્ચે 'अ' પ્રતીયમાન છે તેનો આ ભાવાર્થ છે.

શ્રીયમુનાજી ભાવની વૃદ્ધિ કરે છે.

વલી શ્રીયમુનાજી આ પ્રમાણે ભૂમિપર પધારી ભગવાનની ભક્તપરની રતિની વૃદ્ધિ કરે છે. ભગવાન્ જેમ મથુરામાંથી શ્રીગોકુલ પધાર્યા અને ત્યાર પછી જ ભક્તના ભાવની વૃદ્ધિ કરવા મંડ્યા, તેમ જ શ્રીયમુનાજી રવિમંડલમાંથી કલિંદગિરિના શિખર પર પડી, શ્રીગોકુલ પધારી, ભગવાનની લીલાસૃષ્ટિમાં રહેલા ભક્તપરની રતિની વૃદ્ધિ કરવા મંડ્યાં. **'मुकुन्दरतिवर्धिनी'**માં ષષ્ઠીસમાસ છે, એટલે શ્રીયમુનાજી ભગવાનની ભક્તપરની રતિની વૃદ્ધિ કરનારાં છે એવો અર્થ સિદ્ધ થાય છે. ભગવાન રસાત્મક છે, તેમ શ્રીયમુનાજી રસાકરના સખા સૂર્યની સુતા છે, અને વલી પોતે પણ રસાત્મક છે, તેથી ભગવાનની રતિની વૃદ્ધિ કરે તે યુક્ત જ છે.

'जयति' ક્રિયાનો કર્તા પદ્મબન્ધુની સુતા છે, તથાપિ અત્ર શ્રીયમુનાજીના આધિદૈવિક નિત્ય સ્વરૂપની સ્તુતિ હોવાથી આ ક્રિયા પણ વિશેષણરૂપ જ છે.

શ્રીયમુનાજી નિત્ય જયયુક્ત છે. ભગવાનની રતિની વૃદ્ધિ કરવામાં પણ શ્રીયમુનાજી નિત્ય વિજયી છે.

આ શ્લોકમાં ભગવાનની ભક્તપરની રતિની વૃદ્ધિ કરવી એ શ્રીયમુનાજીના દ્વિતીય ઐશ્વર્યનું પણ સમર્થન કરેલું છે. ૨.

શ્રીયમુનાજી ભગવાનની ભક્તપરની રતિની વૃદ્ધિ કરવા ભૂતલ પર પધાર્યાં છે. આ રતિવૃદ્ધિકાર્યમાં અનુકૂલ સાહિત્ય સ્વરૂપ સૌન્દર્ય આદિ સર્વ ધર્મનું શ્રીમદાચાર્યચરણ તૃતીય શ્લોકમાં વર્ણન કરે છે.

भुवं भुवनपावनीमधिगतामनेकस्वनैः
प्रियाभिरिवसेवितां शुकमयूरहंसादिभिः ।
तरङ्गभुजकङ्कणप्रकटमुक्तिकावालुका-
नितम्बतटसुन्दरीं नमत कृष्णतुर्यप्रियाम् ॥ ३ ॥

ભાવાર્થ—ભૂતલપર પધારેલાં, ભુવનને પાવન કરનારાં, પ્રિયાઓની પેઠે અનેક શબ્દોવાળાં શુક, મયૂર, હંસ વગેરે પક્ષીઓ વડે સેવાએલાં, તરંગરૂપી ભુજાના કંકણોમાં દશ્યમાન થતાં મુક્તાફલરૂપી વાલુકાવાળા નિતંબતટથી સુંદર લાગતાં શ્રીકૃષ્ણની ચતુર્થ પ્રિયાને (શ્રીયમુનાજીને) નમન કરો. ૩.

સેવાને યોગ્ય દેહ આપે છે.

રવિમંડલમાંથી શ્રીયમુનાજીને ભૂતલપર પધારવાનું પ્રયોજન ભુવનને પાવન કરવાનું છે. શ્રીયમુનાજી રવિમંડલમાંથી ભૂતલપર ભુવનને પાવન કરવા પધારેલાં છે. અત્ર ભુવન શબ્દનો અર્થ લીલાસૃષ્ટિસ્થ અને તદતિરિક્ત સર્વ લોક થાય છે. એટલે શ્રીયમુનાજી લીલાસૃષ્ટિસ્થ અને તે સિવાયના સર્વ લોકને પાવન કરવા પધારેલાં છે. શ્રીયમુનાજી આ સર્વ લોકના ભગવદ્ભાવ સિવાયના અન્યભાવને દૂર કરે છે, અને તેમને ભગવત્સેવાયોગ્ય શરીર સંપાદન કરી આપે છે. આ પ્રમાણે સર્વ લોકના ભગવદ્ભાવ સિવાયના અન્યભાવ દૂર કરી, તેમને ભગવત્સેવા યોગ્ય શરીરને સંપાદન કરાવી શ્રીયમુનાજી પવિત્ર કરે છે, અને આ પ્રમાણે તે સર્વને પવિત્ર કરવા જ પોતે રવિમંડલમાંથી ભૂતલપર પધાર્યાં છે.

શુક મયૂર હંસ આદિ અનેક શબ્દ કરનારાં પક્ષીઓ શ્રીયમુનાજીની સેવા કરી રહ્યાં છે. તેઓ જ્યાં જે ઉચિત હોય ત્યાં તે કરે છે, તેથી તેમને માટે પ્રિયા શબ્દ યોજેલો છે. પ્રિયા શબ્દમાં અત્ર પ્રિયસખી કહેવાનો આશય રહે છે. પ્રિયા અથવા પ્રિયસખીની પેઠે શુક મયૂર વગેરે અનેક પ્રકારનાં શબ્દ કરનારાં પક્ષીઓ શ્રીયમુનાજી પ્રતિ સર્વત્ર ઉચિત ક્રિયા કરે છે, અને આવી રીતે શ્રીયમુનાજીની સેવા કરે છે. શુક, મયૂર આદિ પક્ષીવડે સેવાએલાં એ શ્રીયમુનાજીનું વિશેષણ છે, તે પોતાના ભગવાનની ભક્ત પ્રતિ રતિની વૃદ્ધિ કરવાના કાર્યને અનુકૂલ વિભાવસાહિત્ય આદિ સામગ્રીનું પ્રતિપાદન કરે છે.

તરંગભુજામાં મુક્તાફલ કંકણ.

વિભાવ આદિ સામગ્રીનું પ્રતિપાદન કરી, '**तरङ्गभुजकङ्कणप्रकटमुक्तिकावालुका-नितम्बतटसुन्दरीम्**' વિશેષણથી શ્રીયમુનાજીના સૌન્દર્યનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવે છે, શ્રીયમુનાજીને તરંગરૂપી ભુજાઓ છે. શ્રીયમુનાજીએ પોતાની તરંગરૂપી ભુજામાં પહેરેલાં કંકણમાં મુક્તાફલ પ્રકાશ્યા કરે છે. આ મુક્તાફલ શ્રીયમુનાજીના રેતીકણરૂપે પ્રતીયમાન થાય છે. આ વસ્તુતઃ રેતીકણ નથી, પરન્તુ મુક્તાફલ જ છે. માત્ર લોકને રેતીકણરૂપે પ્રતીયમાન થાય છે. આ વસ્તુતઃ રેતીકણ નથી, પરન્તુ મુક્તાફલ જ છે; અને રેતીકણ છે એવી માત્ર લોકની પ્રતીતિ જ છે એમ દર્શાવવા '**वालुकामुक्तिका** નહિ. પરન્તુ '**मुक्तिकावालुका**' પદ યોજ્યું છે. '**तरङ्गभुज**' પદમાં તરંગ ઉપમેય છે અને ભુજ ઉપમાન છે. અર્થાત્ શ્રીયમુનાજીના તરંગને જ ભુજા કહેલી છે. અત્ર રૂપક અલંકાર છે. અત્ર પ્રથમ શબ્દ તરંગ ઉપમેય છે તેથી '**मुक्तिकावालुका**' પદમાં પણ પ્રથમ શબ્દ મુક્તિકા અર્થાત્ મુક્તાફલ ઉપમેય જ છે અને વાલુકા ઉપમાન છે. એટલે શ્રીયમુનાજીના મુક્તાફલને જ વાલુકા કહેલી છે. આ વસ્તુતઃ મુક્તાફલ જ છે, વાલુકાકણ નથી, પરન્તુ લોકને વાલુકાની માફક પ્રતીયમાન થાય છે, તેથી આ મુક્તાફલની વાલુકા સાથે સરખામણી કરી છે.

શ્રીયમુનાજીની તરંગરૂપી ભુજામાંના કંકણના વાલુકાવત્ પ્રતીયમાન થતાં મુક્તાફલ શ્રીયમુનાજીના નિતમ્બ અર્થાત્ ઉચ્ચ પ્રદેશાત્મક તટપર આવી રહેલાં છે. તેથી શ્રીયમુનાજીનું સૌન્દર્ય વૃદ્ધિ પામે છે. શ્રીયમુનાજીના નિતમ્બ અર્થાત્ ઉચ્ચ દેશાત્મક તટ મુક્તાફલથી સુશોભિત છે. શ્રીયમુનાજીના ઉચ્ચદેશાત્મક તટપર જ મુક્તાફલ દૃશ્યમાન થાય છે. વળી જ્યારે તરંગરૂપી ભુજા **નિતંબ** અર્થાત્ ઉચ્ચપ્રદેશાત્મક તટપર આવી પ્રસરે ત્યારે આ તટ મુક્તાફલથી વિશેષ સુશોભિત થાય છે. આવા તટથી શ્રીયમુનાજી સુંદર લાગે છે.

શ્રીયમુનાજી અને શ્રીકૃષ્ણ સમાનસ્નેહી છે.

'**तरङ्गभुज**' ઇત્યાદિ આ વિશેષણથી શ્રીયમુનાજીના સૌન્દર્યનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે અને શ્રીયમુનાજી અપ્રાકૃત સર્વ પદાર્થથી વિભૂષિત છે એમ પણ પ્રતિપાદન થાય છે. ભગવાન્ શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર પણ અપ્રાકૃતનિખિલધર્મરૂપ છે. આ પ્રમાણે શ્રીયમુનાજી અને શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર ઉભય અપ્રાકૃત સર્વ ધર્મથી વિભૂષિત છે, તેથી તે સજાતીય છે. સજાયતીયમાં સ્નેહ સ્વાભાવિક જ છે, તેથી આ વિશેષણથી શ્રીયમુનાજીનો શ્રીકૃષ્ણચંદ્રપ્રતિ અતિશય સ્નેહ પણ સિદ્ધ થાય છે. શ્રીયમુનાજીનો ભગવાન્ પ્રતિ સ્નેહ ન હોય તો સ્વકીય મૂલ ધામનો ત્યાગ કરી ભગવાને ઇચ્છેલા ભુવનપાવનકાર્ય માટે ભુવનપર શા માટે પધારત ? વળી જો ભગવાન પ્રતિ અતિશય સ્નેહ ન હોત તો ભુવનપર પધારીને પણ લીલાસામગ્રી શા માટે થાત, અને આવા સુંદર તટ શું કરવા ધારણ કરત ? આ માત્ર શ્રીયમુનાજીનો ભગવાન પ્રતિ અતિશય

સ્નેહ સૂચવનાર તર્ક છે, અને તેથી શ્રીયમુનાજીના ભગવાનની ભક્તપરની રતિવૃદ્ધિ કરવાના ધર્મનું અનુમાનથી દઢીકરણ થાય છે.

શ્રીયમુનાજી અને કાલિન્દીજી જુદાં છે.

વિચાર—શ્રીયમુનાજીને શ્રીકૃષ્ણચંદ્રનાં તુર્ય પ્રિયા ગણવાં એ શુંઉચિત છે? શ્રીકૃષ્ણચંદ્રનાં તુર્ય પ્રિયા **શ્રીયમુનાજી** છે કે કાલિન્દી છે? એ વિચારીએ. શ્રીયમુનાજી અને કાલિન્દી એક જ નથી, પરન્તુ ભિન્ન છે, કારણકે આ બેનો ભેદ **'कालिन्दीति समाख्याता वसामि यमुनाजले'** 'કાલિન્દી નામે પ્રસિદ્ધ છું અને હું શ્રીયમુનાજીના જલમાં વસું છું' એ શ્રીમદ્ભાગવતના મૂલ શ્લોકથી જ સિદ્ધ થાય છે. તેમ જ એક આધિદૈવિક અને બીજી આધિભૌતિક સ્વરૂપ હોઇ, વસ્તુતઃ ઉભય એક જ હોય તેમ પણ નથી, કારણકે આવા સંશયનો પણ શ્રીસુબોધિનીજીમાં જ નિરાસ કરેલો છે. તેથી શ્રીયમુનાજી અને કાલિન્દી ભિન્ન ભિન્ન છે. શ્રીયમુનાજી પણ કલિન્દગિરિના શિખરપર ઉતરેલાં, છે, અને કલિન્દગિરિ તેમનું અધિષ્ઠાન છે, તેથી જેમ શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર દેવકીપુત્ર કહેવાય છે તેમ તે પણ કાલિન્દી કહેવાય છે, પરન્તુ તેથી શ્રીકૃષ્ણચંદ્રનાં તુર્ય પ્રિયા કહેવાય નહિ. શ્રીકૃષ્ણચંદ્રનાં તુર્ય પ્રિયા એ કાલિન્દીનો અસાધારણ ધર્મ છે. શ્રીયમુનાજીનું અને કાલિન્દીનું અધિષ્ઠાન કલિન્દગિરિ એક જ છે; તેથી ઉભય એક રૂપ કહેવાય, પરંતુ તેથી એકના અસાધારણ ધર્મ બીજાને લાગુ પાડવા એ અનુચિત જ છે. અસાધારણ ધર્મ માત્ર એક જ રૂપમાં રહેલા હોય છે, તેથી ઉપાસકોએ તેમની અન્ય કોઇ રૂપમાં વિભાવના કરી શકાય નહિ. શ્રીકૃષ્ણતુર્યપ્રિયાત્વ એ કાલિન્દીજીનો અસાધારણ ધર્મ છે, તેથી તેની શ્રીયમુનાજીમાં વિભાવના કરી શકાય નહિ. જો અસાધારણ ધર્મની અન્યત્ર વિભાવના કરવામાં આવે તો **'योऽन्यथा सन्तमात्मानमन्यथा प्रतिपद्यते, किं तेन न कृतं पापं चौरेणात्मापहारिणा'** 'જે એક પ્રકારના આત્માને અન્ય પ્રકારનો માને તે આત્માપહારી ચોરે શું પાપ નથી કર્યું ?' એ શ્રુત્યુક્ત દોષ પ્રાપ્ત થાય. વળી કાલિન્દીની શ્રીયમુનાજીના ભાવથી વિભાવના કરવી તો પણ ઉચિત નથી, કારણકે સીતાપતિ રામચંદ્રજી પુરુષોત્તમ છે, રસાત્મક છે, તો પણ તેમની શ્રીગોપીજનવલ્લભ તરીકે વિભાવના કરવામાં આવતી નથી કારણકે, અન્યસ્વરૂપના ધર્મવડે અન્યસ્વરૂપની ભાવના કરવામાં આવે તો **'तं यथा यथोपासते तथैव भवति'** 'તેને જે ભાવથી સેવવામાં આવે તે રૂપ થાય છે' ઇત્યાદિ શ્રુત્યનુસાર ભક્તનો ઇચ્છિત સાક્ષાત્કાર થતા નથી, અને તેથી ફલ પણ પ્રાપ્ત થતું નથી, તેથી અન્યસ્વરૂપમાં અન્યસ્વરૂપના ધર્મની ભાવના કરવી એ અઘટિત જ છે. અને આવી ભાવનાથી અલ્પ પણ ફલસિદ્ધિ થતી નથી. કદાપિ જેમ શ્રીરામચંદ્રના આપેલા વરદાનની સિદ્ધિનું શ્રીવ્રજનાથ દાન કરે છે, તેમ એક સ્વરૂપના દર્શનથી ઉત્પન્ન થતા અન્ય સ્વરૂપના ભાવથી ફલસિદ્ધિ થાય છે ખરી, પરન્તુ તમાં પ્રથમ સ્વરૂપ સ્વતઃ ફલદાન કરતું નથી. શ્રીરામચંદ્ર અત્ર સ્વતઃ ફલદાન કરતા નથી, પરન્તુ જેમ ગુરૂપદેશદ્વારા ફલપ્રાપ્તિ કરાવે છે તેમ પોતાનાં આવિષ્ટ મૂલરૂપવડે ફલપ્રાપ્તિ કરાવે છે. અત્ર શ્રીરામચંદ્રજી સ્વતઃ ફલદાતા નથી, પરન્તુ મૂલરૂપ શ્રીવ્રજનાથ ફલદાતા છે. શ્રી-

રામચંદ્ર મર્યાદાપુરુષોત્તમ હોવાથી પુષ્ટિમાર્ગમાં જીવનો અંગીકાર કરી શકતા નથી, તેમ જ પુષ્ટિમાર્ગનું ફલદાન પણ કરી શકતા નથી, પરન્તુ માત્ર મર્યાદાથી જ ફલદાન કરે છે. તેમનામાં પણ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રના અસાધારણ ધર્મની વિભાવના કરવી તે અનુચિત જ છે. તેજ પ્રમાણે શ્રીયમુનાજીમાં કાલિન્દીના શ્રીકૃષ્ણચંદ્રના તુર્યપ્રિયાત્વરૂપી અસાધારણ ધર્મની ભાવના કરવી ઉપયુક્ત નથી.

શ્રીયમુનાજી તુર્યપ્રિયા શાથી ?

સમાધાન:—અત્ર પ્રિયા શબ્દ યોજેલો છે, ભાર્યા શબ્દ યોજેલો નથી. શ્રીયમુનાજીને શ્રીકૃષ્ણચંદ્રનાં તુર્ય પ્રિયા જ કહેલાં છે, શ્રીયમુનાજીમાં શ્રીકૃષ્ણચંદ્રનું તુર્ય પ્રિયાત્વ છે. કારણ કે વ્રજમાં ભગવાનની સેવામાં પહોંચેલાં સ્વામિની ચાર પ્રકારનાં છે.

(૧) ભગવાનનાં મુખ્ય સ્વામિની, આ સર્વથી વિલક્ષણ અન્યપૂર્વા નથી, તેમજ અનન્યપૂર્વા પણ નથી. તેમનું અન્યપૂર્વા તેમજ અનન્યપૂર્વાથી વૈલક્ષણ્ય રસાત્મકસ્વરૂપ ભગવાનના આલમ્બનવિભાવપ્રતિપાદક શ્રુતિસિદ્ધ છે, તેથી એક મુખ્ય સ્વામિની, તે અન્ય સર્વથી વિલક્ષણ જ છે.

(૨) અન્યપૂર્વા સ્વામિનીઓ. આ સ્વામિનીઓ શ્રુતિરૂપા છે, ગોપગૃહમાં વસેલાં છે, માટે અન્યપૂર્વા કહેવાય છે, અને સર્વાત્મભાવયુક્ત છે.

(૩) અનન્યપૂર્વા, આમનો કુમારિકાવ્રતપ્રસંગે વિવાહના અભાવમાં પણ ભગવાને વસનદાનથી અંગીકાર કરેલો છે, તેથી તે અનન્યપૂર્વા કહેવાય છે.

(૪) શ્રીયમુનાજી, શ્રીયમુનાજીમાં ભગવાને સર્વ પ્રકારની સ્વતંત્રતાથી ક્રીડા કરેલી છે, અને શ્રીયમુનાજી સાથે પણ ક્રીડા કરેલી હોવાથી શ્રીયમુનાજીને અત્ર તુર્ય પ્રિયા માત્ર કહેલાં છે, ભાર્યા શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો નથી. તેથી તેમનામાં કાલિન્દીના અસાધારણ ધર્મની અહિં વિભાવના કરી નથી, પરન્તુ ઉપર વર્ણવ્યું તેમ શ્રીકૃષ્ણનાંતુર્યપ્રિયા શ્રીયમુનાજીનો જ અસાધારણ ધર્મ છે, તેથી અત્ર કોઈ પ્રકારની અનુપપત્તિ નથી. ૩.

---

* આ લેખ સુબોધિનીજી (૧૦–૫૮–૨૨) અને શ્રીયમુનાષ્ટકની ટીકા વિગેરેના તારણરૂપે છે, સાથે શ્રીદ્વારકેશજીની ભાવના પણ લીધી છે.

ત્રીજા શ્લોકમાં **ચતુર્થપ્રિયા** શબ્દ ઉપર વિચારણા છે. શ્રીયમુનાજી અને કાલિન્દીજી બન્નેનાં સ્વરૂપ ભિન્ન છે. * એ પ્રસંગનું અવલોકન સમ્પ્રદાયમાં બારીકીથી કર્યું છે. કાલિન્દીજીનો ચતુર્થપ્રિયા તરીકેનો હક્ક જ્યારે '**नमत कृष्णतुर्यप्रियाम**' એ વાક્યથી શ્રીમહાપ્રભુજી શ્રીયમુનાજીને આપે છે, ત્યારે તો ચતુર્થપ્રિયા શ્રીયમુનાજી કે શ્રીકાલિન્દીજી; એ નિર્ણય કરવામાં સંભ્રમનો પાર જ નથી રહેતો. આને પરિણામે શ્રીહરિરાયજી શ્રીપુરુષોત્તમજી શ્રીદ્વારકેશજીએ ભિન્ન ભિન્ન મતથી શ્રીયમુનાજીનું ચતુર્થપ્રિયાત્વ સિદ્ધ કર્યું છે. તેથી આપણે ત્રણ પ્રશ્નોનો નિકાલ કરવો રહ્યો.

(૧) શ્રીયમુનાજી અને શ્રીકાલિન્દીજી બન્ને ભિન્ન છે કે એક જ છે ?

(૨) ભિન્ન છે તો કયા કારણોથી ?

(૩) જો ભિન્ન સ્વરૂપ ગણીએ તો તે ચતુર્થપ્રિયા કોણ ?

શ્રીયમુનાજી અને કાલિન્દીજી ભિન્ન છે. (શ્રી સુબોધિનીજી ૧૦-૫૮-૨૨)

'હું શ્રીયમુનાજીના જલમાં રહું છું.' આ તો શ્રીયમુનાજીના જલમાં આવીને વાસ કરવાની વાત થઈ. શ્રીયમુનાજીએ કાલિન્દીજીને રહેવાને વાસ આપ્યો. એ શ્રીયમુનાજી અને કાલિન્દીજી સાથે રહ્યાં. પણ ઉભય સ્વરૂપ તો જુદાં જ. કલિન્દપર્વતના સમ્બન્ધથી જ કાલિન્દીજી નામ પડ્યું. એમને ઉત્પન્ન કરીને જે દોષ લાગ્યો તે દોષ દૂર કરવાને સૂર્યે આ યમુનાને (કાલિન્દીને) પ્રકટ કર્યાં. આ સૂર્ય જે આધિભૌતિક તાપાત્મક આપણને દેખાય છે, તે જાણવો. શ્રીયમુનાજીનો પ્રાદુર્ભાવ આ ભૌતિક સૂર્યથી નથી; એ ભૂલવું ન જોઈએ. શ્રીયમુનાજી અને કાલિન્દીજી ઉભય સાથે જ બિરાજે છે. તેથી શ્રીયમુનાજી અને કાલિન્દીજીના નામનો વ્યવહાર લોકમાં તો એક જેવો થઈ ગયો છે. તેથી કોઇને એમ પણ લાગે કે–શ્રીયમુનાજીએ ભૌતિ કસ્વરૂપે અને તેનાં આધિદૈવિક સ્વરૂપ આ કાલિન્દીજી છે. પરન્તુ એ સમ્ભ્રમ ન જ કરવો. શ્રીયમુનાજીનું આધિદૈવિક સ્વરૂપ પોતે છે. જેમનું કાલિન્દીજી કરતાં પણ અધિકાધિક સામાર્થ્યનું વર્ણન આગળ કરશું. શ્રીયમુનાજી રસાત્મક નદિ સ્વરૂપે પ્રથમ બિરાજતાં હતાં. તેથી શ્રીયમુનાજીને આધિભૌતિક કહી શકાય નહિ. તેમ જ શ્રીયમુનાજીનું આધ્યાત્મિક સ્વરૂપે શ્રીકાલિન્દી હશે એવો વિચાર તો થાય જ નહિ. જો તેમ હોય તો શ્રીયમુનાજીને ત્યજીને ભગવાન સાથે રાજલીલામાં કાલિન્દીજી પધારે નહિ. જો આધ્યાત્મિક સ્વરૂપ પધારે તો અનુગ્રહ અને નિગ્રહ કોણ કરે ? શ્રીકાલિન્દીજીના પિતા ભૌતિક સૂર્યે શ્રીયમુનાજીના જલમાં ભવન બનાવી આપ્યું. ભગવાન અત્ર વારંવાર પધારે તેથી કાલિન્દીજીને અત્ર જ મલે. મળ્યા પછી ભગવાન્ સાથે રાજગૃહમાં જવાનો નિશ્ચય હતો, તે પ્રમાણે વ્રજલીલામાં નહિ પણ રાજલીલામાં કાલિન્દીજી પધાર્યાં. આ સર્વ પ્રસંગથી નિર્ણય તરી આવ્યો કે— શ્રીયમુનાજીનું આધિદૈવિક આધ્યામિક કે અધિભૌતિક આ ત્રણે સ્વરૂપ પૈકી કોઇ પણ સ્વરૂપ કાલિન્દીજી નથી. ફક્ત શ્રીયમુનાજીમાં આવી કાલિન્દીજીએ વાસ કર્યો. એજ સમ્બન્ધને શ્રીમહાપ્રભુજી દુર્ગસ્થિતિ તરીકે ઓળખાવે છે. અર્થાત્ કાલિન્દીજી નિર્ભયતાથી રહેવાનું સ્થાન તરીકે શ્રીયમુનાજીમાં આવી રહ્યાં. પુનઃ સમય આવે ભગવાન કાલિન્દીને રથમાં પધરાવી રાજગૃહમાં લઈ ગયા.

(૨) શ્રીયમુનાજી કરતાં કાલિન્દીજી ભિન્ન હોવાનાં કારણો—શ્રીયમુનાજીનો પ્રાદુર્ભાવ આ ભૌતિક સૂર્યથી નથી. શ્રીયમુનાજીનો પ્રાદુર્ભાવ તો સૂર્યમણ્ડલાન્તર્વર્તિ શ્રીનારાયણના આનન્દમય હૃદયમાંથી છે. જ્યારે શ્રીકાલિન્દીજીનો પ્રાદુર્ભાવ આ ભૌતિક રવિમાંથી છે. જેમ ભગવાનનો પ્રાદુર્ભાવ વરદાન આપવા માટે વસુદેવ દેવકીજીના પૂર્વજન્મ વખતે પ્રકટ થઇ વરદાન આપ્યું, પુનઃ કારાગૃહમાં પણ વસુદેવ દેવકીજીના વિરહતાપાત્મક હૃદયમાંથી પ્રકટ થઇ, કેવલ લીલાસ્થાન ગોકુલમાં પધાર્યા અને સર્વાત્મભાવવાન્ ભકતોને મલ્યા. તેવી જ રીતે શ્રીયમુનાજી સૂર્યમણ્ડલાન્તવર્તી નારાયણના હૃદયમાંથી પ્રકટ થઇ દ્રવીભૂત રસરૂપે તાપાત્મક રવિમણ્ડલમાંથી કલિન્દ પર્વત ઉપર પધારી પૃથ્વી ઉપર લીલાના સ્થાનભૂત વ્રજમાં પધાર્યાં અને ભકતોને મલ્યાં. આવો આવિર્ભાવ શ્રીકાલિન્દીજીનો નથી.

આધિદૈવિક સૃષ્ટિનો આધાર વેદ છે. શ્રીયમુનાજી આધિદૈવિક છે. વૈદિક સર્વ પદાર્થ આધિદૈવિક છે. ભગવાનના અવયવભૂત છે. વેદથી જ જાણી શકાય એવા છે. નામાત્મક વૈદિક પ્રપંચ જુદો છે. અને ઋત્વિજોને કરવાનું કાર્ય યજમાન અને યજમાન સમ્બન્ધી સર્વ કર્તવ્ય

વેદથી જાણે છે. [1]ભવિષ્યમાં આ વાત સપ્રમાણ સિદ્ધ છે. રવિ વેદાત્મક છે. એમ [2] શ્રુતિ કહે છે. આ વેદાત્મક સૂર્યની અંદર રહેલા પુરુષ એ પરબ્રહ્મરૂપ છે.[3] શ્રુતિસૂત્ર આ જ વાત સિધ્ધ કરે છે કે સાવિતૃમણ્ડલના મધ્યમાં કેયૂરવાન્ મકરકુણ્ડલવાન્ હિરણ્મય પરમાત્મા રહે છે. આજ પરમાત્મા સર્વત્ર વ્યાપક છે. આ વેદાત્મક આદિત્યના પરિવારનો પુરાણાદિકથી વિચાર કરીએ. ઋગ્ યજુઃ સામ આ વેદત્રયી એ **આદિત્ય** એવું નામ પ્રસિદ્ધ છે. આ વેદત્રયીના સુન્દર જ્ઞાનવાલી ત્યાં **સગ્-જ્ઞા** પણ છે. આ સગ્-જ્ઞામાંથી જે ધર્મ થયો તે **ધર્મરાજ** એવા નામથી કહેવાય છે. જે રસ નામ છે; કે જે રસને ઉપનિષદો બ્રહ્મ એવા નામથી કહે છે; અને સચ્ચિદાનન્દ લક્ષણ જે રસ છે તેજ **શ્રીયમુનાજી** છે. હવે એ સમજાવવું જોઇએ કે શ્રીયમુનાજીના ભ્રાતા **ધર્મરાજ. સગ્-જ્ઞા** માતા; અને સૂર્યાન્તર્વર્તિ **નારાયણનાં** પુત્રી એટલે પિતા પણ આધિદૈવિક-સૂર્યનારાયણનાં પુત્રી રસરૂપ યમુના; આ સર્વ આધિદૈવિક થયું. કાલિન્દીજીની ઉત્પત્તિ આવી આધિદૈવિક નથી, કાલિન્દીજી આ ભૌતિક સૂર્યપુત્રી છે. શ્રીયમુનાજી આધિદૈવિક સૂર્યનાં પુત્રી છે. એ સિદ્ધ થયું.

***શ્રીયમુનાજીનું કાલિન્દીજી નામ પાડવાનું કારણ**—કાલિન્દ પર્વતે શ્રીયમુનાજીને વિજ્ઞપ્તિ કરી કે હે આદિત્યપુત્રી ? આપ મારા ઉપર પધારીને પૃથ્વી ઉપર પધારો અને આપનું નામ કાલિન્દી લોકત્રયમાં સદા પ્રસિદ્ધ રહે. આ ઉપરથી શ્રીયમુનાજીને કાલિન્દી નામથી આપણા સમ્પ્રદાયમાં વ્યવહાર છે. પરન્તુ જ્યાં કાલિન્દીજી નામ કોઈ પણ વ્રજલીલામાં આવે તો શ્રીયમુનાજી જ સમજવું. એ વાત આપણે આગલ શ્રીદ્વારકેશજીના મતથી વિચારીશું.

અત્યાર સુધીમાં આપણે શ્રીયમુનાજી અને શ્રીકાલિન્દીજીનાં ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપનો યથાર્થ વિચાર સકારણ કરી ગયા. હવે—

ચતુર્થપ્રિયા કોણ ? શ્રીયમુનાજી કે શ્રીકાલિન્દીજી ? તેનો વિચાર કરીએ.

§ શ્રીકાલિન્દીજી શ્રીયમુનાજીના જલમાં રહે છે તેથી કરીને શ્રીયમુનાજીના અસાધારણ શ્રીકાલિન્દીજીમાં ન જ આવે. શું કાલિન્દીજી તનુવત્વ બનાવવા સમર્થ છે ? કદાપિ નહિ. અષ્ટવિધ ઐશ્વર્ય પ્રભુએ શ્રીયમુનાજીને જ અર્પ્યું તેથી ભક્તનાં સર્વ કાર્ય સિદ્ધ કરવાનો અસાધારણ ધર્મ શ્રીયમુનાજીમાં જ છે કાલિન્દીજીમાં નહિ. જે અસાધારણ ધર્મો છે તે તે રૂપમાં જ રહે છે, છતાં જો તેની વિભાવના (આરોપ) બીજામાં કરે તો પાપી કહેવાય. ‡શાસ્ત્ર આવી વિભાવના

१ धनीभूतरसात्मा हि जातो नन्दगृहे हरिः केवलो धर्मयुक्तस्तु वसुदेवगृहे तथा । शब्दात्मा गुणगानादौ वदनादुद्गतः स्वतः । द्रवीभूतरसात्मैषा सर्वाङ्गीणश्रमाम्बुभिः । नारायणस्य हृदयाच्छुद्धसत्वस्वरूपतः । प्रादुरासीन्मूलरूपपुष्टिलीलाप्रसिद्धये ।

२ शब्द इति चेन्नातः (सू. १–३–२८)

३ आदित्यो वा एष एतन्मण्डलं तपति (बृहन्नारायणोपनिषद्)

४ अन्तस्तद्धर्मोपदेशात्. (१–१–१९) अथ य एषोन्तरादित्ये हिरण्मयः पुरुषो दृश्यते (छान्दोग्ये

५ त्रय्येषा ऋग्यजुः साम्नामादित्य इति गीयते । सम्यग्ज्ञानं च यत्तेषां विश्लेषां कर्मणां मुने । सग्-ज्ञेति सोऽस्यां यो धर्मो धर्मराजस्तु स उच्यते । रसो यः परमाधारः सच्चिदानन्दलक्षणः । ब्रह्मेति उपनिषद्गीतस्तदेव यमुना स्वयम् ।

* ममोदरं प्रविश्य त्वं गच्छ चादित्यनन्दिनी । कालिन्दीति तव ख्यातिरस्तु लोकत्रये सदा ।

§ 'योन्यथा सन्तमात्मानम् अन्यथा,'

‡ श्री हरिरायचरण

[illegible] પુરુષોત્તમદાસ [illegible]
[illegible] (G. B. S. R.)

કરનારને પાપી કહે છે. શુ રામચન્દ્રજીને રસાત્મક શ્રીગોપીજનવલ્લભ તરીકે આપણાશ્રી ઉપાસના થશે? ના. જે સ્વરૂપ જે પ્રકારનું હોય તે સ્વરૂપનું તે પ્રકારે સેવન કરે તો તેને ફલસિદ્ધિ થાય. શ્રીરામચન્દ્રજીએ ઋષિઓને વરદાન આપી કહ્યું કે—આ અવતારમાં હું શુદ્ધપુષ્ટિ કાર્ય (રમણ) નહિ કરૂં, હું કૃષ્ણાવતારમાં તમારા મનોરથને પૂર્ણ કરીશ, એ કહેવાનો આશય એ જ છે કે જે સ્વરૂપ જે પ્રકારે હોય તે સ્વરૂપ તે જ પ્રકારે સેવવું. અને ફલ પણ તે જ પ્રકારે આપે છે. માટે આપણે કાલિન્દીજીની વિભાવના (આરોપ) શ્રીયમુનાજીમાં કરીને આપણે શ્રીયમુનાજીને ચતુર્થપ્રિયા કહીએ તો શાસ્ત્રથી દોષિત થઇએ, આ જ સર્વ કારણો જો ધ્યાનમાં રાખીએ તો શ્રીરૂકમણિ શ્રીસત્યભામા શ્રીજામ્બુવતી શ્રીકાલિન્દી વિગેરે આ અષ્ટપટરાણીમાં ચતુર્થ પટરાણી શ્રીયમુનાજીથી ભિન્ન છે. તેથી આ ચતુર્થ પટરાણીને લેઇને પણ શ્રીયમુનાજીને ચતુર્થપ્રિયા ન જ કહી શકાય એ વાત નિર્વિવાદ થઈ.

ચતુર્થપ્રિયા તરીકે શ્રીયમુનાજી કેવી રીતે સમજવા? તેમાં ભિન્ન ભિન્ન મતોનું અવલોકન કરીએ. શ્રીહરિરાયચરણ નીચે પ્રમાણે આજ્ઞાપે છે. વ્રજમાં ભગવદ્ભોગ્ય સ્વામિનીજી ચાર પ્રકારનાં છે.

૧—શ્રીસ્વામિનીજી એ સર્વથી વિલક્ષણ છે. આ **અન્યપૂર્વા** નથી કે **અનન્યપૂર્વા** નથી. આ મુખ્યસ્વામિનીજીરૂપે એક.

૨—શ્રુતિરૂપા અન્યપૂર્વા છે. ગોપનાગૃહમાં સર્વોત્તમભાવવાલાં છે. આ દ્વિતીય ગણવાં.

૩—અનન્યપૂર્વા શ્રીકુમારિકાઓ છે. એમનો વિવાહ થએલ નથી પણ ભગવાને વસનદાન કરી અથવા વસનનું ગ્રહણ કરી તેમનો અંગીકાર કરેલો છે, આ તૃતીય પ્રિયા ગણવાં.

૪—ચતુર્થપ્રિયા શ્રીયમુનાજી છે. ભગવાન ક્રીડાના બહાને સર્વાંગના સમ્બન્ધ પૂર્વક સ્વતન્ત્રતાથી રમણ શ્રીયમુનાજીસહ કર્યું છે. માટે જ શ્રીયમુનાષ્ટકમાં ભાર્યા—પટરાણી—શબ્દ ન રાખતાં 'પ્રિયા' શબ્દ વાપરેલો છે. પ્રિયા તરીકે શ્રીયમુનાજી છે. નહિ કે ભાર્યા—પટરાણીજી—શ્રીકાલિન્દીજી. એ પ્રિયા શબ્દનું સ્વારસ્ય ભૂલવું નહિ.

શ્રીપુરુષોત્તમજી—પ્રિયા શબ્દના અધિક સમર્થનપૂર્વક ચતુર્થત્વ સિદ્ધ કરે છે. 'જો બ્રહ્મહત્યારો પણ હે શ્રીયમુનાજી આપની સેવા કરે તો આપ તેના પાપને દૂર કરી શુધ્ધ કરશો. હું સાતે રાત્રી સાતે વાર આપની પાસેથી દૂર નહિ જાઉં.' આ વરદાન શ્રીયમુનાજીને ભગવાન પાસેથી મલ્યું. ભગવાને પ્રિયા—અધિકાધિક વહાલાં—શ્રીયમુનાજીને પાસ રહેવાનું વરદાન આપ્યું. આ પ્રિયા તે ચતુર્થપ્રિયા છે. ચતુર્થપ્રિયા નિર્ગુણપ્રિયા છે. આ (૧) સત્વગુણા (૨) રજોગુણા (૩) તમોગુણા કરતાં (૪) નિર્ગુણાપ્રિયા વધારે વહાલાં છે. આ નિર્ગુણા પ્રિયા શ્રીયમુનાજી આ જ રીતે ચતુર્થપ્રિયા કહેવાં.

કોઈ અલભ્ય ટીકાકાર યૂથભાવથી પણ શ્રીયમુનાજીને ચતુર્થપ્રિયા કહે છે. નિત્ય સિદ્ધાયૂથ (૨) શ્રુતિરૂપાયૂથ (૩) ઋષિરૂપાયૂથ (૪) શ્રીયમુનાજી જ છે. માટે તુર્યયૂથાધિપતિ શ્રીયમુનાજી હોઈ તુર્યપ્રિયા સિદ્ધ કરે છે.

શ્રીપુરુષોત્તમજી—સર્વમાન્ય નિર્ગુણત્વ સિધ્ધ કરી આ શ્રીહરિરાયચરણના ચતુર્થવિધસ્વામિનીજીના ક્રમને માન્ય રાખી શ્રીયમુનાજીને નિર્ગુણત્વ પ્રતિપાદન કરનારી પોતાની ઉક્તિ સાથે અવિરોધ ગણે છે. એટલે શ્રીપુરુષોત્તમજી કહે છે કે 'જો હું શ્રીયમુનાજીને નિર્ગુણ કહી ચતુર્થપ્રિયા કહું તેમાં શ્રીહરિરાયજીના મતને અને યૂથવાદીના મતને ટેકો મલે છે. ખંડન થતું નથી.' ખંડનતો

શ્રીયમુનાજી શ્રીકૃષ્ણના તુર્યપ્રિયા છે અને ભુવનને પાવન કરવા જ ભૂતલપર પધાર્યાં છે. તે અર્થ સારી રીતે સ્પષ્ટ થાય તે માટે, શ્રીયમુનાજી ભગવત્સમાન-ધર્મવાળાં છે એમ ચતુર્થ શ્લોકમાં નિરૂપણ કરવામાં આવે છે.

अनन्तगुणभूषिते शिवविरञ्चिदेवस्तुते
घनाघननिभे सदा ध्रुवपराशराभीष्टदे ।
विशुद्धमथुरातटे सकलगोपगोपीवृते
कृपाजलधिसंश्रिते मम मनः सुखं भावय ॥ ४ ॥

ભાવાર્થ—(૧) હે શ્રીકૃષ્ણચંદ્રના અનંત ગુણથી વિભૂષિત થએલાં, શિવ બ્રહ્મા આદિ દેવોએ સ્તવેલાં, ઘનસમુદાય જેવાં શ્યામ કાંતિવાળાં, ધ્રુવ પરાશર વગેરેને સદા ઇચ્છિત પદાર્થ આપનારાં; વિશુદ્ધ મથુરાજી જેના તટપર આવી રહેલાં છે એવાં,

---

શ્રીદ્વારકેશજી કહે છે તે વિચારીએ. શ્રીયમુનાજીનું ચતુર્થપ્રિયાત્વ આ પ્રમાણે માનવું. કોઇ ભક્તોનો વ્રજલીલામાં અધિકાર છે, જેવા કે નન્દવિગેરે. કેટલાક ભક્તોનો રાજલીલામાં જ અધિકાર છે. જેવા કે વસુદેવાદિ. કેટલાક ભક્તોનો વ્રજલીલા અને રાજલીલા ઉભયસ્થળે અધિકાર છે જેવાં કે કુમારિકાઓ. શ્રીકુમારિકાને દ્વારકા લાવવામાં આવ્યાં હતાં. આ દશમ સ્કંધના પાંસઠમા અધ્યાયમાં સ્પષ્ટ છે, અને જો દ્વારકા ન આવ્યાં હોય તો ગોપીચન્દન ત્યાં કેમ થાય? માટે કેટલાક ભક્તોને બન્ને સ્થલે લીલામાં અધિકાર છે માટે શ્રીયમુનાજીને વ્રજલીલામાં ચતુર્થપ્રિયા ગણવાં. અને રાજલીલામાં શ્રીકાલિન્દીને ચતુર્થપ્રિયા ગણવાં.

જે લોકો નિત્યસિદ્ધયૂથ શ્રુતિરૂપાયૂથ કુમારિકાયૂથ અને શ્રીયમુનાજીનાયૂથ. આ ચાર પ્રકારના યૂથ ગણાવી શ્રીયમુનાજીનું ચતુર્થપ્રિયાત્વ ગણાવે છે તેને શ્રીદ્વારકેશજી કબુલ રાખતા નથી. કારણ કે–શ્રીયમુનાજીના અંગીકાર પહેલાં શ્રુતિરૂપા અને કુમારિકાનો અંગીકાર જ નથી. શ્રીયમુનાજી વ્યાપિવૈકુણ્ઠમાં છે. જ્યારે શ્રુતિનું દર્શન થયું ત્યારે ત્યાં શ્રીયમુનાજીનું વર્ણન કરેલું છે. 'જ્યાં નિર્મલજલા સરિદ્વરા શ્રીકાલિન્દીજી છે.' આ રીતે શ્રીયમુનાજીનો અંગીકાર પ્રથમ જ થયો છે. માટે યૂથક્રમથી ચતુર્થપ્રિયા કહી શકાય નહિ. તેથી વ્રજલીલામાં શ્રીયમુનાજી અને રાજલીલામાં શ્રીકાલિન્દી ચતુર્થ પ્રિયા ગણવાં. **સારાંશ** (૧) શ્રીયમુનાજી અને કાલિન્દીજી ઉભય ભિન્ન છે. શ્રીયમુનાજીનો પ્રાદુર્ભાવ–સ્વરૂપ અને કાલિન્દીજીનાં ઉત્પત્તિ–સ્વરૂપ જુદાં છે.

(૨) શ્રીયમુનાજી ભક્તનાં સર્વ કાર્યસિધ્ધ કરવા સમર્થ છે. ભગવાનની લીલાસામગ્રી પણ આપ જ સિધ્ધ કરી દે. દૂતી કાર્ય કરે. આવી રીતે ભક્તનો ભગવાન્ સાથે ભગવાનનો ભક્તો સાથે સંબંધ કરાવવાનું સામર્થ્ય શ્રીયમુનાજીનામાં છે. શ્રીકાલિન્દીજીમાં નહિ.

(૩) **ચાર મત**—

(૧) **શ્રીહરિરાયજી**—શ્રીસ્વામિનીજી–શ્રુતિરૂપા–કુમારિકા–શ્રીયમુનાજી.

(૨) **શ્રીપુરુષોત્તમજી**—સત્વગુણાદિત્રણવાલાં ત્રણ. અને નિર્ગુણા શ્રીયમુનાજી.

(૩) **શ્રીટીકાકાર**—નિત્યસિધ્ધાયૂથ–શ્રુતરૂપાયૂથ–ઋષિરૂપાયૂથ–શ્રીયમુનાજીયૂથ.

(૪) **શ્રીદ્વારકેશજી**—રાજલીલામાં કાલિન્દીજી ચતુર્થપ્રિયા, વ્રજલીલામાં તો શ્રીયમુનાજી ચતુર્થપ્રિયા.

આ પ્રમાણે ચારે મતનું અવલોકન કર્યું. અને કાલિન્દીજી કરતાં શ્રીયમુનાજી ભિન્ન છે એ નિર્વિવાદ થયું.

સકલ ગોપ અને ગોપિકાઓથી ઘેરાએલાં, અને કૃપાસાગર શ્રીકૃષ્ણચંદ્રનો આશ્રય કરી રહેલાં (શ્રીયમુનાજી!) મારા મનને (શ્રીકૃષ્ણચંદ્રના સ્વરૂપાનુભવજન્ય) સુખને આપના મનમાંથી આપો. ૪

અથવા,

ભાવાર્થ—(૨) (હે શ્રીયમુનાજી !) અનંત ગુણથી વિભૂષિત, શિવ બ્રહ્મા આદિ દેવોએ સ્તુતિ કરાયલા, ઘનસમુદાય જેવા શ્યામકાંતિવાળા, ધ્રુવ પરાશર વગેરેને સદા ઇચ્છિત પદાર્થને આપનારા, વિશુદ્ધ મથુરાજી જેમના સમીપમાં છે એવા, સકલ ગોપ અને ગોપીઓથી ઘેરાએલા, કૃપાસાગરે જેનો આશ્રય કર્યો છે એવા (શ્રીકૃષ્ણચંદ્રમાં) મારા મનનું સુખ ઉત્પન્ન કરો. અર્થાત્ આપના મનમાં મારૂં સુખ વિચારો. ૪

ભગવાન અને શ્રીયમુનાજીના છ ધર્મ સમાન છે.

આ શ્લોકમાં '**अनंतगुणभूषिते**'થી આરંભી '**कृपाजलधिसंश्रिते**' પર્યન્ત સાત વિશેષણ છે. પ્રત્યેક વિશેષણ પુલ્લિંગમાં સપ્તમી વિભક્તિમાં છે તેથી શ્રીકૃષ્ણચંદ્રને સપ્તમી વિભક્તિમાં લાગુ પડે છે, અને સ્ત્રીલિંગમાં સંબોધનમાં છે તેથી શ્રીયમુનાજીને સંબોધનમાં લાગુ પડે છે. તેથી પ્રત્યેક શબ્દ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રનું તેમજ શ્રીયમુનાજીનું વિશેષણ છે. શ્રીયમુનાજી ભગવત્સમાન ધર્મવાળાં, છે તે આ પરથી સિદ્ધ થાય છે. શ્રીયમુનાજીમાં ભગવાનના જેટલા જ ધર્મ છે એટલું જ નહિ પરન્તુ ભગવાનમાં જે ધર્મ છે તે જ ધર્મ શ્રીયમુનાજીમાં પણ છે. શ્રીકૃષ્ણચંદ્રના અને શ્રીયમુનાજીના ધર્મની સંખ્યામાત્ર સમાન છે એમ નહિ, પરન્તુ પ્રત્યેક ધર્મ પણ સમાન છે, પ્રત્યેક વિશેષણ ઉભયને લાગુ પડે છે, માત્ર વિભક્તિનો જ ભેદ છે, પરન્તુ અર્થમાં ભેદ નથી. તેથી શ્રીયમુનાજી ભગવત્સમાન ધર્મવાળાં છે. '**ऐश्वर्यस्य समग्रस्य वीर्यस्य यशसः श्रियः । ज्ञानवैराग्ययोश्चैव षण्णां भग इतीरणात्.**' શ્લોકાનુસાર ભગવાન્ ઐશ્વર્ય, વીર્ય, યશ:, શ્રી, જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય એ ષડ્ગુણસમ્પન્ન છે, તેમ જ શ્રીયમુનાજી પણ આ ષડ્ગુણસમ્પન્ન છે. આ ચતુર્થ શ્લોકમાં ભગવાનનાં અને શ્રીયમુનાજીનાં સાત વિશેષણ છે, તેમાં પ્રથમ છ વિશેષણ ઉભયમાં આ ષડ્ગુણનું પ્રતિપાદન કરે છે, અને સપ્તમ વિશેષણ ધર્મી અર્થાત્ સ્વરૂપપ્રતિપાદક છે તે પણ ઉભયને સમાન છે. ભગવાન્ ષડ્ગુણસમ્પન્ન છે. આ ષડ્ગુણમાં પણ મર્યાદામાર્ગીય અને પુષ્ટિમાર્ગીય એવા બે પ્રકારના ભેદ છે. ભગવાનનાં પુષ્ટિમાર્ગીય ષડ્ગુણનું વેણુગીતમાં '**धन्यास्तु**' ઇત્યાદિ શ્લોકથી આરંભી છ શ્લોક પર્યન્ત વર્ણન કર્યું છે. તે જ છ ગુણનું અત્ર છ વિશેષણથી જ નિરૂપણ કરવામાં આવે છે.

ઐશ્વર્ય—શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર અનંત અપ્રાકૃત નિત્યગુણથી વિભૂષિત છે, તેથી '**अनंतगुणभूषित**' છે. શ્રીયમુનાજી પણ અનંત અર્થાત્ નિત્ય અથવા રાસોત્સવ વગેરે પ્રસંગમાં બહુરૂપ ધારણ કરનાર ભગવાનના ભક્તકાર્યસાધકત્વ ઇત્યાદિ ગુણોથી વિભૂષિત

છે, તેથી તે પણ '**अनंतगुणभूषिता**' છે વેણુગીતમાં એકાદશ શ્લોકમાં મૂઢમતિવાળી હરિણીઓ પણ વેણુનો સ્વર સાંભળીને વિચિત્ર વેષયુક્ત નંદનંદનના પ્રણયયુકત અવલોકનથી પૂજા કરે છે. અત્ર શ્રીમદાચાર્યચરણ શ્રીસુબોધિનીમાં '**ईश्वरः पूज्यते लोके मूढैरपि यदा तदा। निरुपाधिकमैश्वर्यं वर्णयन्ति मनीषिणः**' 'મૂઢપ્રાણીઓ પણ આ લોકમાં ઈશ્વરની પૂજા કરે છે, ત્યારે બુદ્ધિમાન્ પુરુષો પ્રભુના નિરુપધિ ઐશ્વર્યનું વર્ણન કરે છે' શ્લોકમાં મૂઢપ્રાણીઓ પૂજે એ ગુણથી ઈશ્વરનું ઐશ્વર્ય દર્શાવે છે; તેથી અત્ર પણ '**अनन्तगुणभूषिते**' પણ નિરુપધિ ઐશ્વર્યનું પ્રતિપાદન કરે છે. આ વિશેષણ શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર અને શ્રીયમુનાજી ઉભયને માટે યોજેલું છે તેથી ઉભય નિરુપધિ ઐશ્વર્યયુકત છે.

વીર્ય—વળી શ્રીકૃષ્ણ અને શ્રીયમુનાજી ઉભય શિવ બ્રહ્મા આદિ દેવોથી સ્તવાએલાં છે. બ્રહ્મા આદિ દેવોએ ઉભયની સ્તુતિ કરેલી છે. વેણુગીતના દ્વાદશ શ્લોકમાં શ્રીકૃષ્ણચંદ્રનું રૂપ અને શીલ જોઇને અને તેમના વેણુનું ગીત સાંભળીને વિમાનમાં ફરતી દેવીઓની વેણીમાંથી પુષ્પ ખરી પડયાં અને તેમને મૂર્છા આવી. અત્ર શ્રીમદાચાર્યચરણ '**वीर्यं देवेषु**' ઇત્યાદિ શ્લોકથી દેવ પણ મોહ પામે છે તે વીર્યાતિશય દર્શાવે છે એમ નિરૂપણ કરે છે, તેથી '**शिवविरञ्चिदेवस्तुते**' પદ શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર અને શ્રીયમુનાજી ઉભયમાં વીર્યનું પ્રતિપાદન કરે છે.

યશ—શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર અને શ્રીયમુનાજી ઉભય ઘનસમૂહવત્ શ્યામ છે, જેમ શ્યામ ઘનસમૂહ અતિશય સુંદર અને મનોહર લાગે છે તેવાં જ ઉભય સુંદર છે. વેણુગીતમાં ત્રયોદશ શ્લોકમાં ઉંચા કરેલા કર્ણવડે શ્રીકૃષ્ણચંદ્રના મુખમાંથી નીકળતાં વેણુગીતરૂપી અમૃતનું પાન કરતી ગાયો અને પોતાના મુખમાંથી સ્તનના દુધનો ગ્રાસ પાડી નાંખતાં વાછરડાંઓ હર્ષાશ્રુયુક્ત નયનથી ગોવિન્દનું અન્તર દર્શન કરે છે. અત્ર શ્રીમદાચાર્યચરણ '**यशो यदि विमूढानां प्रत्यक्षासक्तिवारणात्। स्वधर्मे योजयेत्तेषु तदा भवति नान्यथा**' મૂઢપ્રાણીઓની પ્રત્યક્ષ વસ્તુમાંથી આસક્તિ નિવારી તેમને પોતાના ધર્મમાં યોજે ત્યારે યથાર્થ યશ: થાય, એમ પ્રતિપાદન કરે છે, અત્ર પણ શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર અને શ્રીયમુનાજી ઉભય ઘનસમૂહવત્ શ્યામ છે, અર્થાત્ ઉભયમાં એટલું બધું સ્વરૂપસૌન્દર્ય છે કે ઇતર સર્વ પદાર્થનું વિસ્મરણ કરાવે છે, અને પોતાનું સંસ્મરણ કરાવે છે. તેથી શ્રીમદાચાર્યચરણે યોજેલા '**यशो यदि**' શ્લોકાનુસાર ઉભયમાં આ વિશેષણથી યશનું પ્રતિપાદન થાય છે.

શ્રી—શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર અને શ્રીયમુનાજી ઉભય ધ્રુવ પરાશર ઇત્યાદિ ભક્તોને અભીષ્ટ પદાર્થનું દાન કરે છે. વેણુગીતમાં ચતુર્દશ શ્લોકમાં સુંદર શાખાવાળી વૃક્ષની ડાળીઓ પર ચઢી અનિમિલિત નેત્રવડે પક્ષીઓ અને મુનિયો શ્રીકૃષ્ણચંદ્રના વેણુનું મધુર ગીત સાંભળતા હતા. અત્રે શ્રીમદાચાર્યચરણ આ સ્થલે પક્ષીઓને અને ભગવદીઓને પરમ શ્રીની પ્રાપ્તિ થઈ એમ કહે છે. '**श्रियो हि परमा काष्ठा सेवकास्तादृशा यदि**'

'શ્રીની પરમકાષ્ઠા એ જ કે સેવકો પણ **શ્રી**યુક્ત થાય' એ ન્યાયે અત્ર પણ શ્રી-કૃષ્ણચંદ્ર અને શ્રીયમુનાજી ઉભયમાં ધ્રુવ, પરાશર ઇત્યાદિ ભકતોને અભીષ્ટ પદાર્થનું અર્થાત્ શ્રીનું દાન કરે છે, તેથી ઉભયમાં નિરુપધિ 'શ્રી' ધર્મ પણ છે, એમ '**ध्रुवपराशराभीष्टदे**' પદથી ફલિત થાય છે.

જ્ઞાન–વિશુદ્ધ મથુરા નગરી શ્રીયમુનાજીના તટપર આવી રહેલી છે, તેથી શ્રી-યમુનાજી **विशुद्धा मथुरा तटे यस्याः** એવાં '**विशुद्धमथुरातटा**' છે આ પદ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રને અર્થે પણ યોજેલું છે શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર પણ **विशुद्धा मथुरा तटे (निकटे) यस्य** અર્થાત્ વિશુદ્ધ મથુરા નગરી જેમની નિકટમાં છે એવા છે, તેથી '**विशुद्धमथुरातट**' છે. શ્રીમથુરા અતિ વિશુદ્ધ અથવા દોષરહિત નગરી છે, કારણ કે ત્યાં ભૂમિ આદિના દોષ સંભવતા નથી. '**तत्सृष्ट्वा तदेवानुप्राविशत्**' શ્રુતિ પ્રમાણે ભગવાને સર્વ તત્ત્વ સર્જી તેમાં પ્રવેશ કર્યો. આ ન્યાયે પૃથ્વીતત્ત્વમાં પણ પ્રભુએ પ્રવેશ કર્યો અને પૃથ્વીતત્ત્વના એક દેશરૂપ શ્રીમથુરા નગરી ભગવાનની નિત્યસ્થિતિનું સ્થાન છે. તેથી ભગવાન સર્વદા શ્રીમથુરાજીની સન્નિધિમાં છે, '**मथुरा भगवान् यत्र नित्यं सन्निहितो हरिः**' ઇત્યાદિ વાકય પણ એ જ સિદ્ધાન્ત દૃઢ કરે છે. વળી શ્રીમથુરા શ્રીયમુનાજીના તટપર છે, તેથી લીલાસ્થાન છે. અને લીલાવિશિષ્ટ ભગવાન્ પણ સદા તત્ર વાસ કરે છે, અત્ર '**ज्ञानोत्कर्षस्तदैव स्यात् स्वभावविजयो यदि**' 'સ્વભાવવિજય થાય ત્યારે જ્ઞાનોત્કર્ષ કહેવાય' શ્લોકાનુસાર જ્ઞાનનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે.

વૈરાગ્ય—શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર અને શ્રીયમુનાજી ઉભય સકલ ગોપ અને ગોપીથી આવૃત્ત છે. પરોક્ષમાં પણ ભકતો ભગવત્સંબંધની આકાંક્ષા રાખે છે. તેથી શ્રીયમુનાતટપર જ ભગવત્સંબંધનો અનુભવ થયો હતો અને થાય છે, એવી આશાથી, શ્રીયમુનાજીને જ વીંટાઇ રહે છે. આ પ્રમાણે ભગવત્પ્રીતિથી સદા તેઓ નિરુપધિ ભાવથી શ્રીયમુનાજીનો સંગ કરે છે. શ્રીયમુનાજી પણ ભગવાનનો ભક્ત સાથે સંબંધ કરાવે છે, અને ભકતોના માન આદિ દોષ નિવારી, તાપ દૂર કરે છે. અત્ર **हरेश्चरणयोः प्रीतिः स्वसर्वस्व-निवेदनात् । उत्कर्षश्चापि वैराग्ये**' 'પોતાનું સર્વસ્વ નિવેદન કરવાથી હરિના ચરણમાં પ્રીતિ થાય ત્યારે વૈરાગ્યનો ઉત્કર્ષ કહેવાય' એ પ્રમાણે અત્ર વૈરાગ્યનું નિરૂપણ છે.

ધર્મી—આ પ્રમાણે પ્રથમ છ વિશેષણથી છ ધર્મનું નિરૂપણ કરી, હવે સપ્તમ **कृपाजलधिसंश्रिते**' પદથી ધર્મીનું નિરૂપણ કરવામાં આવે છે. શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર **કૃપાજલધિ** છે. પ્રભુ સદા નિરવધિ કૃપાયુક્ત છે. કૃપા પ્રભુનો નિત્ય આવિર્ભૂત ધર્મ છે, તેથી પ્રભુનું સ્વરૂપ જ છે, પ્રભુના સર્વ ધર્મ નિત્ય છે, પરંતુ જે લીલામાં જે ધર્મનો ઉપયોગ હોય તે લીલા સમયે તે ધર્મનો આવિર્ભાવ થાય છે, અન્ય સમયે આવિર્ભાવ થતો નથી. પરન્તુ કૃપા તો નિત્ય આવિર્ભૂત છે. પ્રભુ સર્વદા કૃપાયુક્ત છે, તેથી આ પદ પ્રભુના સ્વરૂપનું જ પ્રતિપાદન કરે છે. શ્રીયમુનાજી પણ કૃપાજલધિ શ્રીકૃષ્ણ-

ચંદ્રનો સંશ્રય કરી રહ્યાં છે. અન્યનદી લૌકિક સમુદ્રને મળે છે, પરન્તુ શ્રીયમુનાજી અલૌકિક કૃપાજલધિનો સંશ્રય કરી રહ્યાં છે. શ્રીયમુનાજીની સંગતિથી ભગવત્સંગતિ પ્રાપ્ત થાય છે, એમ પણ ભાવ આ પદમાંથી સ્ફુરે છે. શ્રીયમુનાજી કૃપાજલધિ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રનો સંશ્રય અથવા સમ્યક્ અવિચ્છિન્ન આશ્રય કરી, મુખ્યસ્વામિનીવત્ રહ્યાં છે, તેથી આ પદ શ્રીયમુનાજીના પણ સ્વરૂપનું જ પ્રતિપાદન કરે છે.

હે શ્રીયમુને ! મારૂં સુખ વિચારો.

હે શ્રીયમુને ! આવા ધર્મયુક્ત હરિમાં સૌકર્યથી મારૂં મન પ્રાપ્ત કરાવો. આરંભથી પ્રાપ્તિપર્યન્ત સુખ જ થાય તેમ સૌકર્યથી આવા ધર્મયુક્ત હરિમાં મારૂં મન અનાયાસે પ્રાપ્ત કરાવો. અથવા, આવા ધર્મયુક્ત હરિમાં મારા મનનું સુખ વિચારો, અત્ર સુખનો અર્થ ભાવથી અનુભવાતો આનંદ થાય છે. આવા ધર્મયુક્ત હરિમાં મને ભાવયુક્ત આનંદ કેમ પ્રાપ્ત થાય તે આપ વિચારો. આપના વિચારવાથી મને એવો આનંદ અવશ્ય પ્રાપ્ત થશે, અને ઈતર કોઈ સાધનથી એવો આનંદ મને પ્રાપ્ત થવાનો નથી, એવો અત્ર ભાવ રહેલો છે. અથવા હે આવા ધર્મયુક્ત શ્રીયમુનાજી ! મારા મનના સુખનો અર્થાત્ ભગવત્સ્વરૂપના અનુભવથી ઉત્પન્ન થતાં સુખનો તમે વિચાર કરો. આવું મારૂં સુખ આપના મનમાં લાવો, આપના મનમાં જ્યારે આ આવશે ત્યારે જ મને તેનો અનુભવ થશે; કારણ કે ભગવાને આપનામાં અષ્ટવિધ ઐશ્વર્ય મુકેલું છે, અને પોતે અનીશ્વર હોય એમ સદા આપને અધીન છે, તેથી આપના વિચારવાથી મને આ આનન્દાનુભવ અવશ્ય પ્રાપ્ત થશે એ અભિપ્રાયની અત્રે વિજ્ઞાપન થાય છે. ૪

શ્રીમદાચાર્યચરણે પ્રથમ ચાર શ્લોકથી શ્રીયમુનાજીના ઉત્કર્ષનું વર્ણન કરી તેમની સ્તુતિ કરી; પરન્તુ ગંગાજી જેવાં ભગવદીયોમાં પણ ઉત્કર્ષનું સ્થાપન કરનાર શ્રીયમુનાજીના ઉત્કર્ષનું વર્ણન પણ કરવાને કોઈ સમર્થ નથી, કારણ કે શ્રીયમુનાજીના અલૌકિક ગુણો અનંત છે, અને તેથી વાણીથી યથાર્થ વર્ણન થઈ શકે તેમ નથી, એવા ભાવથી હવે શ્રીયમુનાજીની સ્તુતિ કરે છે.

यया चरणपद्मजा मुररिपोः प्रियंभावुका
समागमनतोभवत्सकलसिद्धिदा सेवताम् ।
तया सदृशतामियात्कमलजा सपत्नीव य-
द्धरिप्रियकलिन्दया मनसि मे सदा स्थीयताम् ॥ ५ ॥

અર્થ—જેમના સમાગમથી (શ્રીપ્રભુના) ચરણકમલમાંથી ઉત્પન્ન થએલાં (ગંગાજી) શ્રીકૃષ્ણના પરમ પ્રીતિપાત્ર, અને (નિજ) સેવકોને સકલસિદ્ધિનું દાન કરનાર થયાં. તેવાં (શ્રીયમુનાજી)ની સમાન કમલજા (લક્ષ્મીજી) થાય તો થાય; કારણ કે તે સપત્ની છે. (આવાં) હરિપ્રિય શ્રીયમુનાજીવડે મારા મનમાં સદા સ્થિતિ કરાઓ. ૫

ગંગાજીને ચરણકમલનો સંબંધ થવાથી તેમાં ચરણના ગુણ આવ્યા છે.

વિવેચન—ગંગાજી ચરણપદ્મજા છે, કારણ કે પ્રભુના ચરણકમલમાંથી ઉત્પન્ન થએલાં છે. '**चरणपद्मजा**'ને સ્થાને '**चरणजा**' પદ યોજ્યું હોત તોપણ અર્થ ગંગાજી જ થતા, પરન્તુ '**पद्म**' શબ્દમાં પણ ગૂઢ આશય રહેલો છે. જેમ પદ્મજ એટલે પદ્મમાંથી ઉત્પન્ન થએલા બ્રહ્માએ ભગવાનની પ્રપંચમધ્યે ક્રીડા કરવાની ઇચ્છાથી પ્રપંચ ઉત્પન્ન કરવાની આજ્ઞા લેઈ, પોતે કેવળ નિરપેક્ષ રહી, ભગવાનની ઇચ્છાનુસાર જગત્ રચ્યું, તે પ્રમાણે ચરણપદ્મજા ગંગાજીએ પણ ભગવાનની ભક્તિમાર્ગને પ્રકટ કરવાની ઇચ્છા જાણી, પોતે કેવલ નિરપેક્ષ રહી, પોતાનામાં રહેલા ભગવાનના ચરણરેણુથી જીવોને ભગવત્સેવામાં ઉપયોગી થાય એવો દેહ સમ્પાદાન કરાવી, ભગવત્ક્રીડા માટે ભગવાનની ભક્તિમાર્ગને પ્રકટ કરવાની ઇચ્છાનુસાર ભગવદીય જનો રચ્યા; એટલે જીવોનો પોતાનામાં રહેલા ભગવાનના ચરણરેણુથી; ભગવાનની સેવામાં ઉપયોગી થાય એવાં શરીર સંપાદન કરાવી ભગવદીયો બનાવ્યા, ગંગાજી ભગવાનના ચરણકમલમાંથી ઉત્પન્ન થયાં છે, તેથી ભગવાન્ સાથે તેમનો સાક્ષાત્ સંબંધ છે, તેથી જ તેમને જીવોને ભગવદીય બનાવવાની આજ્ઞા થઈ, ગંગાજી ભગવાન્ના ચરણકમલમાંથી ઉત્પન્ન થયાં છે; તેથી તે નિર્દોષ અને પૂર્ણ ગુણવાળાં છે. કારણ કે ભગવાન્ના ચરણકમલ નિર્દોષ પૂર્ણ ગુણવાળાં, અને ભક્તિરૂપ છે. ગંગાજી ચરણકમલમાંથી ઉત્પન્ન થયાં, એટલે ચરણકમલના ગુણ તેમનામાં પણ અવશ્ય હોય જ, જે તેમની સેવા કરે તેમનામાં પણ એ ગુણો આવે; કારણ કે કાર્યના ગુણો કારણના ગુણોથી બને છે. ભગવાન્ના ચરણકમલ ગંગાજીના કારણરૂપ છે, કારણ કે ગંગાજી તેમાંથી ઉત્પન્ન થયાં છે. અને ગંગાજી તેમનું કાર્ય છે. ચરણકમલરૂપી કારણમાં નિર્દોષતા, પૂર્ણ ગુણાત્મકતા; ભક્તિરૂપતા વગેરે જે ગુણો છે તે ગુણોનું કાર્યરૂપી ગંગાજીમાં પણ સંક્રમણ થાય તે ઉચિત જ છે.

શ્રીયમુનાજીના સંબંધથી શ્રીગંગાજી ભગવત્પ્રિય થયાં.

ભગવાન્ સાથે સાક્ષાત્ સંબંધવાળાં, નિર્દોષ, પૂર્ણગુણવાળાં, ભક્તિવાળાં અને જીવોને ભગવદીય બનાવનાર ગંગાજી પણ, જેમના કેવલ સમાગમથી ઉત્કર્ષ પામ્યાં, તેવાં શ્રીયમુનાજી સદૃશ કોણ હોઇ શકે? શ્રીયમુનાજી પુષ્ટિમાર્ગીય છે. તેમના સમાગમથી તે મુરરિપુ અથવા ભક્તિના પ્રતિબંધને નિવારનાર શ્રીકૃષ્ણચંદ્રનાં પરમપ્રિય થયાં. શ્રીયમુનાજી સાક્ષાત્ ભગવત્સેવોપયોગી દેહ સંપાદન કરાવી, જીવોને ભગવાન્ના સેવક બનાવી, સેવકસૃષ્ટિ રચે છે, તેથી ભગવાન્નાં પરમપ્રિય છે, તેમ ગંગાજી શ્રીયમુનાજીના સમાગમ પછી શ્રીયમુનાજીના સંગમને લીધે શ્રીયમુનાજીના સ્મરશ્રમજનિત જલાણુના સંબંધથી, જીવોને સાક્ષાત્ સેવોપયોગી દેહ સંપાદન કરાવી સેવા કરે છે, તેથી ભગવાન્નાં પરમપ્રિય થયાં છે. શ્રીયમુનાજીના આવેશથી શ્રીયમુનાજી સદૃશ

કાર્ય ગંગાજી કરે, એમાં કાંઇ આશ્ચર્ય નથી, કારણ કે જેનામાં અન્યનો આવેશ હોય તે તેનું કાર્ય સદા કરે છે. ભક્તોમાં જ્યારે ભગવાનનો આવેશ હોય છે. ત્યારે ભક્તો ભગવાનનું કાર્ય કરી શકે છે. તેમ ગંગાજીમાં શ્રીયમુનાજીના સંગમથી શ્રીયમુનાજીનો આવેશ થવાથી શ્રીયમુનાજીનું કાર્ય તે કરે તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી.

સમાગમ પહેલાં ગંગાજી.

ગંગાજી શ્રીયમુનાજીના સમાગમથી મુરરિપુનાં પરમપ્રિય થયાં. સમાગમ પહેલાં ગંગાજી પ્રિય ન હતાં, પરન્તુ સમાગમથી પ્રિય થયાં. ગંગાજી ભગવાનને પ્રથમ અપ્રિય હતાં, કારણ કે તે ભગવાનનું ચરણક્ષાલનજલ છે. ચરણક્ષાલનજલ હોવાથી અપ્રિય ગંગાજી પણ શ્રીયમુનાજીના સંગમથી મુરરિપુનાં પરમપ્રિય થયાં. ગંગાજી પ્રથમ પણ નિર્દોષ, પૂર્ણગુણવાળાં હતાં તે ભગવાનના ચરણનું જ માહાત્મ્ય. ગંગાજી ચરણક્ષાલનજલ હોવાથી જ અપ્રિય હતાં. અપ્રિય ગંગાજીને પણ પરમપ્રિય કરનાર શ્રીયમુનાજી સદૃશ કોણ હોઈ શકે?

શ્રીયમુનાજીના સમાગમમાં પ્રમાણ.

ગંગાજી શ્રીયમુનાજીના સમાગમથી ભગવત્પ્રિય થયાં એ તેમનો પ્રથમ ઉત્કર્ષ. વળી શ્રીયમુનાજીના સમાગમથી એમનો દ્વિતીય ઉત્કર્ષ એ થયો કે તે પોતાના સેવકોને સર્વસિદ્ધિનું દાન કરવા સમર્થ થયાં. શ્રીયમુનાજીની સંગતિથી ગંગાજી સિદ્ધિ આપનારાં થયાં એ શાસ્ત્રપ્રસિદ્ધ છે. શાસ્ત્રમાં સરસ્વતીના સંગમથી થતા ગંગાજીના ઉત્કર્ષનું વર્ણન કરી, શ્રીયમુનાજીના સંગમથી થતા ઉત્કર્ષનું વર્ણન કરેલું છે. '**सा राजन् दर्शनादेव ब्रह्महत्यापहारिणी**' 'હે રાજા દર્શનમાત્રથી તે (ગંગાજી) બ્રહ્મહત્યાનો નાશ કરનાર (થયાં)' શ્રુતિ પણ આ સંગમોત્કર્ષનું વર્ણન કરે છે. **सितासिते सरिते यत्र संगते तत्राप्लुतासो दिवमुत्पतन्ति। ये वै तन्वां विसृजन्ति धीरास्ते जनासो अमृतत्वं भजन्ते** ' સિત અને શ્યામ નદીઓનો જ્યાં સંગમ થાય છે, ત્યાં સ્નાન કરનારને સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ થાય છે, અને જે ત્યાં દેહનો ત્યાગ કરે છે, તેને મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે.' ઉપરના વાકયનું અનુસંધાન કરી, અહિં પણ શ્રીયમુનાજીના સમાગમથી જ ગંગાજીનો આ ઉત્કર્ષ છે, એમ જાણવું.

શ્રીયમુનાજી અને લક્ષ્મીજી.

આવાં પોતાના સમાગમમાત્રથી નિજસમાન ગુણ સંપાદન કરાવનાર શ્રીયમુનાજી સદૃશ અન્ય કોણ હોઇ શકે! ભાવાર્થ, કોઇ હોઈ શકે જ નહિ. જો કોઈ હોઇ શકે તો કમલજા (લક્ષ્મીજી) હોઈ શકે, કારણ કે તે ભગવાનનાં પત્ની છે, એટલે શ્રીયમુનાજીનાં સપત્ની છે. લક્ષ્મીજી ભગવાનનાં પત્ની છે, તેથી જ શ્રીયમુનાજીનાં સપત્ની છે, લક્ષ્મીજી પુષ્ટિલીલા સંબંધથી અથવા ભક્તાનુગુણ હોવાથી શ્રીયમુનાજીનાં સપત્ની નથી; કારણ કે આ ગુણો શ્રીયમુનાજીમાં છે, પરન્તુ લક્ષ્મીજીમાં નથી. ભગવાનનાં માત્ર પત્ની હોવાથી

લક્ષ્મીજી શ્રીયમુનાજીનાં સપત્ની છે, અને તેટલે અંશે શ્રીયમુનાજીની સદૃશ છે. તેમાં પણ શ્રીયમુનાજી ભગવાનને અતિશય પ્રિય છે, કારણ કે તે કાલિન્દી છે, એટલે કલિ અથવા દોષને નાશ કરનાર છે. સર્વ દોષનું નિવારણ કરી ભક્તાનુગણ થાય છે. આવાં હરિપ્રિય કાલિન્દી મારા મનમાં સદા સ્થિતિ કરો. મન ભાવનું અધિષ્ઠાન છે. ભાવ મનમાં રહે છે. તેથી આવાં ઐશ્વર્યવાળાં શ્રીયમુનાજી મનમાં સદા સ્થિતિ કરે તો ભાવ પણ નિર્દોષ અને પૂર્વગુણયુક્ત થાય એવા હેતુથી 'શ્રીયમુનાજી મનમાં સદા સ્થિતિ કરો' એ પ્રાર્થના છે. ૫

આ પ્રમાણે ભક્તનો પણ ઉત્કર્ષ કરનારાં શ્રીયમુનાજી ભક્તાનુગુણ છે. આવાં અતિશય ઉપકાર કરનાર શ્રીયમુનાજીની સેવા કરી બદલો વાળવાનો અલ્પ પણ સંભવ નથી, તેથી શ્રીયમુનાજી પ્રતિ નમન સિવાય કાંઇ પણ અન્ય ઉચિત નથી, એવા આશયથી શ્રીમદાચાર્યચરણ ષષ્ઠ શ્લોકનું અવતરણ કરે છે.

नमोऽस्तु यमुने सदा तव चरित्रमत्यद्भुतं
न जातु यमयातना भवति ते पयःपानतः ।
यमोऽपि भगिनीसुतान्कथमु हन्ति दुष्टानपि
प्रियो भवति सेवनात्तव हरेर्यथा गोपिकाः ॥ ६ ॥

હે શ્રીયમુનાજી! આપ પ્રતિ સદા (અમારા) નમસ્કાર હો. આપનું ચરિત્ર અતિ અદ્ભુત છે. આપના પયઃપાનથી યમયાતના કદાપિ થતી નથી. યમ પણ ભગિનીના પુત્રો દુષ્ટ હોય તો પણ તેમનો કેમ નાશ કરે? આપના સેવનથી ગોપિકાઓની પેઠે (સેવન કરનાર) હરિને પ્રિય થાય છે.

શ્રીયમુનાજીને પ્રણામ.

શ્રીયમુનાજી! આપ પ્રતિ અમારા સદા નમસ્કાર હો. શ્રીયમુનાજીને નમસ્કાર કરવા એ પણ અતિદુર્લભ છે, માટે અમારા 'નમસ્કાર હો' એમ પ્રયોગ કરેલો છે. ભગવાનનું માહાત્મ્ય સર્વત્ર શાસ્ત્રસિદ્ધ છે, તેથી ભગવાન પ્રતિ નમસ્કાર સંભવે છે. શાસ્ત્રમાંથી ભગવાનના માહાત્મ્યનું જ્ઞાન થાય છે, અને માહાત્મ્ય જ્ઞાન થવાથી નમસ્કાર પણ સંભવે છે પરન્તુ શ્રીયમુનાજી પ્રતિ નમસ્કાર એટલા સુલભ નથી, પરન્તુ દુર્લભ છે. કારણ કે, ભગવત્કૃપા વિના શ્રદ્ધાની પણ ઉત્પત્તિ થતી નથી, તો પછી નમન તો ક્યાંથી જ થાય? શ્રીયમુનાજી પ્રતિ નમસ્કાર પણ દુર્લભ છે, એમ જણાવવા 'अस्तु' (નમસ્કાર) 'હો' એ પદનો પ્રયોગ કરી, નમસ્કાર હો એમ પ્રાર્થના કરી છે.

શ્રીયમુનાજીનું ચરિત્ર અદ્ભુત છે.

'अस्तु' શબ્દનો પ્રયોગ પ્રાર્થના સિવાય પણ અનેક અર્થમાં થાય છે, તેથી અહિં 'નમસ્કાર હો' એમ પ્રાર્થના કરી નથી એમ શંકા થાય, તેનો નિરાસ કરવા, અને

શ્રીયમુનાજીપ્રતિ નમસ્કાર દુર્લભ જ છે એમ સિદ્ધ કરવા, શ્રીમદાચાર્યચરણ 'આપનું ચરિત્ર અતિશય અદ્દ્ભૂત છે' એમ કહે છે. શ્રીયમુનાજીનું ચરિત્ર અતિશય અદ્દ્ભુત છે, તેથી તેમના પ્રતિ નમસ્કાર સિવાય ઇતર કોઇપણ કૃતિ ઉચિત નથી, એટલું જ નહિ પરન્તુ નમસ્કાર પણ અતિશય દુર્લભ છે અને તેથી જ નમસ્કાર માટે પણ અત્ર પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે. શ્રીયમુનાજીનું ચરિત્ર અતિશય અદ્દ્ભુત છે એ શાસ્ત્રસિદ્ધ છે. **' गण्डूषमात्रमप्यम्बु पीत्वा भवति सोमपाः, सप्तकृत्वश्च सप्तैव सोमसंस्थाः समाप्नुयात '** અલ્પ પણ જળ પીવાથી સાતવાર સોમપા થાય છે, અને સાત સોમસંસ્થા મેળવે છે **'विनिग्राह्यास्त्वा भ्रातर्यै नराः पापकारिणः। तानहं तारयिष्यामि प्राप्स्यामि च सुरालयम्'** 'હે ભાઈ જે પાપી નરોને તમારે શિક્ષા કરવાની છે તેમને હું તારીશ, અને સુરાલયની પ્રાપ્તિ કરાવીશ' ઇત્યાદિ સ્થલે શ્રીયમુનાજીનું અતિશય અદ્દ્ભુત ચરિત્ર પ્રસિદ્ધ છે. ભગવાન અદ્દ્ભુત ચરિત્રવાળા છે. શ્રીમદાચાર્યચરણ પણ **' नमो भगवते तस्मै कृष्णायाद्भुतकर्मणे '** અદ્દ્ભુત કર્મવાળા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને નમસ્કાર ' એ નિબંધના આદિ શ્લોકમાં ભગવાનનું ચરિત્ર અદ્દ્ભુત છે, એમ કહે છે. ભગવાનનું ચરિત્ર અદ્દ્ભુત છે, પરન્તુ શ્રીયમુનાજીનું ચરિત્ર પણ અતિશય અદ્દ્ભુત છે. શ્રીભગવાનનું ચરિત્ર અદ્દ્ભુત છે, કારણ કે, ભગવાન અસાધાનને સાધન કરે છે. અસાધનને જો ભગવાનની ભાવના માત્ર તેમાં કરવામાં આવતી હોય તો ભગવાન સાધન બનાવે છે, કારણ કે ભગવાનનો વિષયરૂપે તેમાં પણ પ્રવેશ છે જ. ભગવાનનો કોઈ પણ હેતુથી આશ્રય કરવામાં આવે તોપણ ભગવાન આ અસાધન રૂપી હેતુને પોતાની ભાવનામાત્ર કરવામાં આવે છે તેથી સ્વપ્રાપ્તિનું સાધન બનાવે છે, આથી ભગવાન અદ્દ્ભુત ચરિત્રવાળા છે, પરન્તુ શ્રીયમુનાજી અતિશય અદ્દ્ભુત ચરિત્રવાળાં છે. કારણ કે શ્રીયમુનાજીની ભાવના કરવામાં ન આવે, પરન્તુ કેવલ જલ પીવાની ઇચ્છાથી જ જો શ્રીયમુનાજીના જલનું પાન કરવામાં આવે તોપણ તે ફલસાધન થાય છે. કેવલ જલ પીવાની ઇચ્છાથી જ શ્રીયમુનાજીનું જલ પીવું, તેમાં શ્રીયમુનાજીની અલ્પ પણ ભાવના થતી નથી, તેથી તે અસાધન જ છે, તથાપિ શ્રીયમુનાજી તેને સાધન બનાવે છે. ભગવાન ગમે તેવા હેતુથી પોતાની ભાવના કરવામાં આવે તો અસાધનને પણ સાધન બનાવે છે, પરન્તુ શ્રીયમુનાજી તેમની ભાવના પણ કરવામાં ન આવે તોપણ અસાધનને સાધન બનાવે છે. તેથી ભગવાનના ચરિત્ર કરતાં શ્રીયમુનાજીનું ચરિત્ર અતિશય અદ્દ્ભુત છે. આવા અદ્દ્ભુત ચરિત્રવાળાં શ્રીયમુનાજી પ્રતિ નમસ્કાર પણ દુર્લભ જ છે.

શ્રીયમુનાપાનનો પ્રભાવ.

વળી આપના જલના પાનથી કદાપિ યમયાતના થતી નથી ભગવન્નામથી પણ યમયાતના થતી નથી, પરન્તુ શ્રીયમુનાજીના પયઃપાનથી તો કદાપિ યમયાતના થતી નથી. મહાન્ અપરાધો હોય તો ભગવન્નામ પણ ન ફળે, અને યમયાતના થાય, પરન્તુ શ્રીયમુનાજીના પયઃપાનથી તો ગમે તેવા મહાન્ અપરાધો હોય તોપણ યમ-

દેરોલ પુરુષોત્તમદાસ ......
.......પુર (G. B. S. R.)

યાતના થતી નથી, તેથી પણ ભગવાનના ચરિત્ર કરતાં શ્રીયમુનાજીનું ચરિત્ર અતિશય અદ્ભુત છે, એમ સિદ્ધ થાય છે.

આપણે યમના ભાણેજ છીએ.

અત્ર શંકા થાય કે—શ્રીયમુનાજીના પય:પાનથી યમયાતના કદાપિ થતી નથી, એમ સંભવે નહિ, કારણ કે લૌકિકમાં અદૃષ્ટથી કદાપિ આવું ફલ પ્રાપ્ત થતું નથી. તેમ જ દૃષ્ટદ્વારા પણ આવું ફલ પ્રાપ્ત થાય એમ કદાપિ સંભવતું નથી કારણ કે માત્ર જલ પીવાની ઇચ્છા થવાથી શ્રીયમુનાજીનું પય:પાન થાય તો યમયાતના ન થાય એમ કોઇ સ્થલે સિદ્ધ થયું નથી. માટે એ પ્રમાણરહિત છે. વળી પાપી અને અપરાધીઓને દંડ કરવો એ યમનો અધિકાર છે માટે યમ તેમને દંડ કર્યા વિના રહે નહિ.

આવી શંકા થાય તો તેના સમાધાનમાં શ્રીમદાચાર્યચરણ તૃતીય ચરણનું અવતરણ કરે છે. યમનો પાપીઓને દંડ કરવાનો અધિકાર છે ખરો, પરન્તુ ભગિનીસુતને યમ કેમ દંડ કરે? યમની શ્રીયમુનાજી ભગિની થાય છે. કારણ કે ઉભય સૂર્યનાં સંતાન છે. શ્રીયમુનાજી યમની ભગિની છે એટલું જ નહિ, પરન્તુ તે નાનાં ભગિની છે, કારણ કે યમની ઉત્પત્તિ પછી દોષ દૂર કરવાની સૂર્યની ઇચ્છાથી શ્રીયમુનાજીને પ્રકટ કર્યાં છે. શ્રીયમુનાજી યમનાં કનિષ્ઠ ભગિની હોવાથી યમને તેમનું સન્માન કરવું જ પડે. વળી શ્રીયમુનાજીનું જે પય:પાન કરે, તે શ્રીયમુનાજીનો સુત ગણાય, પય: શબ્દના બે અર્થ થાય છે, દુધ અને પાણી. પ્રથમ અર્થમાં પય:પાન કરનાર પુત્ર થાય તે સ્પષ્ટ જ છે. દ્વિતીય અર્થમાં પણ પય:પાન કરનાર સુત જ ગણાય; કારણ કે જલથી જ દેહની ઉત્પત્તિ થાય છે. પૃથ્વી, તેજ વાયુ અને આકાશ, એ ચાર કરતાં દેહની ઉત્પત્તિમાં વિશેષ કરીને જલની આવશ્યકતા છે. તેથી જલથી દેહની ઉત્પત્તિ છે. **'पञ्चम्यामाहुता वापः पुरुषवचसो भवन्ति'** 'પંચમી આહુતિમાં જલ પુરુષરૂપ થાય છે' ઇત્યાદિ શ્રુતિપણ જલથી દેહની ઉત્પત્તિ થાય છે એમ કહે છે. જલ દેહોત્પાદક હોવાથી શ્રીયમુનાજીનું પય:પાન કરનારનો દેહ પણ શ્રીયમુનાજી પયથી બંધાયેલો થાય છે. તેથી તે યમુનાજીનો સુત ગણાય. શ્રીયમુનાજીનો સુત તે યમનો ભાગિનેય (ભાણેજ) થાય. ભાગિનેયને દંડ ન થાય એ લોકમાં પણ પ્રસિદ્ધ જ છે. માટે યમ પણ ભાગિનેયને દંડ કેમ કરે? કદાપિ ન જ કરે, એમાં કાંઈ નવાઈ નથી.

શ્રીયમુનાજીની સેવા કરો.

આ પ્રમાણે શ્રીયમુનાજીના દોષનિવારક અતિ અદ્ભુત ચરિત્રનું વર્ણન કરી, ચતુર્થ ચરણમાં શ્રીમદાચાર્યચરણ શ્રીયમુનાજીના ફલસંપાદક અદ્ભુત ચરિત્રનું વર્ણન કરે છે. શ્રીયમુનાજીની સેવાથી ગોપિકાની પેઠે સેવન કરનાર ભક્ત હરિને પ્રિય થાય છે. ભગવાન જે જે જીવનો અંગીકાર કરે, તે જીવ ભગવાને કહેલાં સાધન કરે ત્યારે તેની ભગવાન પર પ્રીતિ થાય છે એ ભગવચ્છાસ્ત્રસિદ્ધ છે. અંગીકૃત જીવની સાધન

વડે ભગવાન પર પ્રીતિ થાય છે. પરન્તુ ભગવાનની જીવપર પ્રીતિ થતી નથી, કારણ કે નિર્દોષ સર્વ અપ્રાકૃતગુણગણથી અલંકૃત ભગવાન સદોષ જીવપર પ્રીતિ કેમ કરે! અને તેની સાથે રમણ કરે એમ બને જ નહિ. પરન્તુ પુષ્ટિમાર્ગીય શ્રીયમુનાજીના સેવનથી, સર્વભાવવડે ચિત્તને શ્રીયમુનાજીને અધીન કરવાથી, જીવ શ્રીયમુનાજીનો ગણાય છે, અને તેથી પ્રભુના સંબંધવાળાં શ્રીયમુનાજીનો સંબંધી થાય છે. આ પ્રમાણે શ્રીયમુનાજીના સેવનથી પ્રભુના સંબંધીનો સંબંધી થવાથી જીવ સર્વ દુઃખ હરનાર હરિને પ્રિય થાય છે. આ પણ શ્રીયમુનાજીનું અદ્‌ભુત ચરિત્ર જ છે, કારણ કે એકની સેવાથી બીજાને સંતોષ થાય અને તેની પ્રીતિ થાય એવું કદાપિ બને નહિ; પરન્તુ શ્રીયમુનાજીની સેવાથી શ્રીકૃષ્ણચંદ્રની પ્રીતિ થાય એ શ્રીયમુનાજીનું અદ્‌ભુત ચરિત્ર છે.

શ્રીયમુનાજીને ગમ્યો તે ભગવાનને ગમ્યો.

વળી શ્રીયમુનાજીની સેવાથી શ્રીકૃષ્ણની પ્રીતિ થાય એ સપ્રમાણ છે, એમ દર્શાવવા શ્રીમદાચાર્યચરણ ગોપિકાનો દૃષ્ટાન્ત આપે છે. જેમ વ્રત પ્રસંગે અને ફલપ્રકરણમાં ગુણગાન પ્રસંગે શ્રીયમુનાજીની સેવાથી ગોપિકાઓ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રને પ્રિય થયાં તેમ ઇતર જીવો પણ શ્રીયમુનાજીની સેવાથી શ્રીકૃષ્ણચંદ્રને પ્રિય થાય એમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી. અથવા, જેમ શ્રીયમુનાજીની સેવાથી ગોપિકાઓ ભગવાનના સર્વભાવથી પ્રીતિવિષય થયાં તેમ ઇતર જીવ પણ ભગવાનના સર્વભાવથી પ્રીતિવિષય થવાના જ. શ્રીયમુનાજીની સેવાથી ભગવાનની પ્રીતિ થાય એ પ્રતીતિમાત્ર નથી, પરન્તુ સત્ય છે. ગોપિકાઓ પેઠે ઇતર જીવપણ તેથી ભગવાનના સર્વભાવથી પ્રીતિવિષય થવાના જ, એવો **'यथा गोपिकाः'** એ દૃષ્ટાન્તનો ભાવાર્થ છે. ૬

શ્રીયમુનાજીના તીરપર વાસ અથવા શ્રીયમુનાજીનું જલપાન ઇત્યાદિ આવશ્યક દૈહિક ધર્મથી પણ શ્રીયમુનાજીનો સંબંધ થાય તોપણ મુક્તિથી પણ અધિક ભક્તિની પ્રાપ્તિ થાય છે. અથવા, **'प्रज्ञया शरीरं समारुह्य'** બુદ્ધિથી શરીરનું આરોહણ કરી' ઇત્યાદિ શ્રુતિન્યાયે દેહનો આવશ્યક ધર્મ ઇતર દેહની ઉત્પત્તિ જ છે. દેહાન્તર પ્રાપ્તિ એ દેહનો આવશ્યક ધર્મ છે. ભગવચ્છાસ્ત્રની મુક્તિમાં પણ સેવામાં ઉપયોગી થાય એવા દેહાન્તરની પ્રાપ્તિ થાય, એમ વર્ણવેલું છે, તેથી શ્રીમદાચાર્યચરણ પણ સેવાફલ ગ્રંથમાં **'सेवोपयोगी देहो वैकुण्ठादिषु'** વૈકુંઠ આદિ સ્થલમાં સેવોપયોગી દેહની પ્રાપ્તિ થાય છે' એમ લખે છે, તેથી સર્વ દશામાં દેહાન્તરપ્રાપ્તિ દેહનો આવશ્યક ધર્મ છે. આ દેહાન્તરપ્રાપ્તિરૂપ આવશ્યક ધર્મ પણ જો શ્રીયમુનાજીની સન્નિધિમાં આવે, અને તેથી જો શ્રીયમુનાજીનો કેવલ દૈશિક સંબંધ થાય તો પણ મુક્તિથી પણ અધિક ભક્તિની પ્રાપ્તિ થાય, તો પછી તે પ્રમાણે દેહાન્તરની પ્રાપ્તિ જેને થઈ હોય તેને યમયાતના ન થાય એમાં શંકા શું, એમ કૈમુતિકન્યાયથી શ્રીમદાચાર્યચરણ સપ્તમ શ્લોકનું અવતણ કરે છે.

ममास्तु तव सन्निधौ तनुनवत्वमेतावता
न दुर्लभतमा रतिर्मुररिपौ मुकुन्दप्रिये ।
अतोऽस्तु तव लालना सुरधुनी परं सङ्गमात्
तवैव भुवि कीर्तिता न तु कदापि पुष्टिस्थितैः ॥ ७ ॥

હે મુકુંદપ્રિયે, આપની સન્નિધિમાં મને નૂતન તનુની પ્રાપ્તિ થાઓ. એટલાથી જ મુરરિપુમાં રતિ દુર્લભ નથી, તેથી (આધુનિક શરીરની નિવૃત્તિપર્યન્ત) આપની (સ્તુતિરૂપ) લાલના હો. ગંગાજીની આપના જ સંગમથી ભૂતલપર અતિશય સ્તુતિ થાય છે. પરન્તુ (કેવલ અર્થાત્ આપના સંગમરહિત ગંગાજીની) કદાપિ પુષ્ટિભકતો સ્તુતિ કરતા નથી.

શ્રીયમુને સેવોપયોગી દેહ આપો.

આપની સન્નિધિમાં મને નૂતન લીલોપયોગી દેહની પ્રાપ્તિ થાઓ. દુષ્ટની સન્નિધિમાં શ્રીયમુનાજીનો તિરોભાવ થાય છે. દુષ્ટની સન્નિધિ ન હોવાથી જ્યાં શ્રીયમુનાજીનો તિરોભાવ નથએલો હોય તેવા સ્થલે નૂતન લીલોપયોગી દેહની પ્રાપ્તિ થાઓ. એવો અત્ર આશય છે. શ્રીયમુનાતીરે જે જે દેહની પ્રાપ્તિ થાય તે તે દેહ નૂતન લીલોપયોગી હોય તેમ નહિ, પરન્તુ જ્યાં જ્યાં દુષ્ટજનના અભાવથી શ્રીયમુનાજીનો તિરોભાવ થએલો ન હોય ત્યાં ત્યાં નૂતન લીલોપયોગી દેહની પ્રાપ્તિ થાય છે. અને એવા દેહની પ્રાપ્તિ અત્રે ઇચ્છેલી છે. આ પ્રાર્થનાથી પૂર્વ દેહની નિવૃત્તિનું પણ સૂચન થઈ જાય છે. પૂર્વ શરીર નિવૃત્ત થયા વિના નૂતન દેહની પ્રાપ્તિ થઈ શકે નહિ, તેથી નૂતન દેહની પ્રાર્થનામાં જ પૂર્વ શરીરની નિવૃત્તિનું પણ સૂચન થઈ જાય છે. અત્ર પૂર્વદેહની નિવૃત્તિથી પૂર્વદેહનો નાશ એવો અર્થ લેવાનો નથી, પરન્તુ મૃત્તિકાના બનેલા ઘડાને અગ્નિમાં પકવવાથી મૃત્તિકાની જેવી નિવૃત્તિ થાય છે, તેવી અત્ર પૂર્વદેહની નિવૃત્તિ સમજવાની છે, કારણ કે અત્ર '**तनुनवत्व**'ની પ્રાર્થના કરેલી છે. '**तनुनवत्वम्**' એટલે '**तनोर्नवत्वम्**' અથવા પૂર્વ દેહનું નૂતનપણું. પૂર્વ દેહનો નાશ થવાનો હોય તો તેનું નૂતનપણું કયાંથી સંભવે ? અત્ર પૂર્વતનુનો નાશ થતો નથી પરન્તુ પૂર્વતનુ નૂતન થાય છે. જેમ મૃન્મય ઘટ અગ્નિથી પકવ થાય છે તેમ પૂર્વદેહ શ્રીયમુનાજીની સન્નિધિથી નૂતન અર્થાત્ લીલોપયોગી થાય છે. શ્રીયમુનાજીની સન્નિધિમાં નૂતન દેહની સમ્પત્તિ થવી એ પણ શ્રીયમુનાજીની ઇચ્છાને જ અધીન છે, શ્રીયમુનાજી એ સમ્પત્તિ કરાવે તો જ થાય છે, એમ દર્શાવવા '**अस्तु**' 'થાઓ' પદથી નૂતન દેહ માટે પ્રાર્થના કરેલી છે. આટલાથી જ અર્થાત્ નૂતનદેહ સમ્પત્તિ માત્રથી જ મુરરિપુ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રમાં રતિ થવી એ દુર્લભ નથી.

નૂતન દેહથી પ્રભુ પ્રસન્ન થાય છે.

શ્રીયમુનાજી સેવાપયોગી નૂતનદેહની સમ્પત્તિ કરાવે એટલે શ્રીકૃષ્ણચંદ્રમાં રતિ દુર્લભ રહેતી નથી. ભગવાનમાં રતિ થવી એ દુર્લભ છે, કારણ કે

શ્રીયમુનાજીનો સંબંધ થવો એ દુર્લભ છે, અને શ્રીયમુનાજીના સંબંધ વિના ભગવાનમાં રતિ થતી નથી, પરન્તુ શ્રીયમુનાજી નૂતન લીલોપયોગી દેહની સમ્પત્તિ કરાવે એટલે શ્રીયમુનાજીનો સંબંધ થવાથી શ્રીકૃષ્ણચંદ્રમાં રતિ પણ સુલભ જ છે. શ્રીયમુનાજીનો સંબંધ થયા પછી ભગવાનમાં રતિ અથવા ભકિત ઉત્પન્ન થવામાં કદાચિત્ કોઇ પ્રતિબંધ હોય તો જેમ જલના દોષરૂપ મુરનું ભગવાને નિવારણ કર્યું તેમ શ્રીયમુનાજીના સંબંધને લીધે સર્વદોષનું નિવારણ કરશે, એમ સૂચવવાને **'मुरारिपौ'** પદ યોજેલું છે. જેમ નરકાસુરે પૂરી રાખેલી કન્યાઓપર અનુગ્રહ કરવા જલદોષરૂપ મુરને નિવાર્યો, તેમ શ્રીયમુનાજીના સંબંધથી શ્રીયમુનાજીના સેવકના સર્વ દોષનું નિવારણ કરે એમાં કાંઇ આશ્ચર્ય નથી. શ્રીયમુનાજીના સંબંધીઓએ ભકિતમાં પ્રતિબંધ થાય તે દૂર કરવા કાંઇ પણ યત્ન કરવાની આવશ્યકતા નથી, કારણ કે આ સર્વ પ્રતિબંધ ભગવાન પોતે જ દૂર કરે છે.

ભગવાન્ મોક્ષદાતા શાથી ?

અત્ર શ્રીયમુનાજીનું **'मुकुन्दप्रिये'** એમ સંબોધન કરેલું છે. ભગવાન 'મુકુંદ' મોક્ષદાતા છે, એ સ્વાભાવિક છે, તો પણ શ્રીયમુનાજીના સંબંધને લીધે, શ્રીયમુનાજી તેમને અતિશય પ્રિય હોવાથી, અલૌકિક સેવોપયોગી દેહ આપશે એ આશયે આ પદ યોજવામાં રહેલો છે. અથવા, મોક્ષદાતા ભગવાન મુકુંદે ગૃહમાં જ પોતાની મેળે ચતુર્વિધ-પુરુષાર્થયુકત અનુભવનો આવિર્ભાવ કર્યો. તે સમાન સખ્યવડે સ્વતંત્રભકિતથી ભગવદીયત્વની સમ્પત્તિ કરાવે છે. આવા ભગવદીયત્વની સમ્પત્તિ કરાવનાર ભગવાનનાં અતિપ્રિય હોવાથી શ્રીયમુનાજી ભગવાનના સમાન ધર્મવાળાં છે, અને તેથી તે પણ ભગવદીયત્વની સમ્પત્તિ કરાવે છે. આ પ્રમાણે **'मुकुन्दप्रिये'** અભિધાનથી શ્રીયમુનાજી ભગવદીયત્વની સમ્પત્તિ કરાવનાર અને સ્વતંત્ર ભકિતનું દાન કરનાર છે, એમ શ્રીયમુનાજીના પરમ ઉત્કર્ષનું નિરૂપણ થાય છે. તેથી આ સંબોધન યોજ્યું છે.

શ્રીયમુને તમારી લાલના હો.

જેમ તેમ શ્રીયમુનાજીનો સંબંધ થવાથી પ્રતિબંધ દૂર થાય છે, અને ભકિત-પ્રાપ્તિ સુલભ થાય છે તેથી 'આપની લાલના હો' એમ વિશેષ પ્રાર્થના કરી છે. જ્યાં-સુધી આધુનિક દેહની નિવૃત્તિ થાય ત્યાંસુધી આપની સ્તુતિરૂપ લાલના હો. આધુ-નિક દેહની નિવૃત્તિપર્યન્ત જ લાલનાની પ્રાર્થના છે, કારણ કે આધુનિક દેહની નિવૃત્તિ પણ જ્યારે અલૌકિ નવીન દેહની સમ્પત્તિ થશે ત્યારે થશે, અને ત્યારે શ્રીયમુનાજીના તીરપર લીલારસનોજ અનુભવ થશે. શ્રીયમુનાજી પાસે અત્ર સ્તુતિરૂપ લાલનાનીપ્રાર્થના કરી છે.માતા પોતાના બાલકની લાલન સમયે પ્રેમથી સ્તુતિ પણ કરે છે, પરન્તુ આ સ્તુતિ લાલન જ ગણાય, કારણ કે લાલન કરતાં જ કરેલી છે. એવી સ્તુતિરૂપ લાલનાની અત્ર પ્રાર્થના કરેલી છે, તે પણ કેવલ શ્રીયમુનાજીની કૃપાથી જ થાય છે, એમ જણાવવા **'अस्तु'** 'થાઓ' એમ પ્રાર્થના કરેલી છે.

ગંગાજીની સ્તુતિ કે શ્રીયમુનાજીની સ્તુતિ ?

અત્ર શંકા થાય કે ગંગાજી પણ નૂતન દેહની પ્રાપ્તિ કરાવનાર છે તેથી એ ફલ પ્રાપ્ત કરવા ગંગાજીની જ સ્તુતિ કરવી ઉચિત હતી. તો તેનો નિરાસ કરવા શ્રીમદાચાર્યચરણ ગંગાજીની ભૂતલ પર ખ્યાતિ કેમ થઇ તે વર્ણવે છે. સુરધુનીની આપનાજ સંગમથી ભૂતલપર અતિશય સ્તુતિ થાય છે' ગંગાજીમાં પણ શ્રીયમુનાજીના સંબંધથી જ પુષ્ટિમાર્ગીય ફલ પ્રાપ્ત કરાવવાનું સામર્થ્ય આવેલું છે. સાક્ષાત્ પુરુષોત્તમની લીલાસંબંધી અલૌકિક દેહની પ્રાપ્તિથી પુષ્ટિમાર્ગીય ફલ પ્રાપ્ત થાય છે. ગંગાજી શ્રીયમુનાજીના સંબંધથી જ આ અલૌકિક દેહની પ્રાપ્તિ કરાવે છે. તેથી શ્રીયમુનાજીના સંગમથી જ ભૂતલપર ગંગાજીની સ્તુતિ થાય છે, એકલાં ગંગાજીની સ્તુતિ થતી નથી. કદાપિ પુરાણોથી કેવલ ગંગાજીની સ્તુતિ મળી આવે છે, પરન્તુ પુષ્ટિમાર્ગીય ભક્તો કેવળ ગંગાજીની કદાપિ સ્તુતિ કરતા નથી. મર્યાદામાર્ગીય ભક્તો કેવળ ગંગાજીની પણ સ્તુતિ કરે છે, કારણ કે તેમને શ્રીયમુનાજીના સ્વરૂપનું જ્ઞાન નથી, પરન્તુ પુષ્ટિમાર્ગીય ભક્તોને શ્રીયમુનાજીના સ્વરૂપનું જ્ઞાન હોવાથી કેવલ ગંગાજીની સ્તુતિ કદાપિ કરતા નથી, પરન્તુ શ્રીયમુનાજીના સંગમથી જ ગંગાજીની સ્તુતિ કરે છે. તેથી શ્રીયમુનાજીના સંગમથી જ ગંગાજીમાં નૂતન દેહ સમ્પત્તિ કરાવવાનું સામર્થ્ય હોવાથી, કેવલ ગંગાજીમાં આ સામર્થ્ય ન હોવાથી, આ સામર્થ્ય શ્રીયમુનાજીનું જ છે, એમ નિશ્ચય થાય છે; તેથી તે ફલપ્રાપ્તિ માટે શ્રીયમુનાજીની સ્તુતિ કરવી જ ઉચિત છે.૮

જેના સંબંધમાત્રથી સર્વવંદ્ય ગંગાજીની સ્તુતિ થવા માંડી એવાં શ્રીયમુનાજીની સ્તુતિ કરવા કોણ સમર્થ હોય એવા આશયથી શ્રીમદાચાર્યચરણ અષ્ટમ શ્લોકનું અવતરણ કરે છે.

स्तुतिं तव करोति कः कमलजासपत्नि प्रिये
हरेर्यदनुसेवया भवति सौख्यमामोक्षतः ।
इयं तव कथाधिका सकलगोपिकासङ्गम-
स्मरश्रमजलाणुभिः सकलगात्रजैः सङ्गमः ॥ ९ ॥

હે કમલજાસપત્નિ હરિપ્રિય (શ્રીયમુનાજી), આપની સ્તુતિ કોણ કરી શકે ? કારણ કે (લક્ષ્મીજીની) હરિ પછી સેવા કરવાથી મોક્ષપર્યન્ત સુખ થાય છે. આપની કથા આટલી અધિક છે. (આપથી) સકલ ગોપિકાના સંગમથી થતા સ્મરશ્રમના સકલગાત્રમાંથી ઉત્પન્ન થએલા જલબિંદુઓ સાથે સંગમ થાય છે.

શ્રીયમુનાજીની સ્તુતિ અશક્ય છે.

વિવેચન—શ્રીયમુનાજીની સ્તુતિ કરવા પણ કોઈ સમર્થ નથી. વાણી આદિ નહિ પહોંચી શકવાથી જેમ રસસ્વરૂપ પુરુષોત્તમની સ્તુતિ કરવા કોઈ સમર્થ નથી તેમ શ્રીયમુનાજીની સ્તુતિ કરવા પણ સમર્થ નથી. **यतो वाचो निवर्तन्तेऽप्राप्य मनसा सह** 'જ્યાંથી વાણી મનસાથે પહોંચ્યા વિના જ પાછી ફરે છે' એ શ્રુતિ પુરુષોત્તમ વાચા

તથા મનથી અપ્રાપ્ય હોવાથી કોઇ તેમની સ્તુતિ કરવા સમર્થ નથી, એમ ઉદ્ઘોષ કરે છે. તેજ પ્રમાણે શ્રીયમુનાજીનું માહાત્મ્ય પણ મન અને વાણીથી અપ્રાપ્ય હોવાથી શ્રીયમુનાજીની પણ સ્તુતિ કરવા કોઈનું સામર્થ્ય નથી.

લક્ષ્મીજી અને શ્રીયમુનાજી.

શ્રીયમુનાજીની સ્તુતિ કોઇ કરી શકે એમ નથી, કારણ કે શ્રીયમુનાજી કમલજાસપત્ની છે. કમલજાસપત્નિ સંબોધન છે, તે સ્તુતિ અશકય હોવાનો હેતુ છે. શ્રીયમુનાજી લક્ષ્મીજીનાં સપત્ની છે. શ્રીયમુનાજી લક્ષ્મીજીથો વિરુદ્ધ સ્વભાવવાળાં હોવાથી લક્ષ્મીજીનાં સપત્ની છે. લક્ષ્મીજી પ્રમાણસિદ્ધ બ્રહ્માનંદસ્વરૂપ છે. લક્ષ્મીજી પ્રમાણસિદ્ધ બ્રહ્માનંદસ્વરૂપ હોવાથી પ્રમાણભૂત વેદ વગેરે વાકયોથી તેમના માહાત્મ્યનું નિરૂપણ કરી શકાય. પરન્તુ શ્રીયમુનાજી પુષ્ટિલીલાસ્થ હોવાથી વેદાદિ પ્રમાણથી અતીત પ્રમેયાનંદરૂપ છે. આ પ્રમેયાનંદરૂપ **'यतो वाचो निवर्तन्तेऽप्राप्य मनसा सह'** શ્રુતિન્યાયે મન અને વાણીથી અપ્રાપ્ય હોવાથી તેની સ્તુતિ થઈ શકતી નથી. શ્રીયમુનાજી પણ પ્રમેયાનંદસ્વરૂપ હોવાથી તેમની સ્તુતિ થઇ શકે છે. લક્ષ્મીજી પ્રમાણ સિદ્ધ બ્રહ્માનંદ સ્વરૂપ છે, અને તેમની સ્તુતિ થઈ શકે. શ્રીયમુનાજી પ્રમેયસ્વરૂપ છે અને તેમની સ્તુતિ થઇ શકતી નથી. આ પ્રમાણે લક્ષ્મીજીથી શ્રીયમુનાજીનો સ્વભાવ વિરુદ્ધ છે. લક્ષ્મીજીથી વિરુદ્ધ સ્વભાવવાળાં હોવાથી શ્રીયમુનાજી લક્ષ્મીજીનાં સપત્ની છે.

ભગવત્સંબંધ વિના સર્વ નકામું.

ભગવત્સંબંધ સર્વને સ્તુત્ય કરે છે. ભગવત્સંબંધવિના કોઈ સ્તુત્ય નથી. જેને ભગવાનનો સંબંધ હોય તે જ સ્તુતિ કરવા યોગ્ય છે. જેને ભગવાનનો સંબંધ નથી તે સ્તુત્ય નહિ, પરન્તુ નિંદ્ય છે. ભગવાન પણ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતામાં **'मामप्राप्यैव कौन्तेय ततो यान्त्यधमां गतिम्'** 'હે કૌન્તેય, મને પ્રાપ્ત કર્યા વિના જ તેમની અધમ ગતિ થાય છે' શ્લોકમાં ભગવત્સંબંધવિના અધમ ગતિ થાય છે, એમ કહે છે. તેથી જેને ભગવત્સંબંધ ન હોય તે નિંદ્યજ છે, સ્તુત્ય નથી. ભગવત્સંબંધથી સ્તુતિ કરવા યોગ્ય અથવા સ્તુત્ય થવાય છે; અને ભગવત્સંબંધના અભાવે નિંદ્ય થવાય છે. તેથી સંબંધ તારતમ્યથી સ્તુત્યત્વમાં તારતમ્ય થાય છે. જેને ભગવત્સંબંધ અધિક હોય તે અધિક સ્તુત્ય, અને જેને ભગવત્સંબંધ ન્યૂન હોય તેનું સ્તુત્યત્વ પણ અલ્પ જ. આ પ્રમાણે ભગવત્સંબંધના પ્રમાણમાં સ્તુત્યત્વ છે. લક્ષ્મીજીનો નિવાસ સદા ભગવાનના ઉરમાં જ છે, તેથી તેમનો ભગવાન સાથે નિરતિશય સંબંધ છે. ભગવત્સંબંધ અતિશય હોવાથી લક્ષ્મીજી અતિશય સ્તુત્ય છે. શ્રીયમુનાજી સિવાય ઇતર સર્વ લક્ષ્મીજીનાં સપત્ની લક્ષ્મીજીના જ અંશ હોવાથી લક્ષ્મીજીને અધીન છે. પરન્તુ શ્રીયમુનાજી લક્ષ્મીજી સમાન જ સૌભાગ્યવાળાં છે, અને તેથી લક્ષ્મીજી પેઠે સ્વતન્ત્ર છે.

[faint stamp, illegible]

શ્રીયમુનાજી લક્ષ્મીથી અધિક છે.

શ્રીયમુનાજી લક્ષ્મીજી સમાન સૌભાગ્યવાળાં છે. પરન્તુ લક્ષ્મીજીની સ્તુતિ જગતમાં થાય છે. શ્રીયમુનાજી સ્વતન્ત્ર છે, તો પણ લક્ષ્મીજી સમાન સૌભાગ્યવાળાં હોવાથી, લક્ષ્મીજી સાથે તેમને માત્ર સામ્ય જ હોવાથી, અર્થાત્ લક્ષ્મીજીથી આધિક્ય નહિ હોવાથી, લક્ષ્મીજી પેઠે તેમની સ્તુતિ પણ થઇ શકે જ, એવી શંકાનો નિરાસ કરવા શ્રીમદાચાર્યચરણ **'प्रिये'** સંબોધનનો પ્રયોગ કરે છે. શ્રીયમુનાજી સર્વત્ર લક્ષ્મીજી સમાન જ હોય તો લક્ષ્મીજી પેઠે શ્રીયમુનાજીની સ્તુતિ પણ સંભવે, પરન્તુ સર્વ વિષયમાં શ્રીયમુનાજી લક્ષ્મીજી સમાન જ નથી, પરન્તુ લક્ષ્મીજીથી અધિક છે. સ્વાતન્ત્ર્યમાં ઉભય સમાન છે, પરન્તુ શ્રીયમુનાજી ભગવાનનાં અતિશય પ્રિય છે, અને તેથી લક્ષ્મીજીથી અધિક છે. **'नाहमात्मा'** શ્લોકમાં દુર્વાસાપ્રતિ ભગવાન પોતે જ આવા ભક્તો મને લક્ષ્મીજીથી અતિશય પ્રિય છે એમ કહે છે. તેથી શ્રીયમુનાજી લક્ષ્મીજીથી અધિક છે એ પ્રમાણસિદ્ધ જ છે. શ્રીયમુનાજી લક્ષ્મીજીથી અધિક હોવાથી તેમની સ્તુતિ કરવા કોઇનું સામર્થ્ય ન હોય તો તેમાં કાંઇ આશ્ચર્ય નથી.

લક્ષ્મીજી કરતાં પણ શ્રીયમુનાજી ઉત્તમ ફલ આપે છે.

શ્રીયમુનાજી લક્ષ્મીજીથી અધિક છે. એ પ્રમાણસિદ્ધ છે એટલું જ નહિ, પરન્તુ ફલથી પણ સિદ્ધ છે, એમ દર્શાવવા ઉભયથી પ્રાપ્ત થતા ફલનું નિરૂપણ કરે છે. પ્રથમ દ્વિતીય પાદમાં લક્ષ્મીજીથી થતા ફલનું નિરૂપણ કરે છે. લક્ષ્મીજીની હરિની પછી સેવા કરવાથી મોક્ષપર્યન્ત સુખ થાય છે, અર્થાત્ અધિકમાં અધિક મોક્ષપ્રાપ્તિ થાય છે, લક્ષ્મીજીની સેવાથી મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે, પરન્તુ તેમાં પણ લક્ષ્મીજીની સેવા મુખ્ય નથી પણ ગૌણ છે. પ્રભુની પછી લક્ષ્મીજીની સેવા કરવાની છે, અર્થાત્ પ્રભુની સેવા મુખ્ય છે, અને લક્ષ્મીજીની સેવા ગૌણ છે. લક્ષ્મીજીની સેવાથી મોક્ષ થાય પણ પુરુષોત્તમસાયુજ્ય સુધી ફલ પ્રાપ્ત થાય નહિ, અર્થાત્ સાલોક્ય, સાર્ષ્ટિ, સામીપ્ય એ ત્રણ પ્રકારના મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે, પરન્તુ પુરુષોત્તમસાયુજ્યની પ્રાપ્તિ થતી નથી. ભક્તિમાર્ગથી ભગવાનની સેવા કરવાથી જ પુરુષોત્તમસાયુજ્ય થાય છે, પરન્તુ ઇતર કોઈની સેવાથી સાયુજ્ય પ્રાપ્ત થતું નથી. શ્રીમદાચાર્યચરણ પણ નિબંધના શાસ્ત્રાર્થ પ્રકરણમાં **आदिमूर्तिः कृष्ण एव सेव्यः सायुज्यकाम्यया'** 'સાયુજ્યની કામનાવાળાએ આદિમૂર્તિ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રની જ સેવા કરવી' શ્લોકમાં સાયુજ્ય ફલ શ્રીકૃષ્ણની સેવાથી જ થાય છે એમ કહે છે. **'एव'** 'જ' શબ્દથી શ્રીકૃષ્ણની સેવા વિના ઇતર કારણનો નિરાસ થાય છે, અર્થાત્ શ્રીકૃષ્ણસેવા વિના સાયુજ્યફલપ્રાપ્તિનું ઇતર કોઇ સાધન નથી. તેથી લક્ષ્મીજીની સેવાથી સાયુજ્ય પ્રાપ્ત થતું નથી, તે વિના ઇતર પ્રકારના મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી જ વૈકુંઠમાં લક્ષ્મીજીની સખીઓ સાયુજ્યનો અનુભવ કરી શકતી નથી, પરન્તુ સાલોક્ય આદિ ઇતર મોક્ષનો અનુભવ કરે છે. સાયુજ્ય માત્ર લક્ષ્મીજી પોતે જ ભોગવે છે, સ્વકીય ભોગ્ય પદાર્થ કોઇ બીજાને આપવા ઇચ્છતું નથી. બાલબોધમાં

શ્રીમદાચાર્યચરણ પણ **लोकेऽपि यत्प्रभुर्भुङ्क्ते तन्न यच्छति कर्हिचित्** 'લોકમાં પણ શેઠ જે ભોગવે છે તે કોઇને આપતા નથી' શ્લોકમાં સ્વકીય ભોગ્ય પદાર્થ કોઇ બીજાને આપતું નથી, એમ કહે છે. લક્ષ્મીજી સાયુજ્ય મુક્તિનો ભોગ કરનાર હોવાથી કોઇને સાયુજ્યનું દાન કરે નહિ. તેથી લક્ષ્મીજીની સેવાથી સાયુજ્ય વિના સાલોક્ય વગેરે મોક્ષની જ પ્રાપ્તિ થાય છે. લક્ષ્મીજીની સેવાથી સાયુજ્ય ન મળે તો સાયુજ્યથી પણ અધિક ભજનાનંદની તો વાત જ શી!

કેવલ લક્ષ્મીજીની સેવા થાય નહિ.

આ ફલ પણ ભગવાનની સાથે અને ભગવાનની પછી લક્ષ્મીજીની સેવા કરવામાં આવે તો જ મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે. ભગવાનની સાથે ગૌણભાવથી લક્ષ્મીજીની સેવા કરવામાં આવે તો જ સાલોક્યાદિ ફલ પણ પ્રાપ્ત થાય. ભગવાન વિના કેવલ લક્ષ્મીજીનું પૂજન કરવાથી તે ફલ પણ પ્રાપ્ત થાય નહિ. પુરુષોત્તમ વિના એકલા વિભૂતિરૂપ લક્ષ્મીજી પૂજનથી ધન આદિ સંપત્તિનું દાન કરે છે, પરંતુ મોક્ષ પ્રાપ્તિ કરાવી શકતાં નથી. મોક્ષ પ્રાપ્ત કરાવતાં નથી એટલું જ નહિ, પરંતુ ધન આદિ સંપત્ આપી, વિષયમાં આસક્ત કરી, સંસારમાં આસક્તિ કરાવવાથી વૈરાગ્યમાં વિઘ્નકારી થઇ, મોક્ષનાં વિઘાતક છે. પુરુષોત્તમના વિભૂતિરૂપ પુરુષોત્તમ વિના એકલાં લક્ષ્મીજીનું પૂજન કરવાથી મોક્ષ પ્રાપ્ત થતો નથી, પરન્તુ મોક્ષપ્રાપ્તિનો સંભવ પણ ન્યૂન થતો જાય છે. પુરુષોત્તમ સહિત પુરુષોત્તમ પછી ગૌણભાવથી જો લક્ષ્મીજીની સેવા કરવામાં આવે તો સાલોક્યાદિ ત્રણ મુક્તિ પ્રાપ્ત થાય, પરન્તુ સાયુજ્ય પ્રાપ્ત થાય નહિ. લક્ષ્મીજીથી સાયુજ્યથી પણ અધિક ભજનાનંદ પ્રાપ્ત થાય એવી તો આશા જ શી?

શ્રીયમુનાજી સ્વેદજલાણુઓ આપે છે.

આ પ્રમાણે લક્ષ્મીજીથી થતા ફલનું નિરૂપણ કરી તૃતીય અને ચતુર્થ ચરણમાં શ્રીયમુનાજીથી પ્રાપ્ત થતા ફલનું નિરૂપણ કરે છે. હે શ્રીયમુનાજી, આપની આ કથા સર્વમુકિતથી સાયુજ્યથી પણ અધિક છે, સાયુજ્યથી પણ અધિક ભજનાનંદ પ્રાપ્ત કરાવનાર છે. આ કથા સર્વમુક્તિથી પણ અધિક હોવાથી આ કથાના રસિકજનને મોક્ષની ઇચ્છાની ગંધ પણ નથી. મોક્ષમાં શ્રીપુરુષોત્તમથી ભિન્ન સ્થિતિ નથી, તેથી સર્વાત્મભાવથી પ્રાપ્ત થતા રસની કથાના રસિકજન તેની ઇચ્છાની ગંધ પણ રાખતા નથી. શ્રીમદ્‌ભાગવતના ષષ્ઠસ્કન્ધમાં **अथ ह वाव तव महिमामृतसमुद्रविप्रुषा सकृल्लीढया विस्मारितदृष्टश्रुतसुखलेशाभासाः परमभागवता एकान्तिनः'** 'આપના મહિમા રૂપી આપી અમૃતસમુદ્રનું પાન કરનાર, માત્ર એકવાર જ આસ્વાદન કરવાથી સર્વ દૃષ્ટ શ્રુત સુખલેશ અને સુખાભાસનું વિસ્મરણ કરે છે અને પરમ અનન્ય વૈષ્ણવ થાય છે' શ્લોકમાં પણ આનું જ નિરૂપણ કરેલું છે તેથી આ કથાના રસિકજનો મોક્ષમા ગંધની પણ ઇચ્છા કરતા નથી, એ સપ્રમાણ છે. આ કથા નીચે પ્રમાણે છે. સકલ ગોપિકાના સંગમથી સ્મરસંબંધી શ્રમથી ઉત્પન્ન થતા સ્વેદજલના અણુઓ જે સકલ ગાત્રોમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે તેમનો સંગમ જેનાથી

અથવા જેને છે એવાં શ્રીયમુનાજી છે. શ્રીયમુનાજી આ સ્વેદજલના અણુઓનો સંગમ છે. શ્રીયમુનાજી પાસેથી શ્રીયમુનાજીના સંબંધીઓને પણ તેમનો સંગમ થાય છે. આ વિશેષણોથી શ્રીયમુનાજી પરમકાષ્ઠાપન્ન પુષ્ટિમાર્ગના અંતરંગ ભક્ત છે, સર્વદા ભગવદ્રસથી પૂર્ણ છે, અન્તરંગ ભકતોને અનુગુણ છે, અને આ લીલા-મધ્યપાતી છે, એમ સૂચન થાય છે. શ્રીયમુનાજી પોતે ભગવદ્રસપૂર્ણ હોવાથી પોતાના અનન્ય ભકતોને પણ આ રસનું દાન કરશે જ. લક્ષ્મીજી માત્ર મુક્તિનું જ દાન કરી શકે અને તેમાં પણ સાયુજ્ય મુક્તિનું દાન કરી શકે નહિ; પરન્તુ શ્રીયમુનાજી સર્વ મુકિતથી અધિક ભગવદ્રસનું દાન કરે છે, એ શ્રીયમુનાજીનું લક્ષ્મીજીથી આધિકય સ્પષ્ટ જ છે, તેથી લક્ષ્મીજીની સ્તુતિ થઇ શકે, પરન્તુ શ્રીયમુનાજીની સ્તુતિ કરવા કોઇ સમર્થ નથી. ૮

આ પ્રમાણે શ્રીમદાચાર્યચરણ આઠ શ્લોકથી શ્રીયમુનાજીની સ્તુતિ કરી નવમા શ્લોકમાં આ સ્તોત્રના પાઠનું ફલ કહે છે.

तवाष्टकमिदं मुदा पठति सूरसुते सदा
समस्तदुरितक्षयो भवति वै मुकुन्दे रतिः ।
तया सकलसिद्धयो मुररिपुश्च सन्तुष्यति
स्वभावविजयो भवेद्वदति वल्लभः श्रीहरेः ॥९॥

અર્થ—હે સૂરસુતે, આપના આ અષ્ટકનો જે સદા આનંદથી પાઠ કરે છે તેના સમસ્ત પાપનો ક્ષય થાય છે, અને તેને મુકુંદમાં રતિ થાય છે. તેનાથી સર્વ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે, મુરરિપુ પણ સંતુષ્ટ થાય છે, અને સ્વભાવનો વિજય થાય છે, એમ શ્રીહરિના વલ્લભ કહે છે.

શ્રીમદાચાર્યકૃત શ્રીયમુનાજીના પાઠથી જ ફલ મલે છે, બીજા પાઠથી નહિ.

વિવેચન—હે સૂરસુતે, હે સૂર્યની પુત્રિ, આપના આ અષ્ટકનો જે પાઠ કરે છે તેને આગળ વર્ણવેલાં ફલ મળે છે. શ્રીયમુનાજીની સ્તુતિ બીજાઓએ પણ કરેલી છે. શ્રીયમુનાજીના સ્તોત્ર ઇતર આચાર્યોએ પણ રચ્યા છે, પરન્તુ અત્ર જે ફલનું વર્ણન કરવામાં આવે છે, અને અષ્ટમ શ્લોકમાં પણ શ્રીયમુનાજીની કથા કહી, પરમકાષ્ઠાપન્ન પુષ્ટિમાર્ગીય અંતરંગ ભક્ત કહી, ભગવદ્રસના જે ફલનું નિરૂપણ કરેલું છે તે સર્વ ફલ આ શ્રીમદાચાર્યચરણ વિરચિત અષ્ટકનો જ પાઠ કરવાથી થાય છે, એમ દર્શાવવા '**इदम्**' 'આ' પદનો પ્રયોગ કરેલો છે. તેથી આ અષ્ટકનો જ પાઠ કરવાથી આ સર્વ ફલ પ્રાપ્ત થાય છે, પરન્તુ ઇતર આચાર્યકૃત સ્તોત્રનો પાઠ કરવાથી આ ફલ પ્રાપ્ત થતું નથી. ઇતર સ્તોત્રનો પાઠ કરવાથી આ ફલ પ્રાપ્ત થાય નહિ એ સ્વાભાવિક જ છે, કારણ કે અન્યકૃત ઇતર કોઇ સ્તોત્રમાં આવાં શ્રીયમુનાજીના સ્વરૂપનું નિરૂપણ કરેલું નથી. ઇતર સર્વ સ્તોત્રમાં શ્રીયમુનાજીના સ્વરૂપનું યથાર્થ નિરૂપણ થએલું નહિ હોવાથી તે સ્તોત્રના પાઠથી આ ફલ પ્રાપ્ત ન જ થાય.

આ પાઠથી સર્વ પાપનો ક્ષય થાય છે.

આ શ્રીમદાચાર્યચરણવિરચિત સ્તોત્રના પાઠ કરનારના સકલ પાપનો ક્ષય થાય છે. બ્રહ્મસંબંધ પેઠે આ સ્તોત્રનો પાઠ એકદમ સર્વ પાપનો નાશ કરે છે, તેથી આ સ્તોત્રના પાઠ કરનાર પ્રથમ તરત જ સર્વ પાપમાંથી મુક્ત થાય છે. ત્યાર પછી મોક્ષનું દાન કરનાર મુકુંદમાં તેની રતિ થાય છે, અથવા શ્રીકૃષ્ણચંદ્રની ભક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. ભક્તિપ્રતિબંધક સર્વપાપનો ક્ષય થયા પછી ભક્તિ પ્રાપ્ત થાય એ સ્વાભાવિક જ છે, તેથી જ શાસ્ત્રમાં પણ **'नराणां क्षीणपापानां कृष्णे भक्तिः प्रजायते'** 'જે નરોનાં પાપ ક્ષીણ થયાં હોય તેમને શ્રીકૃષ્ણની ભકિત પ્રાપ્ત થાય છે.' એમ સર્વ પાપ ક્ષીણ થયા પછી જ ભક્તિની પ્રાપ્તિ થાય છે. એમ નિરૂપણ કરેલું છે. આ અષ્ટકના પાઠથી પ્રથમ સર્વપાપ એકદમ ક્ષીણ થાય છે. સર્વ પાપ એક સાથે ક્ષીણ થતાં ન હોય તો, પાપ અનન્ત હોવાથી સર્વ પાપની નિવૃત્તિ થાય નહિ અને તેથી શ્રીકૃષ્ણની ભક્તિ પણ થાય નહિ, પરન્તુ આ અષ્ટકના પાઠથી સર્વ પાપ એક સાથે જ નષ્ટ થાય છે, અને પછી શ્રીકૃષ્ણચંદ્રની ભક્તિ પણ પ્રાપ્ત થાય છે. **'ज्ञानाग्निः सर्वकर्माणि भस्मसात्कुरुते यथा'** 'જેમ જ્ઞાનાગ્નિ સર્વ કર્મને ભસ્મ કરે છે' એ વાક્યથી જ્ઞાનથી પણ સર્વ કર્મની નિવૃત્તિ થાય છે, અને તેથી સર્વ પાપનો ક્ષય થાય છે, પરન્તુ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરતાં અતિશય ક્લેશ થાય છે. ક્લેશ વિના જ્ઞાનપ્રાપ્તિ થતી નથી, પરન્તુ અત્ર કેવલ પાઠથી જ અનાયાસે સર્વ પાપની નિવૃત્તિ થાય છે. જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી સર્વ કર્મનો ક્ષય કરવો એ અતિશય ક્લિષ્ટ છે, પરન્તુ આ અષ્ટકનો પાઠ કરી સર્વ પાપમાંથી મુક્ત થવું એ સુકર છે. તેથી આ અષ્ટકનો પાઠ જ્ઞાનપ્રાપ્તિ કરતાં ઉત્કૃષ્ટ છે.

આ પાઠથી મુકુન્દમાં પ્રીતિ થાય છે.

આ અષ્ટકના પાઠથી પાપ ક્ષય થાય છે, પછી મુકુંદની ભક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. મુકુંદ એટલે મોક્ષદાતા. સાધારણ રીતે સર્વને મુકુંદ મોક્ષનું દાન કરે છે, પરન્તુ આ અષ્ટકના પાઠ કરનાર પર પ્રસન્ન થઈ રતિ અથવા ભકિતનું દાન કરે છે. જેમ ભગવાન લીલાસૃષ્ટિસ્થ જીવો સાથે શ્રીયમુનાજીના સાક્ષાત્કારને લીધે, શ્રીયમુનાજીના સંબંધથી પ્રસન્ન રહે છે, તેમ આધુનિક જીવો સાથે પરોક્ષમાં પણ શ્રીયમુનાજીના આ અષ્ટકનો પાઠ કરવાથી પ્રસન્ન રહે છે. ભગવાન્ આ અષ્ટકના પાઠથી પ્રસન્ન થવાથી, સામાન્ય રીતે મોક્ષનું જ દાન કરે છે, તો પણ આ પાઠ કરનારને રતિ અથવા ભકિતનું દાન કરે છે. આ અષ્ટકના પાઠ કરનારને ભગવાન્ મોક્ષનું જ નહિ, પરન્તુ ભકિતનું દાન કરે છે. એમાં કાંઇ પણ સંદેહ રાખવા જેવું નથી, એમ સૂચવવા શ્રીમદાચાર્યચરણ **'वै'** અવ્યયનો પ્રયોગ કરે છે.

આ પાઠથી પ્રતિબંધ દૂર થાય છે.

આ પ્રમાણે ભક્તિ પ્રાપ્ત થયા પછી, ભક્તિથી પૂર્વોક્ત સર્વાત્મભાવ આદિ સકલ

સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રતિબંધક હોવા છતાં માત્ર આ સ્તોત્રનો પાઠ કરવામાં આવે તેથી જ સકલ સિદ્ધિની પ્રાપ્તિ થાય એ સંભવે નહિ એવી શંકા થાય, તેનો નિરાસ થાય છે. **'मुररिपुश्च सन्तुष्यति'** 'અને મુરરિપુ સંતુષ્ટ થાય છે' દોષરૂપ મુર તેણે નિરોધ કરેલી કન્યાઓને ભગવત્પ્રાપ્તિ થવામાં પ્રતિબંધ હતો, પરન્તુ પ્રભુએ એ પ્રતિબંધનો નિરાસ કરી, કન્યાઓને પોતાની પ્રાપ્તિ કરાવી. તે પ્રમાણે ભગવત્પ્રાપ્તિમાં પ્રતિબંધ હોય તો પણ જે આ અષ્ટકનો પાઠ કરે તેને ભગવાન સર્વ પ્રતિબંધ દૂર કરી પોતાની પ્રાપ્તિ કરાવે છે, એ અર્થ સૂચવવા **'मुररिपुः'** પદ યોજેલું છે. શ્રીયમુનાજી ભગવાનને અતિશય પ્રિય હોવાથી, શ્રીયમુનાજીની સ્તુતિ કરવાથી ભગવાન તુષ્ટ થાય છે. ભગવાન તુષ્ટ થાય છે એટલું જ નહિ, પરન્તુ જેમ ગોપિકાઓ પર સંતુષ્ટ થાય તેમ સંતુષ્ટ થાય છે. ભગવાન્ સંતુષ્ટ થાય ત્યારે પ્રતિબંધ દૂર કરી પોતાની પ્રાપ્તિ કરાવે, એ નિઃસંદિગ્ધ જ છે. વળી આ અષ્ટકના પાઠથી ભગવાન પ્રસન્ન થાય છે. એટલું જ નહિ પરંતુ સર્વ સ્વામિનીઓ પણ પ્રસન્ન થાય છે. '**मुररिपुश्च**' માં '**च**' પદનો સ્વામિનીઓ પણ પ્રસન્ન થાય છે, એવો અર્થ છે. લોકમાં પણ સ્વકીયનું સ્તવન કરતાં પોતાના પ્રિયનું સ્તવન કરવામાં આવે તો અધિક સંતોષ થાય છે. તે જ પ્રમાણે સ્વામિનીઓને અતિશય પ્રિય પ્રભુને સંતોષ થાય, તેથી સ્વામિનીઓ પણ પ્રસન્ન થાય, એમાં કાંઇ સંદેહ નથી. આ પ્રમાણે સકલ દુરિતનો ક્ષય થવાથી ભગવાન્ પ્રતિ ભક્તિ થાય છે અને તેથી સકલ સિદ્ધિ સહિત ભગવદ્ભાવની પ્રાપ્તિ થાય છે, એ આ અષ્ટકના પાઠથી થતું એક ફલ છે.

આ પાઠથી સ્વભાવનો વિજય છે.

આ અષ્ટકના પાઠથી સ્વભાવવિજય એ દ્વિતીય ફલ પ્રાપ્ત થાય છે. સ્વભાવનો વિજય અર્થાત્ વિશેષે કરીને જય થાય છે. સ્વભાવનો વિજય થાય છે અર્થાત્ વાસનાસહિત સ્વભાવનો જય થાય છે. **'विजय'** માં **'वि'** ઉપસર્ગથી વાસના સહિત સ્વભાવનો જય થાય છે, એવો અર્થ થાય છે. આ અષ્ટકનો પાઠ કરવાથી સ્વભાવનો વિજય અથવા પરાવૃત્તિ થાય છે. **'काममयोऽयं पुरुषः'** આ પુરુષ કામમય છે' શ્રુતિથી કામ પુરુષનો સ્વભાવ છે. આ કામભાવરૂપ જીવસ્વભાવની આ અષ્ટકનો પાઠ કરવાથી પરાવૃત્તિ થાય છે. સર્વાત્મભાવ સિદ્ધ થવાથી કામની પરાવૃત્તિ થઇ જાય છે. અથવા, સ્વભાવનો અર્થાત્ સાત્વિક આદિ સ્વભાવનો વિજય થાય છે. સાત્વિક આદિ સ્વભાવ સ્વાધીન થાય છે. સ્વભાવ સ્વાધીન થાય છે અર્થાત્ ગુણાતીતત્વ પ્રાપ્ત થાય છે. ગુણાતીત સ્વરૂપની સિદ્ધિ થવાથી કેવલ લીલોપયોગી જ પ્રવૃત્તિ થાય છે. અથવા સ્વભાવ અર્થાત્ ભગવદ્ધર્મના પ્રવેશથી ઉત્પન્ન થએલા માન આદિ સ્વભાવની પરાવૃત્તિ થાય છે. આ અષ્ટકનો પાઠ કરવાથી દૈન્યભાવની સિદ્ધિ થાય છે. અને તેથી ઉક્ત માનઆદિ સ્વભાવની પરાવૃત્તિ થાય છે. સ્વભાવવિજય થાય છે એટલે દુષ્ટસ્વભાવવાળો

પુરુષ પણ ઉત્તમ સ્વભાવવાળો થાય છે. કામભાવ, સાત્વિક આદિ સ્વભાવ, અને માન આદિ સ્વભાવ, એ સર્વ શુદ્ધ પુષ્ટિમાર્ગના વિચારથી દુષ્ટ સ્વભાવ છે. આ અષ્ટકનો પાઠ કરવાથી આ સર્વ દુષ્ટ સ્વભાવની નિવૃત્તિ થાય છે.

શ્રીવલ્લભ પ્રભુ સાક્ષી પૂરે છે.

અનેક તપ:સાધ્ય આવું ફલ માત્ર આ અષ્ટકનો માત્ર પાઠ કરવાથી કેમ થાય ? એવી શંકા દૂર કરવા શ્રીમદાચાર્યચરણ **'वदति वल्लभः'** એમ કહે છે. તેથી આપ્તવાક્ય હોવાથી એ પ્રમાણ છે. આપ્ત અર્થાત્ યથાદષ્ટાર્થવાદી આ આપ્તત્વ શ્રીમદાચાર્યચરણમાં જ ઘટે છે. શ્રીમદાચાર્યચરણ લીલાસૃષ્ટિસંબંધી હોવાથી લીલાસ્થ ભકતજનના ફૂલજનન આદિનું તેમને દર્શન થવાથી આ વિષયમાં તે જ આપ્ત હોઈ શકે. તેથી તેમણે કહેલું જ આ વિષયમાં પ્રમાણ છે, એમ બોધ કરવા સ્વકીય નામ લીધેલું છે.

શ્રીહરિના વહાલા શ્રીવલ્લભ પ્રભુ.

પૂર્વે કોઇએ પણ આમ કહેલું નહિ હોવાથી એ કેમ પ્રમાણ ગણાય ? એવી શંકા દૂર કરવા **'श्रीहरेः'** પદ યોજ્યું છે. શ્રીહરિ સાક્ષાત્ શ્રીપુરુષોત્તમના સંબંધી હોવાથી શ્રીમદાચાર્યચરણ કહે છે. શ્રીમદાચાર્યચરણ શ્રીહરિના વલ્લભ હોવાથી સંબંધી છે. હરિ શબ્દનો અર્થ નિઃસાધન ગજરાજના ઉદ્ધાર માટે તેના દૈન્યથી પ્રાદુર્ભૂત પુરુષોત્તમ થાય છે. એ પણ પુષ્ટિમાર્ગીય પ્રભુ જ છે, કારણ કે સર્વસાધનરહિત ગજરાજના ઉદ્ધાર માટે કેવલ દૈન્યથી જ તેમનો પ્રાદુર્ભાવ થયો છે. પરન્તુ ત્યાં હરિને વિશુદ્ધ સત્વ વ્યૂહ આદિ વ્યવધાન હતું, તેથી અત્ર 'હરિ' પદ ન યોજતાં 'શ્રીહરિ પદ યોજ્યું છે. શ્રીહરિ પુષ્ટિમાર્ગીય શ્રીપુરુષોત્તમ જ છે, કારણ કે સૌન્દર્ય આદિ રસનો અનુભવ કરાવનાર ધર્મનું પ્રાકટ્ય પુષ્ટિમાર્ગમાં જ સંભવે છે. આવાશ્રીહરિ અથવા સાક્ષાત્ પુષ્ટિમાર્ગીય શ્રીપુરુષોત્તમના સંબંધી હોવાથી શ્રીમદાચાર્યચરણની ઉકિત આપ્તવચન જ છે, અને તેમાં શંકા કરવી ઉચિત નથી. સાક્ષાત્ શ્રીપુરુષોત્તમના સંબંધીઓનું સ્વરૂપ સાક્ષાત્ શ્રીપુરુષોત્તમના સંબંધીઓ જ જાણે, પરન્તુ અન્ય જાણે નહિ. શ્રીકાલિન્દી સાક્ષાત શ્રીપુરુષોત્તમનાં સંબંધી છે. એમ પૂર્વે સિદ્ધ કર્યું છે. શ્રીમદાચાર્યચરણ વિના અન્યને સાક્ષાત્ શ્રીગોકુલેશનો સંબંધ નહિ હોવાથી સાક્ષાત્ શ્રીગોકુલેશના સંબંધિની શ્રીયમુનાજીનું જ્ઞાન ન હતું, અને તેથી જ તેમણે શ્રીયમુનાજીનું આવું સ્વરૂપ પ્રતિપાદન કરેલું નથી; પરંતુ શ્રીમદાચાર્યચરણ સાક્ષાત્ ગોકુલેશના સંબંધી હોવાથી તેમને શ્રીયમુનાજીના સ્વરૂપનું જ્ઞાન હોવાથી તેમણે એ સ્વરૂપનું પ્રતિપાદન કર્યું છે તે યોગ્ય છે. તેથી તેમાં કંઇ અનુપપત્તિ નથી.

इति श्रीयमुनाष्टकानुवादः सम्पूर्णः

દીપોત્સવ
સં. ૧૯૮૫

શાસ્ત્રી ચીમનલાલ

॥ श्रीबालकृष्णप्रभुर्विजयते ॥

શ્રીમદ્ગોસ્વામિવિદ્વદ્ગણકેસરી શ્રી ૬ શ્રીવ્રજરત્નલાલજી

મહારાજસંસ્થાપિત

શ્રીબાલકૃષ્ણશુદ્ધાદ્વૈત

મહાસભા.

મોટામંદિર—સુરત.

ગુજરાતી વિભાગની પરીક્ષાના નિયમો.

વર્ષ ૧. માર્ક ૧૦૦ (પ્રશ્નપત્ર ૧)

	ગુણાંક
૧. પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા ભાગ ૧ (દરેક પાઠની સમજ સાથે)	૮૦
૨. સૌન્દર્યપદ્ય. ૩. શિક્ષાશ્લોકી.	૨૦

વર્ષ ૨. માર્ક ૧૨૫ (પ્રશ્નપત્ર ૧)

૧. શ્રીવલ્લભચરિત્ર (શ્રીયુત લલ્લુભાઈ પ્રાણવલ્લભદાસ કૃત)	૭૫
૨. ઉપદેશ મીમાંસા. (શાસ્ત્રીજી છગનલાલકૃત) ૩. શુદ્ધાદ્વૈતમંજરી. (ગો. શ્રીમદનિરુદ્ધાચાર્યજીકૃત) ૪. દુઃસંગ વિજ્ઞાન. (ગુજરાતી)	૫૦

(**પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા ભાગ ૨જો** પ્રકટ થયે શ્રીવલ્લભચરિત્રને સ્થાને રાખવામાં આવશે.)

વર્ષ ૩. માર્ક ૧૫૦ (પ્રશ્નપત્ર ૧)

૧. ઉપોદ્ઘાત (શુદ્ધાદ્વૈત માર્તંડ ઉપર) શાસ્ત્રીજી મગનલાલભાઈકૃત	૧૦૦
૨. ષોડશગ્રંથનો અક્ષરાર્થમાત્ર ૩. શ્રીસર્વોત્તમસ્તોત્ર, શ્રીવલ્લભાષ્ટક, શ્રીસ્ફુરત્કૃષ્ણ પ્રેમામૃત } અક્ષરાર્થ માત્ર ૪. સાંખ્યકારિકા (ગુજરાતી અનુવાદ)	૫૦

વર્ષ ૪. માર્ક ૨૦૦ (પ્રશ્નપત્ર ૨)

૧. નિબંધ (શાસ્ત્રાર્થપ્રકરણ ગુજરાતી અનુવાદ.)
પ્રમેયરત્નાર્ણવ. (ગુજરાતી અનુવાદ.) } ૧૦૦

૨. ષોડશગ્રંથ (વિસ્તૃત ગુજરાતી અનુવાદો સાથે.)
(નડીયાદ પુષ્ટિમાર્ગીય પુસ્તકાલય તરફથી પ્રકટ થયેલા.)
૩. ભક્તિહેતુ. ભક્તિહંસ. (ગુજરાતી.)
૪. તર્કસંગ્રહ
(નિબંધ શાસ્ત્રાર્થપ્રકરણની અર્થસહિત સંપૂર્ણ કારિકાઓ મોઢે કરવી.) } ૧૦૦

(આ સિવાય પાંચમા વર્ષનો તથા વિશિષ્ટ પરીક્ષાનો કાર્યક્રમ બાકી છે; તે જેમ જેમ ધોરણવાર આગળ પરીક્ષાર્થી વધશે, તેમ તેમ જાહેર કરવામાં આવશે. ઉપરનો કાર્યક્રમ ફેરફાર થતાં પુનઃ જાહેર કરવામાં આવશે.)

નિયમ

(૧) પ્રતિ વર્ષ એક જ પરીક્ષામાં બેસી શકાશે. એક પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થયા વિના બીજી પરીક્ષામાં બેસી શકાશે નહિ. જે પરીક્ષા પાસ કરી તે પરીક્ષા પુનઃ આપી શકાશે નહિ.

પ્રથમ દ્વિતીય સાથે આપવા માટે

પ્રથમદ્વિતીય પરીક્ષા સાથે આપી શકાશે, પણ પ્રથમમાં અનુત્તીર્ણને દ્વિતીયમાં ઉત્તીર્ણ થવા છતાં અનુત્તીર્ણ ગણવામાં આવશે.

આ નિયમ પ્રથમદ્વિતીય પરીક્ષા સાથે આપનારને લાગુ પડશે.

(૨) પરીક્ષા પોતપોતાના ગામમાં આપી શકાય એ હેતુથી છાપેલા પ્રશ્નપેપર તમારા ગામમાં કેળવાયલા સદ્‌ગૃહસ્થ ઉપર મોકલીશું. તમારી અરજી આવ્યા બાદ તમારા ગામમાં બે સુપરવાઈઝર (નિરીક્ષક)ની અમે નિમણુક કરીશું. માટે તમારા ફોર્મમાં તે બે સદ્‌ગૃહસ્થની સંમતિ લેઈ તમે બે નામ આપશો. નક્કી થએ નિરીક્ષકના નિયમો તેમના ઉપર મોકલીશું.

અરજપત્ર

(૩) જન્માષ્ટમીથી અન્નકૂટોત્સવ સુધીમાં (સુરત મોટા મંદિર. મંત્રી શ્રી બા. શુ. મહાસભા) આ શિરનામે પત્ર લખી છાપેલાં અરજપત્ર મંગાવી તે દિવસોમાંજ અરજપત્ર ભરી નીચેના શિરનામે મોકલવાં. અન્નકૂટોત્સવ (કા. સુ. ૧) પછી આવેલાં ફોર્મ સ્વીકારવામાં આવશે નહિ.

(૪) બ્રહ્મસંબંધી વૈષ્ણવ માટેજ આ પરીક્ષા છે. નામ નિવેદન થયું હશે તો પણ ચાલશે.

ઈનામ અને કક્ષા માટે

(૫) **કક્ષા**—સેંકડે ૩૩ ટકા માર્ક મેળવ્યા હશે તેજ ઉત્તીર્ણ ગણાશે ૩૩થી ૫૦ સુધી સાધારણ કક્ષા. ૫૧થી ૭૫ મધ્યમ કક્ષા. ૭૫થી ૧૦૦ ઉત્તમકક્ષા પ્રમાણપત્રમાં લખવામાં આવે છે.

(૬) **પ્રથમ પરીક્ષામાં** પ્રથમ નંબરે ઉત્તીર્ણ થનારને રૂા. ૫) દ્વિતીય નંબરે થનારને રૂા. ૩) તૃતીય નંબરે થનારને રૂા. ૨)નાં પુસ્તકો મળશે. અને તે પછી બાકીના સર્વ ઉત્તીર્ણને રૂા. ૧)નાં પુસ્તક મળશે. અને પ્રમાણપત્ર મળશે.

(૭) દ્વિતીય, તૃતીય, ચતુર્થ પરીક્ષા માટે ઈનામની યોજના:—

પરીક્ષા	નંબર પ્રથમને	નંબર બીજાને	નંબર ત્રીજાને	નંબર ચોથાને	નંબર પાંચમાને	બાકી નંબરને પ્રમાણપત્ર
દ્વિતીય પરીક્ષા	૨૫	૨૦	૧૫	૧૦	૫	,,
તૃતીય પરીક્ષા	૫૦	૪૦	૩૦	૨૦	૧૦	,,
ચતુર્થ પરીક્ષા	૭૫	૬૦	૪૫	૩૦	૧૫	,,

કોષ્ટકમાં જણાવ્યા મુજબ તેટલા રૂપીઆના પુસ્તકો આપવામાં આવશે અને પ્રમાણપત્ર મળશે.

(૮) ઈનામ, પ્રમાણપત્ર, પરિણામ કાર્યક્રમ, દિવસોનો નિર્ણય. વગેરે સર્વ નિરીક્ષક ઉપરજ મોકલવામાં આવશે. અને પત્રવ્યવહાર પણ તેમનાદ્વારા થશે.

(૯) પરીક્ષા પછી વસંત પંચમી ઉપર પરિણામ બહાર પડશે. ત્યારપછી એક માસે ફાલ્ગુન શુ. ૫ના રોજ પારિતોષિક અને પ્રમાણપત્ર મોકલવામાં આવશે. ત્યારપછી પંદર દિનમાં ઇનામનો મેળાવડો કરી ઉત્તીર્ણોને પારિતોષિક તથા પ્રમાણપત્ર આપવાં અને તેનો રીપોર્ટ મહાસભાને મોકલવો.

(૧૦) સં. ૧૯૮૨–૧૯૮૩ની પ્રથમ પરીક્ષામાં પાસ થએલાને દ્વિતીય પરીક્ષામાં બેસી શકાશે. તેમજ સં. ૧૯૮૨–૮૩ની દ્વિતીય પરીક્ષામાં પાસ થએલા તૃતીયમાં બેસી શકશે. અર્થાત્ સં. ૧૯૮૨–૮૩ની પ્રથમમાં તથા દ્વિતીયમાં ઉત્તીર્ણ થએલાને નવા ધોરણ પ્રમાણે પ્રથમા દ્વિતીયા મુજબ ઉત્તીર્ણજ ગણવામાં આવશે. આ નિયમ સં. ૧૯૮૪થી અમલમાં આવશે.

પરીક્ષાના દિવસો.

(૧૧) આ પરીક્ષાઓ માગશર માસમાં ક્રીસ્ટમસ્‌ની રજામાં થશે, અને તેના દિવસો મહાસભા તરફથી પ્રકટ કરવામાં આવશે.

વયનો નિર્ણય.

(૧૨) આ પરીક્ષામાં આઠ વર્ષથી અંદરની વયના બેસી શકશે નહિ, આઠ વર્ષથી ઉપરાંત વયનાં બાળક, બાલિકા, તથા નાનાંમોટાં સર્વ સ્ત્રી પુરુષો લાભ લઈ શકશે.

વિનતિ

હાલોલ, ગોધરા, દાહોદ, ઝાલોદ, વડોદરા, કોચીન, મદ્રાસ, અમદાવાદ, સુરત, ફતેલાલ, માંગરોલ, પાટણ, બુરાનપુર, આદિ સ્થલોમાં જ્યાં જ્યાં પાઠશાળા ચાલતી હોય

તમના વ્યવસ્થાપક મહાશયોને વિનતિ છે કે શુ. મહાસભાની પરીક્ષાના દૃષ્ટિબિંદુએ પાઠશાલામાં અભ્યાસ કરાવડાવી આ પરીક્ષાઓ અપાવવામાં આવે તો પાઠશાલાઓએ અમુક કાર્ય કર્યું ગણાશે અને પ્રમાણપત્ર, પારિતોષિકના લાભ દ્વારા અભ્યાસકને ઉત્સાહ થતાં પાઠશાલાની સંખ્યામાં વધારો અને સાંપ્રદાયિક જ્ઞાનનો પ્રચાર સરલતાથી થશે, માટે આપ પ્રતિવર્ષ આ પરીક્ષામાં આપની પાઠશાલાના અભ્યાસીઓને મોકલશો જેથી ધાર્મિક શિક્ષણનો અપૂર્વ લાભ થશે.

ઉદ્દેશ.

વૈષ્ણવોનો ઘણો ભાગ સંસ્કૃત અભ્યાસી નથી હોતો, માટે ગુજરાતીમાં સારી રીતે સામ્પ્રદાયિક જ્ઞાનનો પ્રચાર થાય એ હેતુથી આ શુ૦ મહાસભાએ આવી ગુજરાતી પરીક્ષાની પહેલ કરી ખર્ચાલ યોજના પ્રકટ કરી છે. આ તેનું તૃતીય વર્ષ છે. પ્રથમ વર્ષમાં ૧૫૩ પરીક્ષાર્થીનાં અરજપત્રો હતાં. બીજા વર્ષમાં ૨૬૩ અરજપત્રો હતાં. આ દિશાએ ઘણા વૈષ્ણવો સામ્પ્રદાયિક જ્ઞાનનો લાભ લેઇ થઈ શકે છે, એ આપણે સ્પષ્ટ નજરે દેખ્યું છે.

વગર પાઠશાલાએ પોતાના ગૃહશિક્ષણથી આ પરીક્ષાઓ આપી શકાય છે. તેથી ઘણા ગામોમાં આ પરીક્ષાઓએ ઉત્સાહ જાગૃત કર્યો છે. ભાગેલી પાઠશાલાઓને ઉજ્જીવિત કરી છે, પરીક્ષાના અભ્યાસક્રમને અનુસરી પાઠશાલાઓ પોતાના અભ્યાસક્રમનો નિર્ણય કરે જ્હેનો પણ આ પરીક્ષાનો લાભ લેઈ સત્સંસ્કારી બને, આ હેતુથી આ પરીક્ષા સર્વને લાભકારક પ્રકટ કરી છે.

સૂચના.

જે કોઈ સદ્‌ગૃહસ્થ પોતાના તરફથી ઇનામ માટે આર્થિક સાહાય્ય આપવા ઇચ્છા રાખતા હોય તેમણે મહાસભાના મંત્રીને જાહેર કરવું. આ સદ્વિદ્યાદાનના ઉત્તેજનમાં દ્રવ્યનો સારો વિનિયોગ થાય છે એ વાત આપણે જાણીએ છીએ તો આપણા દાનના પ્રવાહો હવે સમ્પ્રદાય વિનાના કાર્યોમાંથી અટકાવી આપ આવા સંપ્રદાયસિદ્ધાન્ત જ્ઞાનના પ્રચાર કરવાના કાર્યમાં આપશો.

પત્રવ્યવહાર

સુરત.	મંત્રી, **શ્રીબાલકૃષ્ણ શુદ્ધાદ્વૈત મહાસભા.**
મોટા મંદિર	**શાસ્ત્રી ચીમનલાલ**
તા. ૧–૩–૨૮.	**“ સાહિત્યભૂષણ ” “ શુદ્ધાદ્વૈતરત્ન ”**

સુરત–ચૌટાના પૂલ ઉપર આવેલા “ સુરત સિટિ ” પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં વજેરામ માનસિંહે છાપ્યું.